

Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Raport z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018

Olsztyn, 2018

Dokument został opracowany w Departamencie Ochrony Środowiska
Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego
w Biurze Polityki Ekologicznej i Przyrody

Spis treści

1. Wykaz skrótów.....	4
2. Wprowadzenie.....	6
2.1. Podstawa prawna i cel opracowania Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018.....	6
2.2. Podstawa prawna i cel opracowania Raportu z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018	7
2.3. Metodyka opracowania Raportu z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018.....	7
3. Ocena realizacji priorytetów i działań określonych w Programie.....	11
3.1. Priorytet I: Doskonalenie działań systemowych	11
3.1.1. Cel: Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa	11
3.2. Priorytet II: Zapewnienie ochrony i racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych	33
3.2.1. Cel: Ochrona przyrody i krajobrazu	33
3.2.2. Cel: Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej....	49
3.2.3. Cel: Racjonalne gospodarowanie zasobami wody	54
3.2.4. Cel: Ochrona powierzchni ziemi.....	62
3.2.5. Cel: Właściwe gospodarowanie zasobami geologicznymi	67
3.2.6. Cel: Ochrona klimatu	68
3.2.7. Cel: Doskonalenie gospodarowania zasobami energetycznymi	71
3.3. Priorytet III: Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego	74
3.3.1. Cel: Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia	74
3.3.2. Cel: Poprawa jakości powietrza	79
3.3.3. Cel: Poprawa jakości wód	88
3.3.4. Cel: Doskonalenie systemu gospodarki odpadami.....	93
3.3.5. Cel: Ograniczenie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych.....	96
3.3.6. Cel: Ograniczenie zagrożeń ze strony substancji chemicznych w środowisku	106
4. Źródła finansowania przewidzianych do realizacji zadań.....	110
4.1. Finansowanie z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie	110
4.2. Dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013.....	113
4.3. Dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020	115
4.4. Dofinansowanie w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowiska na lata 2007-2013	116
4.5. Dofinansowanie w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007- 2013 i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020	119
5. Wnioski z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018	121
6. Spis tabel	127

1. Wykaz skrótów

aPWŚK	aktualizacja programu wodno-środowiskowego kraju
ARiMR	Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
ATSO	autotermiczna termofilowa stabilizacja osadów
BAT	najlepsza dostępna technologia
BGK	Bank Gospodarstwa Krajowego
BIP	Biuletyn Informacji Publicznej
CIiTT	Centrum Innowacji i Transferu Technologii
CP	Świadectwo Czystej Produkcji
CZK	Centrum Zarządzania Kryzysowego
EFROW	Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich
EMAS	System ekozarządzania i audytu (ang. Eco Management and Audit Scheme)
GDDKiA	Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad
GDOŚ	Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska
GIOŚ	Główny Inspektorat Ochrony Środowiska
GIS	System Informacji Geograficznej (ang. Geographic Information System)
GMM	mikroorganizmy genetycznie zmodyfikowane
GMO	organizmy genetycznie zmodyfikowane
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IMGW	Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej
IUNG	Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa
ISL	inwentaryzacja stanu lasu
ISO	Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna (ang. International Organization for Standardization)
ITD	Inspekcja Transportu Drogowego
JBR	jednostka badawczo-rozwojowa
JCW	jednolite części wód
JCWP	jednolite części wód powierzchniowych
JCWpd	jednolite części wód podziemnych
JST	jednostka samorządu terytorialnego
KAPE	Krajowa Agencja Poszanowania Energii
KWPSP	Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Olsztynie
KZGW	Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej
LDWN	emisja hałasu przemysłowego
LN	emisja hałasu komunikacyjnego-drogowego
MBP	instalacja mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych
mpzp	miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego
MRiRW	Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
NGO	organizacja pozarządowa (ang. non-government organization)
ODR	ośrodek doradztwa rolniczego
ONW	obszary z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami
OSCh-R	Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza
OSN	obszary szczególnie narażone na azotany pochodzenia rolniczego
OSO	obszar specjalnej ochrony ptaków
OZE	odnawialne źródła energii
PAN	Polska Akademia Nauk

PCB	polichlorowane bifenyle
PIG	Państwowy Instytut Geologiczny
PIH	Państwowa Inspekcja Handlowa
PIS	Państwowa Inspekcja Sanitarna
PGL	Państwowe Gospodarstwo Leśne
PGNiG	Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo
PK	park krajobrazowy
PKP	Polskie Koleje Państwowe
PKPR	Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej
PKS	Państwowa Komunikacja Samochodowa
PMS	Państwowy Monitoring Środowiska
PO RYBY	Program Operacyjny „Zrównoważony rozwój sektora rybołówstwa i nadbrzeżnych obszarów rybackich 2007-2013”
POliŚ	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
PROW	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich
PSE	Polskie Sieci Energetyczne S.A.
PSH	Państwowa Służba Hydrogeologiczna
PSP	Państwowa Straż Pożarna
PTTK	Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
PWŚK	program wodno-środowiskowy kraju
RDLP	Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych
RDOŚ	Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska (w Olsztynie)
RIPOK	Regionalna instalacja do przetwarzania odpadów komunalnych
RP	Rzeczpospolita Polska
RPO WiM	Regionalny Program Operacyjny Warmia i Mazury na lata 2007-2013
RZGW	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej
Sł. Kom.	służby komunalne
Sł. Pl.	służby planistyczne
SOO	specjalny obszar ochrony siedlisk
SP	Szkoła Podstawowa
SZWO	substancja zubożająca warstwę ozonową
UE	Unia Europejska
UPUL	uproszczony plan urządzenia lasu
UWM	Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
WE	Wspólnota Europejska
WFOŚiGW	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (w Olsztynie)
WIOŚ	Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie
WJM	Wielkie Jeziora Mazurskie
WMAE	Warmińsko-Mazurska Agencja Energetyczna
WMODR	Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego
WORP	Wstępna Ocena Ryzyka Powodziowego
WPK	Welski Park Krajobrazowy
WSSE	Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna
ZDR	zakład o dużym ryzyku wystąpienia poważnych awarii przemysłowych
ZMiUW	Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych
ZUO	Zakład Utylizacji Odpadów
ZZR	zakład o zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnych awarii przemysłowych
ŻZMiUW	Żuławski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu

2. Wprowadzenie

2.1. Podstawa prawna i cel opracowania *Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018*

Program Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018 (nazywany dalej *Programem*) stanowi realizację art. 17 ust. 1 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku *Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. z 2017 r., poz. 519, z późn. zm.). *Program* został przyjęty uchwałą Nr XVI/301/12 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 24 kwietnia 2012 r.

Program sporządzony został na okres 4 lat, przy czym określa również perspektywę na okres kolejnych 4 lat. Zawiera on cele ekologiczne, priorytety, a także harmonogram działań na rzecz środowiska oraz definiuje źródła finansowania niezbędne do osiągnięcia postawionych celów. *Program* ma za zadanie zapewnić ciągłość działań związanych z tworzeniem warunków zrównoważonego rozwoju regionu. Jest również kontynuacją i rozszerzeniem zadań określonych w *Programie Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2007-2010 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2011-2014*.

Program określa działania niezbędne do realizacji w całym województwie przez jednostki samorządowe szczebla gminnego, powiatowego oraz Samorząd Województwa i instytucje zajmujące się m.in. zagadnieniami związanymi z ochroną środowiska. Działania te są ściśle powiązane z zadaniami realizowanymi dla osiągnięcia określonych celów środowiskowych.

Program składa się z 4 podstawowych części obejmujących:

1. ogólną charakterystykę województwa (rozdział 2), ocenę stanu zasobów środowiska, jego zagrożeń oraz stanu infrastruktury ochrony środowiska (rozdział 3),
2. założenia i uwarunkowania realizacji *Programu* (rozdział 4),
3. cele i priorytety ekologiczne *Programu*, harmonogram i środki realizacji (rozdziały 5-7),
4. zasady monitoringu *Programu* (rozdział 8).

2.2. Podstawa prawna i cel opracowania *Raportu z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018*

Raport z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018 (zwany dalej *Raportem*), obejmuje podsumowanie okresu sprawozdawczego 2015-2016.

Podstawą prawną do przygotowania *Raportu* jest art. 18 ust. 2 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku *Prawo ochrony środowiska* (Dz. U. z 2017 r., poz. 519, z późn. zm.). Zgodnie z powyższym Zarząd Województwa co dwa lata przedkłada Sejmikowi Województwa *Raport z wykonania Programu*, po czym *Raport* jest przekazywany do ministra właściwego do spraw środowiska.

Celem wykonania *Raportu* jest diagnoza stanu oraz zmian zachodzących w środowisku województwa warmińsko-mazurskiego a także określenie stopnia realizacji zadań wyznaczonych w *Programie*. Na tej podstawie możliwe jest wyciągnięcie wniosków oraz przedstawienie propozycji zmian do aktualizacji *Programu*.

2.3. Metodyka opracowania *Raportu z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018*

Do sporządzenia *Raportu* posłużono się niezbędną literaturą oraz materiałami pochodzącymi z jednostek rządowych, jednostek samorządu terytorialnego oraz z innych instytucji. Dzięki temu możliwe było pełne, rzetelne pozyskanie danych obrazujących stan środowiska w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2015-2016 oraz informacji dotyczących przedsięwzięć podjętych w celu realizacji w tych latach działań określonych w *Programie*.

Monitoring komponentów środowiska oraz działań mających wpływ na środowisko prowadzony jest przez wyznaczone instytucje w sposób ciągły w ramach działalności wynikającej z przepisów prawa. Monitoring prowadzą m.in. Inspekcja Ochrony Środowiska, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna, Stacja Chemiczno-Rolnicza, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, a także – w zakresie przestrzegania

przez podmioty przepisów ochrony środowiska – Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego (Departament Ochrony Środowiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego).

Dane służące weryfikacji realizacji celów *Programu* pochodzą ponadto ze starostw powiatowych oraz urzędów miast i gmin znajdujących się w województwie, Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Olsztynie, Głównego Urzędu Statystycznego, Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Olsztynie, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Olsztynie, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Białymstoku, Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Toruniu, Warmińsko-Mazurskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, Okręgowej Stacji Chemiczno-Rolniczej w Olsztynie, Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie oraz Żuławskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu, Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Warszawie, Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku (ZMiUW, ŻZMiUW i RZGW od 1 stycznia 2018 r. zastąpione przez Państwowe Gospodarstwo Wodne Wody Polskie), Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddziału w Olsztynie, Zarządu Dróg Wojewódzkich w Olsztynie, Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Oddziału w Olsztynie, Państwowego Instytutu Geologicznego.

Podczas tworzenia *Raportu* zostały wykorzystane poniższe źródła:

1. Ankiety dla gmin i powiatów województwa

Jednym z pierwszych etapów prac nad *Raportem* było opracowanie ankiet, skierowanych do jednostek samorządu terytorialnego (gmin, powiatów, a także miast na prawach powiatu).

Konstrukcja ankiet adresowanych do JST umożliwiała pozyskanie kluczowych z punktu widzenia przygotowania *Raportu* informacji na temat działań prowadzonych na ich terenie mających wpływ na stan środowiska.

Pismo z prośbą o wypełnienie i przekazanie ankiet zostało skierowane do wszystkich jednostek samorządowych w województwie. Do wyznaczonego dnia otrzymano wypełnione ankiety z dużej części jednostek samorządowych w województwie. Część jednostek przesłała ankiety po wskazanym terminie, jednak te również zostały wykorzystane przy opracowywaniu *Raportu*. Ostatecznie pozyskano w ten sposób

informacje ze 121 jednostek (tj. powiatów, miast oraz gmin wiejskich i miejsko-wiejskich), co stanowi prawie 90 procent wszystkich jednostek.

Ankiety skierowane do gmin, miast, powiatów uwzględniały informacje na temat realizacji wszystkich kierunków działań przewidzianych w *Programie* oraz zmian zachodzących w różnych komponentach ochrony środowiska.

2. Ankiety dla jednostek rządowych oraz instytucji

Ankiety skierowane do jednostek rządowych i instytucji dotyczyły kierunków zadań przewidzianych dla nich do realizacji w *Programie*. Dzięki zebranim informacjom określono, które kierunki działań były realizowane przez inne niż JST jednostki i instytucje. Wypełnione ankiety otrzymano z ponad 90 procent podmiotów, do których skierowano zapytania.

3. Roczne sprawozdania z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie

Sprawozdania z działalności WFOŚiGW w Olsztynie były źródłem niezbędnym przy dokonywaniu oceny źródeł finansowania inwestycji z zakresu ochrony środowiska na różnych szczeblach samorządowych.

4. Roczniki statystyczne oraz Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego

Informacje udostępniane przez GUS były konieczne dla wykonania analizy części wskaźników oceny realizacji *Programu*. Analiza ta była przewidziana w *Programie*, jako sposób podstawowego monitorowania jego realizacji.

5. Informacje pozyskane z dostępnych publikacji, opracowań i rejestrów Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska, Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej, Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska oraz Zarządów Melioracji i Urządzeń Wodnych, w tym baz danych dotyczących środowiska (prowadzonych m.in. przez WIOŚ i RDOŚ)

Informacje pochodzące z powyższych źródeł dostarczyły wiedzy potrzebnej do zdiagnozowania zmian zachodzących w środowisku na obszarze województwa w roku

2015 i 2016. Informacje te posłużyły również do wykonania analizy wskaźników oceny realizacji *Programu*.

Podczas prac nad wykonaniem *Raportu* posłużono się następującymi pozycjami literatury:

- „Ocena roczna jakości powietrza w województwie warmińsko-mazurskim za rok 2016” Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Olsztynie,
- „Ochrona środowiska 2016” Głównego Urzędu Statystycznego,
- „Ochrona środowiska 2017” Głównego Urzędu Statystycznego,
- „Rocznik statystyczny województwa warmińsko-mazurskiego 2016” Urzędu Statystycznego w Olsztynie,
- „Rocznik statystyczny województwa warmińsko-mazurskiego 2017” Urzędu Statystycznego w Olsztynie,
- „Raport o stanie jednolitych części wód podziemnych w dorzeczach – stan na rok 2016” Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego,
- „Raport o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2015 roku” Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Olsztynie,
- „Raport o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego w 2016 roku” Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Olsztynie,
- „Stan sanitarno-higieniczny województwa warmińsko-mazurskiego w roku 2015” Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie,
- „Stan sanitarno-higieniczny województwa warmińsko-mazurskiego w roku 2016” Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Olsztynie,
- „Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie za 2015 r.”,
- „Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie za 2016 r.”,
- „Informacja o realizacji współpracy międzynarodowej Województwa Warmińsko-Mazurskiego w 2015 roku”,
- „Informacja o realizacji współpracy międzynarodowej Województwa Warmińsko-Mazurskiego w 2016 roku”.

3. Ocena realizacji priorytetów i działań określonych w Programie

3.1. Priorytet I: Doskonalenie działań systemowych

Dla obszaru priorytetowego I – **Doskonalenie działań systemowych** przy monitorowaniu stopnia realizacji *Programu* określono 1 cel:

- Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa.

3.1.1. Cel: Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Ośrodki (centra) edukacji ekologicznej	szt.	5	4	4	Starostwa WFOŚiGW

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

Bazując jedynie na wskaźniku liczby ośrodków edukacji ekologicznej na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, można stwierdzić, że potencjał podnoszenia świadomości ekologicznej społeczeństwa nieznacznie spadł. Spośród pięciu centrów edukacji ekologicznej aktywnych w 2010 r. w województwie warmińsko-mazurskim działają cztery: Olsztyńskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Elbląskie Centrum Edukacji Ekologicznej, Mazurskie Centrum Edukacji Ekologicznej i Centrum Edukacji Ekologicznej w Ełku. Zamknięte zostało Centrum Edukacji Ekologicznej w Faltyjankach. Tym niemniej za prowadzenie edukacji ekologicznej odpowiada znacznie więcej podmiotów niż tylko centra edukacji ekologicznej, w tym między innymi: szkoły, samorządy, parki krajobrazowe, PGL Lasy Państwowe, stowarzyszenia oraz inne instytucje. Odnotowuje się stały wzrost organizowanych przez nie kampanii i akcji o charakterze edukacyjnym.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
	Kierunek działań – I.1. Uwzględnianie zasad ochrony środowiska w strategicznych programach rozwoju województwa, powiatów i gmin	Zarząd Województwa, RDOŚ, samorządy gminne i powiatowe, Sł. Pl.	Środki własne

Jednostki samorządu terytorialnego województwa warmińsko-mazurskiego realizują szereg programów rozwoju, w których uwzględniane są zasady ochrony środowiska, są to m.in.:

- powiatowe i gminne programy ochrony środowiska,
- programy oczyszczania powiatów i gmin z azbestu,
- strategie rozwoju społeczno-gospodarczego,
- plany gospodarki niskoemisyjnej,
- wspólne strategie rozwoju np. Strategia Rozwoju „Powiaty Wielkich Jezior Mazurskich”, „Wielkie Jeziora Mazurskie 2020 – Strategia”, „Strategia Zintegrowanego Rozwoju Powiatów Wielkich Jezior Mazurskich”.

Spśród ankietowanych podmiotów 92% gmin i 100% powiatów zadeklarowało uwzględnianie zasad ochrony środowiska w strategicznych programach rozwoju.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.2. Rozwój współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej dla realizacji celów Programu Ochrony Środowiska			
		Zarząd Województwa, Wojewoda, RDOŚ, WIOŚ, samorządy gminne i powiatowe,	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Współpraca międzynarodowa Województwa Warmińsko-Mazurskiego prowadzona jest w oparciu o zasady zawarte w Rozdziale 6 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku *o samorządzie województwa* (Dz. U. z 2017 r., poz. 2096, z późn. zm.). Aby formalnie uznać stosunki Województwa z jego zagranicznymi partnerami i stworzyć platformę do wielopłaszczyznowego współdziałania, władze Województwa uchwalają „Priorytety współpracy zagranicznej województwa”.

W latach 2015-2016 obowiązywała uchwała Sejmiku Województwa z dnia 24 czerwca 2014 roku w sprawie *przyjęcia priorytetów współpracy zagranicznej Województwa Warmińsko-Mazurskiego*. Jak stanowi ustawa *o samorządzie województwa*, priorytety określają główne cele współpracy zagranicznej, priorytety geograficzne przyszłej współpracy oraz zamierzenia co do przystępowania do międzynarodowych zrzeszeń regionalnych.

Na koniec 2016 r. Województwo Warmińsko-Mazurskie na podstawie podpisanych porozumień prowadziło współpracę z następującymi regionami:

- Chiny – Prowincja Heilongjiang,
- Chorwacja – Żupania Splicko-Dalmatyńska,

- Dania – Regionalna Gmina Bornholm,
- Francja – Departament Côtes d’Armor,
- Niemcy – Kraj Związkowy Saksonia-Anhalt,
- Rosja – Obwód Kaliningradzki,
- Słowacja – Województwo Bańsko-Bystrzyckie,
- Ukraina – Obwód Rówieński,
- Włochy – Autonomiczny Region Vallée d’Aoste,
- Włochy – Prowincja Perugia.

Województwo Warmińsko-Mazurskie od 2008 r. jest członkiem ENCORE (Konferencji Regionów Europy ds. Środowiska) – sieci poświęconej politycznej współpracy pomiędzy regionalnymi Ministrami Środowiska i innymi liderami politycznymi regionów Europy. ENCORE poprzez tę współpracę chce przyczyniać się do skutecznego wdrażania unijnej polityki ochrony środowiska, aby poprawić jakość zarządzania środowiskiem i wnieść wkład w zrównoważony rozwój regionów Europy.

Przedsięwzięcia realizowane w ramach działalności sieci ENCORE w latach 2015-2016:

- Warsztaty na temat efektywnego wykorzystania zasobów i gospodarki o obiegu zamkniętym w Brukseli (Belgia).

W dniu 2 marca 2016 r. odbyły się w Brukseli warsztaty na temat efektywnego wykorzystania zasobów i gospodarki o obiegu zamkniętym organizowane przez przedstawicielstwo regionu Bawarii. W wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele sześciu ministerialnego regionów zrzeszonych w sieci ENCORE.

- 12. Konferencja Regionów Europy ds. Środowiska ENCORE w dniach 22-23 września 2016 r. w Pörschach (Austria).

Konferencja, w której uczestniczyła delegacja Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego, służyła nawiązywaniu sojuszy między regionami europejskimi i koncentrowała się na tematyce związanej ze zmianami klimatu i zieloną gospodarką.

Wśród inicjatyw międzynarodowych dotyczących ochrony środowiska realizowanych przez Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego wymienić można:

- Wizyta studyjna delegacji francuskiej z Departamentu l’Indre

W trakcie wizyty Departament Ochrony Środowiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego we współpracy z Regionalną Dyрекcją Lasów

Państwowych w Olsztynie oraz Centrum Badań nad Dziedzictwem Kulturowym i Przyrodniczym UWM zaangażowany był w organizację konferencji „Cultural and Natural Heritage – Between Theory and Practice – Material Dimension“ (21-22.09.2015 r.) oraz wyjazdu terenowego do Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

- Wizyta delegacji ukraińskiej z obwodu rówieńskiego

W dniu 12.05.2015 r. województwo warmińsko-mazurskie odwiedziła delegacja z partnerskiego obwodu rówieńskiego na Ukrainie. Jednym z punktów programu wizyty było poznanie form ochrony przyrody funkcjonujących w województwie. Uczestnicy wizyty gościli w Welskim Parku Krajobrazowym, poznając dzięki wizycie model funkcjonowania instytucji ochrony przyrody w Polsce.

- Współpraca między Welskim Parkiem Krajobrazowym a Parkiem Krajobrazowym Drömling (Niemcy)

W dniach 3-6.05.2015 r. i 3-6.05.2016 r. przedstawiciele Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Burmistrz Miasta i Gminy Lidzbark oraz Dyrektor Welskiego Parku Krajobrazowego wzięli udział w obchodach Dni Europy organizowanych w niemieckim parku Naturpark Drömling.

W okresie 26.07.-1.08.2015 r. na terenie niemieckiego parku Naturpark Drömling oraz 10-16.07.2016 r. na terenie Welskiego Parku Krajobrazowego zorganizowano odpowiednio XI i XII edycję „Polsko-Niemieckich Studyjnych Spotkań Przyrodniczych Młodzieży“, stanowiących wymianę młodzieży o charakterze edukacyjno-przyrodniczym, w której udział biorą uczniowie z terenu Welskiego Parku Krajobrazowego oraz współpracującego niemieckiego parku Naturpark Drömling. Do udziału w wymianie wyłaniani są uczniowie, którzy w poprzednim roku brali udział w licznych konkursach o tematyce przyrodniczej a w szczególności w konkursie Poznajemy Parki Krajobrazowe Polski. Spotkanie uczniów z obu krajów oprócz aspektu edukacyjno-przyrodniczego daje możliwość poznania języka i kultury kraju sąsiada. Wymiany organizowane są corocznie naprzemiennie na terenie obu współpracujących Parków.

- Współpraca Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej z Obwodem Kaliningradzkim

Fundacja Puszczy Rominckiej we współpracy z Parkiem Krajobrazowym Puszczy Rominckiej realizowała projekt „Aktywizacja polsko-rosyjskiego dialogu w sferze rozwoju zrównoważonego i społeczeństwa obywatelskiego“. W ramach projektu przeprowadzono w Polsce – w Gołdapi, a potem w Rosji – w Bałtiju, łącznie sześć międzynarodowych seminariów dla różnych grup zawodowych: samorządowców, służb ochrony przyrody,

działaczy organizacji pozarządowych. Ponadto zorganizowano w Gołdapi konferencję „Aktywizacja polsko-rosyjskiego dialogu”. Dodatkowo przygotowywano i publikowano w kaliningradzkich mediach materiały przedstawiające polskie dobre praktyki dotyczące rozwoju lokalnego.

Zorganizowano wizytę studyjną dla pracowników Agencji Leśnej z Kaliningradu i współpracujących z nią dziennikarzy oraz odwiedziny przedstawicieli Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej, Starostwa Powiatowego w Gołdapi i Gminy Dubeninki Wysztyńskiego Parku Przyrodniczego, którego terytorium obejmuje rosyjską część Puszczy Rominckiej, a także zorganizowano wyjazd studyjny do Polski dla partnerów z obwodu kaliningradzkiego celem zapoznania ich z działaniami polskich ośrodków rehabilitacji zwierząt chronionych oraz wyjazd studyjny do wiodących miejsc hodowli żubrów w Polsce.

- Współpraca Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej z Mołdawią

Fundacja Puszczy Rominckiej, we współpracy z Parkiem Krajobrazowym Puszczy Rominckiej oraz partnerami mołdawskimi – Agencją Rozwoju Regionalnego i Integracji Europejskiej Ungheni oraz Parkiem Narodowym „Bukowy Kraj”, zakończyła realizację projektu „Budowa potencjału gospodarstw rolnych Rejonu Ungheni poprzez wprowadzenie dodatkowych źródeł zarobkowania i zrzeszanie się mieszkańców wsi”.

Celem projektu było wskazanie mieszkańcom mołdawskich wsi i samorządom potencjalnych kierunków rozwoju lokalnego w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowe.

Przeprowadzone działania to: szkolenia dla aktywnych mieszkańców wsi oparte na dobrych przykładach z Polski, organizacja wyjazdów studyjnych Mołdawian do Polski, utworzenie szlaku edukacyjnego w Parku Narodowym „Bukowy Kraj” i budowa wielofunkcyjnej wiaty wyposażonej w scenę i murowane zaplecze kuchenne.

- Współpraca Parku Krajobrazowego Puszczy Rominckiej z Ukrainą

W ramach projektu „Rejon wyżnicki: społeczeństwo obywatelskie nie przymyka oczu”, realizowanego przez Fundację Puszczy Rominckiej i Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej na zachodzie Ukrainy, odbyły się w Wyżnicy i Czerniowcach spotkania przedstawicieli samorządów, organizacji pozarządowych, służb ochrony przyrody i policji obu krajów.

- XIII Młodzieżowa Międzynarodowa Akcja Ekologiczna „Dni Ziemi”

Akcja „Dni Ziemi” służy wspieraniu współpracy partnerskiej z Obwodem Kaliningradzkim, integracji i wymianie doświadczeń pomiędzy młodzieżą zamieszkującą obszary przygraniczne oraz edukacji ekologicznej. W wydarzeniu, które odbyło się

w terminie 25-26 kwietnia 2015 r. brało udział 45 osób z Powiatu Kętrzyńskiego i Rejonu Prawdinsk. Młodzież brała udział w realizacji ekologicznego projektu dekoracji miejskiego parku i akcji pn. „Alpejska góra przyjaźni” na terenie szkoły w Prawdinsku; ponadto, wspólnie zwiedziła Kaliningrad. Drugiego dnia uczestnicy „Dni Ziemi” brali udział w otwarciu Leśnej Trasy Turystycznej „Gierłoż” oraz zasadzeniu drzew. Młodzież uczestnicy zwiedzili również Twierdzę Boyen.

- Przedsięwzięcia w zakresie ochrony środowiska w ramach projektów międzynarodowych współfinansowanych z funduszy europejskich:
 - Projekt MANEV (Evaluation of manure management and treatment technology for environmental protection and sustainable livestock farming in Europe – Ocena gospodarki odpadami z produkcji zwierzęcej i metod ich przetwarzania dla ochrony środowiska i zrównoważonej hodowli zwierząt), realizowany w latach 2011-2015 w ramach instrumentu finansowego LIFE+. W ramach współpracy wewnątrz projektu w 2015 r. odbyła się wizyta partnerów zagranicznych na Warmii i Mazurach, podczas której zaprezentowane zostały prace badawcze prowadzone przez naukowców Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, a także zabudowania gospodarskie i instalacje służące do wytwarzania biogazu z wykorzystaniem odpadów z produkcji rolniczej należące do producentów rolnych zaangażowanych w realizację projektu. Projekt przedstawiony szerzej w opisie *Kierunku Działania I.3. Aktywizacja rynku na rzecz ochrony środowiska, rozwój proekologicznej produkcji towarów oraz świadomych postaw konsumenckich zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego*.

Samorządy powiatowe i gminne województwa warmińsko-mazurskiego również są czynnie zaangażowane we współpracę międzyregionalną i międzynarodową.

Wszystkie powiaty województwa (z wyłączeniem miast na prawach powiatu) są członkami Związku Powiatów Polskich, którego celem jest m.in. kształtowanie wspólnej polityki, wspieranie inicjatyw na rzecz rozwoju i promocji powiatów oraz wymiana doświadczeń.

Gmina Miejska Elbląg, Gmina Miejska Iława i Gmina Młynary wskazały na swój udział w Stowarzyszeniu Gmin RP Euroregionu Bałtyk. Poza tymi jednostkami w Stowarzyszeniu uczestniczą jeszcze 23 gminy z województwa warmińsko-mazurskiego. Jest to organizacja, która została powołana w celu wspierania współpracy zagranicznej lokalnych samorządów, w tym współpracy transgranicznej. Celem Stowarzyszenia jest,

uwzględniając specyfikę położenia Euroregionu na obszarze południowo-wschodniego Bałtyku, na styku granic Polski, Rosji (Obwód Kaliningradzki), Litwy, i poprzez Bałtyk - ze Szwecją i Danią (wyspa Bornholm) oraz wykorzystując w jak największym stopniu inicjatywy europejskie, jakie są planowane w różnych programach dotyczących tej części Europy, działać na rzecz poprawy warunków życia ludności zamieszkującej teren działania Stowarzyszenia, ze szczególnym uwzględnieniem terenów przygranicznych.

Gmina Miejska Elbląg wskazała ponadto na swój udział w Związku Miast Bałtyckich. Jest to organizacja międzynarodowa zrzeszająca ponad 100 miast członkowskich. Powstała w celu rozwijania współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy miastami członkowskimi. Związek dąży do demokratycznego, gospodarczego, społecznego, kulturalnego oraz przyjaznego dla środowiska rozwoju regionu Morza Bałtyckiego. W ramach związku działa Komisja Zrównoważone Miasta, która zajmuje się zrównoważonym rozwojem miast na rzecz budowy inteligentnych miast, w tym m.in. zrównoważonymi ekosystemami miejskimi, zrównoważoną mobilnością, zmianami klimatu.

Powiat Giżycki jest członkiem założycielem międzynarodowego zrzeszenia społeczności lokalnych pod nazwą „Stowarzyszenie Samorządów Przygranicznych Euroregion Łyna-Ława”. Jest to polsko-rosyjskie zrzeszenie społeczności lokalnych. W skład Stowarzyszenia wchodzi: ze strony polskiej – powiaty: Bartoszycki, Elbląski, Giżycki, Gołdapski, Kętrzyński, Lidzbarski, Olsztyński, Węgorzewski oraz ze strony rosyjskiej – rejony: Bagrationowsk, Gusiew, miasto Mamonowo, Niesterov, Oziersk, Prawdinsk. Celem zrzeszenia jest podejmowanie działań mających na celu rozwój gospodarczy samorządów, wspieranie przedsiębiorczości na obszarze jednostek samorządowych i przeciwdziałanie bezrobociu, utrzymanie i rozwijanie dobrosąsiedzkiej współpracy w dziedzinie ochrony środowiska naturalnego, promocji i rozwoju ochrony zdrowia, transportu i komunikacji, kultury i oświaty oraz sportu, turystyki.

Innymi związkami lub stowarzyszeniami, w których zaangażowane są powiaty województwa warmińsko-mazurskiego to m.in.: Warmińsko-Mazurska Regionalna Organizacja Turystyczna, Związek Stowarzyszeń na Rzecz Rozwoju Gmin Północnego Obszaru Wielkich Jezior Mazurskich, Lokalna Grupa Rybacka „Wielkie Jeziora Mazurskie”, Stowarzyszenie Wielkie Jeziora Mazurskie 2020, Lokalna Grupa Działania „Mazurskie Morze”.

Szereg miast województwa warmińsko-mazurskiego należy do Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow. Miasta zrzeszone w sieci przyjmują wspólne cele dla polepszania

jakości życia mieszkańców i przybliżania kultury dobrego życia. Przede wszystkim stawiają na działania prospołeczne i prośrodowiskowe, dbają o zachowanie niepowtarzalnego charakteru każdego z miast poprzez odnowę zabytków oraz pielęgnowanie lokalnej wytwórczości i kuchni. Miastami członkowskimi Cittaslow z województwa warmińsko-mazurskiego z końcem 2016 roku były: Barczewo, Bartoszyce, Biskupiec, Bisztynek, Dobre Miasto, Działdowo, Gołdap, Górowo Iławeckie, Jeziorany, Lidzbark, Lidzbark Warmiński, Lubawa, Nidzica, Nowe Miasto Lubawskie, Olsztynek, Orneta, Pasym, Reszel, Ryn i Sępól.

Jednostki samorządu terytorialnego prowadzą także aktywną współpracę w zakresie ochrony środowiska ze swoimi odpowiednikami z państw europejskich, np. Gmina Młynary z miastem Ladushkin (Rosja), Gmina Olecko z Rejonem Gusiew (Rosja) i z miastem Kozłowa Ruda (Litwa), Gmina Miejska Iława z Gminą Tholen (Holandia), Gmina Miejska Nowe Miasto Lubawskie z miastem Arnage (Francja), Fiume Veneto (Włochy), Hude (Niemcy), Soleczniki (Litwa), Gmina Miejska Szczytno z miastem Herten (Niemcy), Gmina Miejska Bartoszyce z miastem Bagrationowsk i rejonem Pionierskij (Rosja), Gmina Sępól z miastem Prawdińsk (Rosja), Powiat Działdowo z powiatem Hersfeld – Rotenburg (Niemcy), Powiat Węgorzewski z partnerami z Rosji i Litwy, Powiat Kętrzyński z rejonem Prawdińsk (Rosja), Powiat Mrągowski z rejonem Święciańskim (Litwa), Powiat Nowomiejski z powiatem Oldenburg (Niemcy), Powiat Piski z rejonem Alytus (Litwa) i miastem Mamonowo (Rosja).

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.3. Aktywizacja rynku na rzecz ochrony środowiska, rozwój proekologicznej produkcji towarów oraz świadomych postaw konsumenckich zgodnie z zasadą rozwoju zrównoważonego			
	- stosowanie systemu „zielonych zamówień” w postępowaniach o udzielenie zamówienia publicznego organizowanych przez wszystkie instytucje korzystające ze środków publicznych, - promocja tworzenia „zielonych miejsc pracy” z wykorzystaniem funduszy Unii Europejskiej, - promocja transferu najnowszych technologii służących ochronie środowiska, - przeprowadzenie kampanii społecznej kształtującej zrównoważone wzorce konsumpcji, - wprowadzanie etykiet informujących o produktach ekologicznych i ich promocja wśród społeczeństwa	Zarząd Województwa, JBR, uczelnie, podmioty gospodarcze	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego był partnerem projektu MANEV („Ocena gospodarki odchodami z produkcji zwierzęcej i metod ich przetwarzania dla ochrony środowiska i zrównoważonej hodowli zwierząt w Europie”), którego głównym celem była poprawa ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju hodowli zwierząt przez promocję wykorzystania technologii przetwarzania odchodów zwierzęcych na różnych obszarach o wysokim nasyceniu lub nadwyżce w produkcji odchodów zwierzęcych w całej Europie. W ramach projektu partnerzy z Hiszpanii, Włoch, Danii oraz Polski wymieniali się doświadczeniami oraz wiedzą techniczną, które następnie wykorzystywano w praktyce podczas realizacji inwestycji w biogazownię rolnicze. Ponadto utworzono specjalistyczne narzędzie informatyczne, które wspomaga użytkownika w wyborze systemu gospodarowania gnojowicą, najlepiej odpowiadającego jego potrzebom w oparciu o konkretne dane gospodarstwa rolnego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
	Kierunek działań – I.4. Rozwój systemu ekozarządzania - stymulowanie przystępowania przedsiębiorstw i instytucji do systemów zarządzania środowiskowego, w szczególności systemu ekozarządzania i audytu (EMAS), osiągania norm i certyfikatów ISO 14001 oraz świadectw CP - Przedsiębiorstw Czystszej Produkcji	RDOŚ, jednostki organizacyjne i przedsiębiorstwa	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

System ekozarządzania i audytu (EMAS) to użyteczne narzędzie tworzenia w organizacjach kultury zrównoważonego rozwoju oraz efektywnego zarządzania dostępnymi zasobami i energią. EMAS (ang. Eco Management and Audit Scheme) to unijny instrument ochrony środowiska, funkcjonujący w oparciu o Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1221/2009 z 25 listopada 2009 r. w sprawie *dobrowolnego udziału organizacji w systemie ekozarządzania i audytu we Wspólnocie* (EMAS).

EMAS jest adresowany do wszystkich rodzajów organizacji zainteresowanych wdrażaniem kompleksowych rozwiązań w obszarze ochrony środowiska, zarówno przedstawicieli firm, jak i instytucji niekomercyjnych. Wymagania EMAS dają wytyczne, swoiste wskazówki, dzięki którym organizacje porządkują obowiązki w zakresie ochrony środowiska, optymalizują ponoszone koszty i efektywnie zarządzają energią i zasobami. EMAS to także wiarygodny system raportowania oddziaływań organizacji na środowisko, ułatwiający prowadzenie otwartego dialogu z zainteresowanymi stronami.

Rejestracja w systemie EMAS oznacza spełnienie przez organizację najbardziej wyśrubowanych wymagań ochrony środowiska. Do końca 2016 r. w rejestrze systemu ek zarządzania i audytu (EMAS) zarejestrowały się dwa podmioty z województwa warmińsko-mazurskiego: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie oraz firma OSI Food Solutions Poland Sp. z o.o. – oddział w Ostródzie.

ISO 14001 jest normą zawierającą wymagania odnośnie systemu zarządzania środowiskowego. Podstawowym zadaniem normy ISO 14001 jest wspomaganie ochrony środowiska i zapobieganie zanieczyszczeniom w sposób uwzględniający potrzeby społeczno-ekonomiczne w myśl idei zrównoważonego rozwoju. Ze względu na brak danych dotyczących podmiotów posiadających certyfikat spełniania normy ISO 14001, zasadnym byłoby stworzenie rejestru wydanych certyfikatów.

Świadectwo Czystszej Produkcji (CP) jest nadawane przedsiębiorstwom i innym organizacjom, które:

- ukończyły Akademię Zrównoważonej Produkcji (dawniej: Szkołę CP), w ramach której m.in. wdrożyły przykładowe działanie proekologiczne zgodne z zasadami strategii Czystszej Produkcji (tj. zapobiegające zanieczyszczeniom lub marnotrawstwu zasobów u źródła ich powstawania),
- złożyły raport ekologiczny, w którym wykazały swoje dotychczasowe osiągnięcia oraz nakreśliły plan działań na najbliższe lata.

Laureat Świadectwa jest wpisywany do Rejestru Świadectw Czystszej Produkcji. Wpis w tym rejestrze jest weryfikowany w cyklu dwuletnim. Według danych aktualnych na styczeń 2016 r. lista Laureatów Świadectwa liczyła 24 podmioty, jednak żaden z nich nie pochodził z województwa warmińsko-mazurskiego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.5. Wzrost udziału społeczeństwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska			
	- doskonalenie systemu udostępniania społeczeństwu informacji o środowisku i jego ochronie przez organy administracji rządowej i samorządowej wszystkich szczebli, a także inne podmioty powołane do wykonywania zadań publicznych dotyczących środowiska i jego ochrony, - utworzenie ogólnodostępnej, regionalnej bazy danych o przyrodzie i środowisku województwa warmińsko-mazurskiego, - wspieranie rozwoju szkolnej edukacji w zakresie ochrony	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe RDOŚ, NGO	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	przyrody i środowiska, - zapewnienie udziału pozarządowych organizacji ekologicznych w gremiach podejmujących decyzje dotyczące ochrony środowiska, - rozwój współpracy z mediami w zakresie upowszechniania informacji o środowisku i jego ochronie.		
--	---	--	--

Jednostki samorządu terytorialnego województwa warmińsko-mazurskiego realizują zadanie dotyczące wzrostu udziału społeczeństwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska przy wykorzystaniu dostępnych możliwości teleinformatycznych. Zgodnie z ustawą z dnia 3 października 2008 r. o *udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* (Dz. U. z 2017 r., poz. 1405, z późn. zm.) jednostki samorządu terytorialnego umieszczają istotne z punktu widzenia mieszkańców informacje na stronach internetowych Biuletynu Informacji Publicznej oraz w publicznie dostępnych wykazach danych. Często poza obligatoryjnymi informacjami w BIP na portalach miejskich i gminnych znaleźć można inne zagadnienia dotyczące ochrony środowiska, ochrony przyrody czy odpadów komunalnych. Dokumenty zawierające informacje o środowisku są ponadto publikowane w systemie Ekoportal.

W celach informacyjnych wykorzystywane są także w dalszym ciągu bardziej tradycyjne źródła jak tablice ogłoszeń w urzędach oraz publikacje prasowe i komunikacja radiowo-telewizyjna.

Spośród ankietowanych jednostek samorządu terytorialnego 45% wskazało na udoskonalenie w analizowanym okresie systemu udostępniania społeczeństwu informacji o środowisku i jego ochronie.

Przy podejmowaniu decyzji dotyczących ochrony środowiska uwzględniany jest głos społeczności lokalnych oraz organizacji pozarządowych. W celu ułatwienia przeprowadzania konsultacji społecznych zakładane są interaktywne platformy komunikacji społecznej.

Samorządy wspierają rozwój edukacji szkolnej z zakresie ochrony przyrody i środowiska poprzez współfinansowanie nagród w konkursach ekologicznych dla szkół i przedszkoli oraz wsparcie finansowe takich akcji jak sprzątanie świata czy zajęcia terenowe. Na prowadzenie takiego wsparcia wskazało 68% ankietowanych powiatów i gmin.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.6. Rozwój badań i postęp techniczny w dziedzinie ochrony środowiska			
	- wspieranie wdrażania eko innowacji w przemyśle oraz w produkcji wyrobów przyjaznych dla środowiska, - wspieranie badań dotyczących oceny stanu, zagrożeń i metod ochrony przyrody i środowiska, w tym doposażania w nowoczesną aparaturę naukową instytutów, uczelni i instytucji realizujących zadania w ramach obowiązujących systemów (programów) monitoringu, - wspieranie wymiany naukowej, organizacji seminariów i konferencji naukowych.	Zarząd Województwa, JBR, uczelnie, podmioty gospodarcze,	Środki własne, ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego realizował projekt „Promocja gospodarcza Warmii i Mazur 2013+” dofinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013. Jednym z założeń projektu było wspieranie eko innowacji jako potencjału Warmii i Mazur. W ramach projektu zorganizowano cykl konferencji, seminariów i misji wyjazdowych z udziałem przedstawicieli władz samorządowych, przedsiębiorców, przedstawicieli instytucji otoczenia biznesu, agencji rządowych, instytucji naukowych.

Zadania wspierania wdrażania eko innowacji realizowane są także przez powołaną w drodze uchwały Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego spółkę prawa handlowego pod nazwą „Warmińsko-Mazurska Agencja Energetyczna Sp. z o.o.”, której głównym celem działalności jest szeroko pojęte podnoszenie świadomości społecznej i realizowanie zadań w zakresie ochrony środowiska naturalnego i poszanowania energii, jak również w zakresie promocji sprzyjającego ochronie środowiska wykorzystania energii. WMAE Sp. z o.o. bierze udział i współorganizuje konferencje służące wymianie doświadczeń i wiedzy jednostek naukowych i przedsiębiorstw oraz promuje wykorzystanie nowych rozwiązań w energetyce.

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie jest największą uczelnią wyższą w województwie warmińsko-mazurskim oraz prężnym ośrodkiem naukowym, w którym prowadzone są badania m.in. w zakresie technologii związanych z ochroną środowiska. W ramach UWM działa Centrum Innowacji i Transferu Technologii (CiTT), której celem jest lepsze wykorzystanie potencjału intelektualnego i technicznego Uniwersytetu oraz transfer (sprzedaż lub nieodpłatne przekazanie) do gospodarki wyników badań naukowych i prac rozwojowych UWM.

CIiTT jako regionalny promotor korzyści płynących ze współpracy biznesu z nauką i popularyzator idei przedsiębiorczości akademickiej proponuje naukowcom, studentom oraz przedsiębiorcom z regionu Warmii i Mazur szeroki zakres usług o charakterze informacyjnym, doradczym, szkoleniowym, a także w zakresie pośrednictwa w nawiązaniu współpracy i transferze technologii. CIiTT współpracuje z krajowymi i zagranicznymi jednostkami wspierającymi rozwój innowacji i transfer technologii.

Wsparcie finansowe rozwoju badań i postępu technicznego w dziedzinie ochrony środowiska zapewniał Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie poprzez realizację przedsięwzięcia priorytetowego „Innowacyjność: Wspieranie projektów wdrażających rozwiązania nowatorskie w zakresie ochrony środowiska poprzez dotację” oraz „Program ochrony jezior Polski Północnej – jeziora Warmii i Mazur”.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.7. Wzrost odpowiedzialności za szkody w środowisku			
	- prowadzenie szkoleń na temat odpowiedzialności sprawcy za szkody w środowisku dla pracowników administracji, sądownictwa oraz podmiotów gospodarczych, - wzmocnienie kadrowe i aparaturowe organów inspekcyjnych, pozwalające na pełną realizację zadań kontrolnych.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WIOŚ, Policja, PSP, PIS	Środki własne, ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Według ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. *o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie* (Dz. U. z 2014 r., poz. 1789, z późn. zm.) szkodą w środowisku jest negatywna, mierzalna zmiana stanu lub funkcji elementów przyrodniczych, oceniana w stosunku do stanu początkowego, która została spowodowana bezpośrednio lub pośrednio przez działalność podmiotu korzystającego ze środowiska. Ustawa określa zasady odpowiedzialności za zapobieganie szkodom w środowisku i naprawę szkód w środowisku.

W przypadku wystąpienia bezpośredniego zagrożenia szkodą w środowisku istnieje obowiązek niezwłocznego podjęcia działań zapobiegawczych, a w przypadku wystąpienia szkody w środowisku podmiot korzystający ze środowiska jest obowiązany do podjęcia działań zmierzających do ograniczenia szkody, zapobieżenia kolejnym szkodom i negatywnym dla zdrowia ludzi skutkom, w tym natychmiastowej kontroli, powstrzymania, usunięcia lub ograniczenia zanieczyszczeń lub innych szkodliwych czynników, a także do podjęcia działań naprawczych.

W analizowanym okresie 16% gmin i powiatów zgłosiło udział pracowników samorządowych w szkoleniach na temat odpowiedzialności sprawcy za szkody w środowisku.

Podmioty odpowiedzialne za realizację zadań kontrolnych w miarę możliwości finansowych dokonują poprawy swoich możliwości technicznych, w celu skuteczniejszego wykonywania swoich statutowych obowiązków. Na wzmocnienie kadrowe lub aparaturowe w latach 2015-2016 wskazują Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie, Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Olsztynie i Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.8. Uwzględnianie aspektów ekologicznych w planowaniu przestrzennym			
	Przywrócenie właściwej roli planowania przestrzennego w województwie, w szczególności miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, poprzez: - uwzględnienie w studiach oraz planach zagospodarowania przestrzennego wymagań ochrony środowiska, gospodarki wodnej i ochrony przeciwpowodziowej, w szczególności wynikających z opracowań ekofizjograficznych, prognoz oddziaływania na środowisko (wraz z poprawą jakości tych dokumentów), - wdrażanie koncepcji korytarzy ekologicznych oraz zasad ochrony krajobrazu naturalnego i kulturowego, - uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego wyników monitoringu środowiska, w szczególności w zakresie walorów przyrodniczych, jakości powietrza i wód oraz zagrożenia hałasem	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, Sł. Pl.	Środki własne

W latach 2015-2016 powiaty i gminy województwa warmińsko-mazurskiego konsekwentnie opracowywały studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp).

Z badań ankietowych wynika, że 70% gmin w dokumentach strategicznych i planistycznych wdrażało koncepcję korytarzy ekologicznych oraz zasady ochrony krajobrazu naturalnego i kulturowego, a 58% w planach zagospodarowania przestrzennego uwzględniało wyniki monitoringu środowiska.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.9. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa			
I.9.1.	Podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa poprzez: - podejmowanie akcji i działań na rzecz aktywnej ochrony środowiska w regionie oraz upowszechnianie informacji o jego walorach przyrodniczych i kulturowych, - prowadzenie zajęć terenowych, „zielonych lekcji”, wykładów, prelekcji, prezentacji multimedialnych, pokazów filmów dla różnych grup odbiorców, - organizowanie konkursów, wystaw, akcji, kampanii i festynów ekologicznych, - popularyzację wiedzy o środowisku i jego ochronie przez media, publikacje i Internet, - szkolenia metodyczne dla nauczycieli i animatorów edukacji ekologicznej, - propagowanie sprzyjających ochronie środowiska zachowań konsumenckich, - promocję proekologicznych form gospodarowania, eko- i agroturystyki, zdrowej żywności i zdrowego trybu życia	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WFOŚiGW, PK, NGO, podmioty edukujące, RDLP, RZGW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w latach 2015-2016 podejmowane były liczne działania zmierzające do wzrostu świadomości ekologicznej społeczeństwa, zwiększenia wiedzy na temat dbałości o stan środowiska oraz edukujące o ochronie przyrody.

Niebagatelną rolę w kształtowaniu świadomości ekologicznej społeczeństwa odgrywają parki krajobrazowe województwa warmińsko-mazurskiego. Spośród prowadzonych przez nie działań należy wymienić:

- organizacja i współorganizacja konkursów i warsztatów ekologicznych, plastycznych, literackich, fotograficznych, w tym coroczny konkurs „Poznajemy Parki Krajobrazowe Polski”,
- organizacja i współorganizacja konferencji i seminariów przyrodniczych, festynów, pikników i zlotów ekologicznych,
- prowadzenie zajęć dla dzieci, młodzieży i dorosłych w szkołach i na ścieżkach przyrodniczych, pogadanki, rajdy piesze,
- aktywna ochrona przyrody z udziałem uczniów, np. akcja przenoszenia płazów, projekty edukacyjne dla dzieci i młodzieży, np. „Nogi, nogi, szczęcionogi”, „Dokarmiamy ptaki”, „Pomóż zwierzętom przetrwać zimę”,

- obsługa grup edukacyjno-turystycznych odwiedzających siedziby parków i muzea przyrodnicze,
- prowadzenie strony internetowej, wydawanie folderów informacyjnych i promocyjnych, publikacje w prasie i na stronach internetowych, wystąpienia w programach telewizyjnych,
- remonty i konserwacje miejsc kluczowych dla edukacji ekologicznej.

Dużą aktywnością w zakresie poszerzania wiedzy i świadomości ekologicznej mieszkańców województwa warmińsko-mazurskiego miały także samorządy (z dużym udziałem zarządzanych przez nie szkół) oraz jednostki Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych. W wyniku ankietyzacji zebrano informacje między innymi o następujących działaniach:

- konkursy i festiwale ekologiczne, np.:
 - „Rozstaje i bezdroża - zapomniane historie naszej okolicy”, „Poła tętniące życiem” (Powiat Iławski),
 - „Przyroda Powiatu Lidzbarskiego w Obiektywie” (Powiat Lidzbarski),
 - „Zioła w naszym przedszkolu” (Gmina Barczewo),
 - „Drugie Życie Elektrośmiec”, „Różnorodność biologiczna i jej zagrożenia” (Gmina Bartoszyce),
 - „Karmnik dla ptaków” (Gmina Biskupiec),
 - „Ekologia i woda wokół nas” (Gmina Braniewo),
 - „Oszczędzamy energię” (Gmina Dźwierzuty),
 - „Mazurska przyroda, mazurska przygoda” (Gmina Gołdap),
 - „Zielone integracje, czyli nowy rynek w Janowie”, „EKO miss” (Gmina Janowo),
 - „Elbląg Przyjazny Środowisku” (Gmina Miejska Elbląg),
 - „Złap wiosenny las z bliska” (Gmina Orneta),
 - „Czysta woda to skarb” (Gmina Sępólno),
 - „Młodzież w lasach Europy”, „Las w obiektywie”, „Poznać Polubić Pomóc Przetrwać” (Lasy Państwowe),
- projekty, akcje i kampanie ekologiczne, np.:
 - powszechnie organizowane „Sprzątanie Świata”, „Dzień Ziemi”, certyfikat „Zielona Flaga”, „Noc sów”, akcje zbierania nakrętek i surowców wtórnych oraz zużytego sprzętu elektronicznego i elektrycznego,
 - „Ekołomyja – Spotkania Ekologiczno-Edukacyjne” (Powiat Bartoszycki),

- „Wpłyn na czyste Mazury...”, „Poznajemy Region Wielkich Jezior Mazurskich” (Powiat Giżycki),
- „Co mogę zrobić dla ochrony swego środowiska naturalnego” (Powiat Węgorzewski),
- pokaz „Eko mody” z materiałów odpadowych, „Nie pal śmieci w piecu”, „Listy dla Ziemi” (Gmina Bartoszyce),
- „Drugie życie roweru” (Gmina Miejska Bartoszyce),
- „Braniewskie dni recyklingu” (Gmina Miejska Braniewo),
- „Jak rośnie las? Czyli cykl rozwoju dębu”, „Budki lęgowe”, „Niska emisja” „Masz wybór, segreguj, odzyskuj” (Gmina Dobrze Miasto),
- „Moje miasto bez elektrośmieci”, „ Drzewa i krzewy w mojej okolicy”, „Wpływ zasolenia na kiełkowanie roślin”, „Wpływ wody na środowisko naturalne” (Gmina Działdowo),
- „Przedświąteczne porządki” (Gmina Miejska Elbląg),
- „Energetyczny autobus” (Gmina Miejska Ełk),
- „Zielono Mi”, „Zadbajmy o zielone płuca w Młynarach” (Gmina Młynary),
- „O czym myślą drzewa” (Gmina Mrągowo),
- „Święto drzewa” (Gmina Nidzica),
- „Bateriada”, „Tajemniczy las - gry terenowe” (Gmina Miejska Olsztyn),
- „Rodzinna strefa twórczego recyklingu” podczas Ostróda Reggae Festival, „Myśl i działaj EKOlogicznie” (Gmina Miejska Ostróda),
- „Materia Baterii – zbiórka zużytych baterii” (Gmina Piecki),
- „Cztery Żywioły” (Gmina Pisz),
- „EKO spływ kajakowy” (Gmina Pozezdrze),
- „Wpleć się w projekt” (Gmina Prostki),
- „Ścieżką przez wieś”, Gminne Seminarium Naukowe: „jak odzyskać wodę deszczową” (Gmina Rybno),
- „Pierwszy dzień wiosny ekologicznie” (Gmina Stare Juchy),
- „Czy wiesz, czym palisz w piecu” (Gmina Stawiguda),
- „Na ratunek bioróżnorodności”, „Ogród w barwach tęczy”, „Jeziora w naszej okolicy” (Gmina Świętajno, powiat szczycieński),
- „Sadzenie lasu”, „Dni Lasu”, „Grzybobranie”, „Drewno – ekologiczny surowiec odnawialny”, „Bieliki On-line”, „Święto Mazurskiej Dłubanki”, „Mazury witają wiosnę”, „Ratujmy Płazy”, „Europejski Tydzień Leśny”,

- „Biegiem po Wichrowskich Lasach”, „Ekologiczny Rajd Rowerowy”, „Wywołaj wilka z lasu”, „Bieg Leśnika”, akcje dokarmiania zwierząt: np. „Ptasie Jadło – Ptasie Radio”, „Paczka dla zwierzączka” (Lasy Państwowe),
- wycieczki dla uczniów do miejsc cennych przyrodniczo,
 - prowadzenie zajęć terenowych oraz edukacyjnych dla dzieci i młodzieży, prelekcji oraz wykładów,
 - organizacja pikników, festynów, warsztatów, szkoleń i konferencji, udział w targach, w tym:
 - „Eko – piknik – dziedzictwo kultury i rzemiosła” (Powiat Gołdapski),
 - „Czysty Powiat” (Powiat Kętrzyński),
 - „Ekologiczny Jarmark Wielkanocny” (Powiat Nowomiejski),
 - „Elbląskie Dni Recyklingu” (Gmina Miejska Elbląg),
 - „Wielki Dzień Małej Pszczóły” (Gmina Miejska Elk),
 - „Kongres Energetyczny” (Gmina Kurzętnik),
 - „Pasłęcki Dzień Recyklingu” (Gmina Pasłęk),
 - „Piknik integracyjny na Podgrzybku” (Gmina Pozezdrze),
 - „Bioróżnorodność szansą dla regionu” (Gmina Prostki),
 - „Eko-logika” (Gmina Srokowo),
 - „Ekoludzie w Stawigudzie” (Gmina Stawiguda),
 - publikacje w prasie i na stronach internetowych, realizacja filmu ekologicznego pn. „Projekt Wukśniki” (Gmina Miłakowo), przygotowanie filmu edukacyjno-promocyjnego dotyczącego gospodarki drewnem,
 - wydawnictwa: gazetki, foldery, książki, albumy, kalendarze,
 - działalność edukacyjna leśnych kompleksów promocyjnych prowadzona przez Lasy Państwowe,
 - prezentacje multimedialne, pokazy filmów dla różnych grup odbiorców o tematyce przyrodniczej, spotkania z leśnikami w szkołach i innych placówkach.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.9. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa			
I.9.2.	Wspieranie działalności edukacyjnej prowadzonej przez samorządy i ich jednostki organizacyjne, ekologiczne organizacje pozarządowe, grupy obywatelskie, Lasy Państwowe, parki krajobrazowe.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WFOŚiGW, PK, NGO, podmioty edukujące, RDLP, RZGW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Realizowane działania zwiększające świadomość ekologiczną wymienione powyżej nie byłyby możliwe bez organizacyjnego i finansowego wsparcia ze strony jednostek samorządu terytorialnego. Poza ustawowym zwierzchnictwem JST nad parkami krajobrazowymi i szkołami, samorządy wspierają także podejmowanie działań przez centra edukacji ekologicznej, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia, fundacje i inne instytucje. Najpopularniejszą formą wsparcia takich działań jest objęcie ich patronatem, dotacja finansowa, udostępnianie miejsc organizacji wydarzeń, wsparcie merytoryczne i techniczne (np. zakup worków na śmieci i rękawic ochronnych w celu realizacji akcji „Sprzątanie Świata”) czy fundowanie nagród w konkursach.

Wiele działań edukacyjnych prowadzonych jest przez organizacje pozarządowe zgodnie z umowami zawartymi z jednostkami samorządu terytorialnego.

Przy organizacji działań edukacyjnych często dochodzi do współpracy między jednostkami samorządu terytorialnego a innymi instytucjami, najczęściej nadleśnictwami Lasów Państwowych. Wiele przedsięwzięć organizowanych jest dzięki wsparciu finansowemu uzyskanemu z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.9. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa			
I.9.3.	Wspieranie istniejących oraz tworzenie nowych ośrodków edukacji i informacji ekologicznej o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym, w tym tzw. „zielonych szkół”.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WFOŚiGW, PK, NGO, podmioty edukujące, RDLP, RZGW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Wspieranie istniejących ośrodków edukacji i informacji ekologicznej prowadzone jest najczęściej przez wsparcie finansowe (np. przez Miasto Mrągowo działalności Mazurskiego Centrum Edukacji Ekologicznej oraz przez Miasto Ełk działalności Centrum Edukacji Ekologicznej w Ełku, a także dofinansowanie działań edukacyjnych przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie w ramach programów dotacyjnych „Zielona Klasa 2016” i „Edukacja Ekologiczna”).

Gmina Grodziczno wspierała działalność tzw. „zielonych szkół” przez udostępnianie zaplecza noclegowego dla kolonii oraz wynajem rowerów, natomiast Nadleśnictwo Gołdap (RDLP Białystok) udostępniało wiaty edukacyjne do prowadzenia zajęć w terenie.

Funkcje ośrodków edukacji ekologicznej pełnią ponadto parki krajobrazowe województwa warmińsko-mazurskiego, prowadząc rozmaite działania związane z edukacją ekologiczną.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.9. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa			
I.9.4.	Opracowanie i realizacja lokalnych programów edukacyjnych uwzględniających specyfikę środowiska, lokalną tożsamość i tradycję kulturową, dla różnych grup odbiorców.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WFOŚiGW, PK, NGO, podmioty edukujące, RDLP, RZGW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

W zakresie lokalnych programów edukacyjnych uwzględniających specyfikę środowiska, lokalną tożsamość i tradycję kulturową, opracowywanych i realizowanych w latach 2015-2016 w wyniku przeprowadzonej ankietyzacji pozyskano następujące informacje:

- Opracowanie questu „Ścieżką przez wieś”, realizacja programu koła zainteresowań „Eko – zdrówko” (Gmina Rybno),
- Realizacja szkolnych programów edukacyjnych, np. „Palcem po mapie, spacerkiem po Barczewie”, „Warmia, moja mała ojczyzna” (Gmina Barczewo), „Przyjaciele Przyrody” (Gmina Gołdap),
- Realizacja Lokalnego Projektu Edukacyjnego pt. „Młodzi Ostródzianie rozkochani w swej krainie” – cyklu przedsięwzięć z zakresu edukacji regionalnej, obywatelskiej, ekologicznej, społecznej i artystycznej (Gmina Miejska Ostróda),
- Realizacja lokalnych programów edukacyjnych, jak np. „Ekoludki” i „Ekoduszki” oraz „Poznajemy nasz region” (Gmina Miejska Olsztyn),
- Realizacja przedsięwzięcia Stowarzyszenia Kultur Wschodniosłowiańskich im. Cyryla i Metodego z siedzibą w Pasłęku „Moja mała ojczyzna – jej skarby przeszłości, teraźniejszość i przyszłość”, organizacja Olimpiady Wiedzy o Powiecie Elbląskim (Powiat Elbląski),
- Realizacja lokalnych programów edukacyjnych w ramach akcji „Poznajemy region Wielkich Jezior Mazurskich” obejmujących zajęcia i „zielone lekcje” na statkach oraz ekopatrole z udziałem dzieci, młodzieży i różnych instytucji ochrony środowiska,
- Realizacja programów edukacji leśnej społeczeństw dla nadleśnictw RDLP Toruń, RDLP Olsztyn i RDLP Białystok,

- Realizacja Jednolitych Programów Gospodarczo-Ochronnych Leśnych Kompleksów Promocyjnych „Lasy Elbląsko-Żuławskie”, „Lasy Mazurskie” oraz „Lasy Olsztyńskie”.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – I.9. Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa			
I.9.5.	Rozwój infrastruktury terenowej służącej poznawaniu przyrody: ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, muzeów przyrodniczych i izb edukacyjnych.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, RDOŚ, WFOŚiGW, PK, NGO, podmioty edukujące, RDLP, RZGW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Najpopularniejszym działaniem zmierzającym do rozwoju infrastruktury terenowej służącej poznawaniu przyrody była budowa i modernizacja ścieżek rowerowych. Wśród zrealizowanych inwestycji wymienić można:

- szlak rowerowy Green Velo w północnej części województwa, opisany szerzej przy opisie działania nr III.5.9.,
- budowa ścieżki rowerowej po dawnym torowisku kolejowym (Gmina Dźwierzuty i Powiat Szczycieński),
- przystąpienie do budowy trasy „Mazurska Pętla Rowerowa” (Gmina Pozezdrze),
- oznakowanie 250 km szlaków rowerowych (Gmina Miejska Mrągowo),
- trasy rowerowe budowane przez Lasy Państwowe.

Ponadto w przedkładanych odpowiedziach ankietowani wskazywali na budowę, modernizację i konserwację ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych, ścieżek zdrowia czy wiat turystycznych i edukacyjnych. W realizację tego typu inwestycji najczęściej zaangażowane były jednostki Lasów Państwowych. Wśród przykładowych działań na uwagę zasługują:

- budowa ogrodu przyrodniczego „Ptasia Remiza” w Żytkiejmach (Gmina Dubeninki),
- utworzenie geoogrodu (Gmina Działdowo),
- izby przyrodnicze w szkołach (m.in. Gmina Grodziczno),
- ścieżka edukacyjna „Co kryją mazurskie lasy” (Gmina Pozezdrze),
- ścieżka edukacyjna nt. otaczającej przyrody oraz Izba Rybacka propagująca edukację wędkarską przy Kompleksie Sportowo-Rekreacyjnym nad Jeziorem Rydzówka (Gmina Srokowo),
- modernizacja Centrum Edukacji Ekologicznej przy Ekomarinie (Gmina Miejska Mrągowo),

- utworzenie ścieżki edukacyjnej w formie czterech tablic zewnętrznych z materiałami informacyjno-edukacyjnymi na temat ochrony środowiska i gospodarki odpadami na terenie ZUO Sp. z o.o. w Elblągu (Gmina Miejska Elbląg),
- utworzenie Regionalnej Izby Rybackiej w Pozezdrzu w ramach środków pozyskanych z PO RYBY (Powiat Węgorzewski),
- wyznaczenie szlaków do ruchu pieszego i rowerowego w granicach rezerwatów przyrody: „Jezioro Nidzkie”, „Klonowo”, „Ostrów Tarczyński”, a także wyznaczenie szlaku edukacyjno-turystycznego do ruchu pieszego na terenie rezerwatu przyrody „Ostoja bobrów na rzece Pasłęce” (RDOŚ Olsztyn),
- budowa ścieżek przyrodniczo-edukacyjnych, wiat turystycznych i edukacyjnych, wymiana tablic informacyjnych przez Lasy Państwowe.

Dodatkowo w analizowanym okresie w turystycznych miejscowościach kontynuowano budowę Ekomarin – nowoczesnych, ekologicznych przystani żeglarskich na akwenach wodnych Warmii i Mazur. W 2015 r. otwarto Ekomarinę PTTK Kamień.

Z badań ankietowych wynika, że 41% jednostek samorządu terytorialnego wskazuje na utworzenie lub modernizację w analizowanym okresie ścieżek edukacyjnych lub tras rowerowych służących poznawaniu przyrody, natomiast 9% na utworzenie lub modernizację muzeów przyrodniczych lub izb edukacyjnych służących poznawaniu przyrody.

3.2. Priorytet II: Zapewnienie ochrony i racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych

Dla obszaru priorytetowego II – **Zapewnienie ochrony i racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych** przy monitorowaniu stopnia realizacji *Programu* określono 7 celów:

- Ochrona przyrody i krajobrazu,
- Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej,
- Racjonalne gospodarowanie zasobami wody,
- Ochrona powierzchni ziemi,
- Właściwe gospodarowanie zasobami geologicznymi,
- Ochrona klimatu,
- Doskonalenie gospodarowania zasobami energetycznymi.

3.2.1. Cel: Ochrona przyrody i krajobrazu

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Obszary objęte prawną ochroną przyrody (bez obszarów Natura 2000)	% powierzchni województwa	46,6%	46,7%	46,7%	GUS
Rezerваты przyrody	szt.	108	110	110	GUS
Parki krajobrazowe	szt.	6	6	6	GUS
Obszary chronionego krajobrazu	szt.	68	69	69	GUS
Sieć obszarów Natura 2000	% powierzchni województwa	34,4%	34,5%	34,5%	GUS

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

Województwo warmińsko-mazurskie należy do regionów o wysokich walorach krajobrazowych. Spośród całkowitej powierzchni województwa wynoszącej 24 173 km², na koniec 2016 r. 46,7% objęte było różnymi formami ochrony przyrody. W porównaniu z rokiem 2010 r. zanotowano minimalny wzrost tej wartości spowodowany głównie zwiększeniem liczby i powierzchni rezerwatów przyrody, natomiast w porównaniu z danymi z 2014 r. dane nie uległy zmianie.

W poniższej tabeli wyszczególniono porównanie liczby prawnie chronionych obiektów i obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych w 2010, 2014 i 2016 roku.

Tabela 1. Formy ochrony przyrody (źródło: GUS)

Forma ochrony przyrody	2010 r.	2014 r.	2016 r.
Powierzchnia o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona (bez obszarów Natura 2000)	1 126 155,3 ha (46,6%)	1 129 519,0 ha (46,7%)	1 129 436,0 ha (46,7%)
Rezerваты przyrody	108 (31 229,4 ha)	110 (31 310,5 ha)	110 (32 606,2 ha)
Parki krajobrazowe	8* (144 931,4 ha)	8* (144 931,4 ha)	8* (144 931,4 ha)
Obszary chronionego krajobrazu	68 (929 281,8 ha)	69 (932 157,4 ha)	69 (930 706,4 ha)
Użytki ekologiczne	297 (4855,0 ha)	283 (5262,1 ha)	298 (5331,5 ha)
Stanowiska dokumentacyjne	1 (2,0 ha)	1 (2,0 ha)	1 (2,0 ha)
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	18 (21 388,1 ha)	19 (21 388,1 ha)	19 (21 388,1 ha)
Pomniki przyrody	2576	2569	2564
Obszary Natura 2000	55 (14 OSO, 41 SOO) (577 453 ha OSO, 258 236 ha SOO)	60 (16 OSO, 44 SOO) (575 828,1 ha OSO, 258 308,9 ha SOO)	60 (16 OSO, 44 SOO) (575 828,1 ha OSO, 258 308,8 ha SOO)

* z czego 2 parki krajobrazowe (Brodnicki PK i Górznieńsko-Lidzbarski PK) administracyjnie zarządzane są przez Samorząd Województwa Kujawsko-Pomorskiego, a 2 inne (PK Pojezierza Iławskiego i PK Wzgórz Dylewskich) tworzą Zespół Parków Krajobrazowych Pojezierza Iławskiego i Wzgórz Dylewskich

Z przedstawionych danych wynika, że o ile na przełomie 4 lat (między rokiem 2010 a 2014) liczba parków krajobrazowych i stanowisk dokumentacyjnych w województwie warmińsko-mazurskim pozostawała na niezmiennym poziomie, o tyle liczba rezerwatów przyrody, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych oraz obszarów Natura 2000 zanotowała niewielki wzrost.

Między rokiem 2014 a 2016 nie zaszły znaczące zmiany ilościowe. Zwiększyła się liczba użytków ekologicznych, natomiast spadła nieznacznie liczba pomników przyrody. Pewne różnice odnotowuje się ponadto w powierzchniach rezerwatów przyrody (przyrost) i obszarów chronionego krajobrazu (spadek).

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.1.	Prowadzenie inwentaryzacji, waloryzacji i monitoringu różnorodności biologicznej: - monitoring i uzupełnianie inwentaryzacji siedlisk i	RDOŚ, NGO, PK	Środki własne, ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	gatunków we wszystkich typach ekosystemów, - dokonywanie oceny aktualnych i potencjalnych zagrożeń dla zachowania różnorodności biologicznej, - monitoring zmian zachodzących w biocenozach, ze szczególnym uwzględnieniem przedmiotów ochrony na obszarach Natura 2000.		
--	--	--	--

Prowadzeniem inwentaryzacji, waloryzacji i monitoringu różnorodności biologicznej na terenie województwa warmińsko-mazurskiego w latach 2015-2016 zajmowały się głównie Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie oraz parki krajobrazowe.

Wśród działań RDOŚ Olsztyn wymienić należy:

- Wykonanie 2 ekspertyz - hydrologicznej oraz hydrochemicznej w celu rozpoznania stanu siedliska 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska na torfowisku Perkuny oraz siedliska 91D0 Bory i lasy bagienne w obszarze Natura 2000 Ostoja Północnomazurska;
- Wykonanie 2 ekspertyz - hydrologicznej oraz hydrochemicznej siedlisk przyrodniczych: 91D0 Bory i lasy bagienne oraz 7140 Torfowiska przejściowe i trzęsawiska w obszarze Natura 2000 Niecka Skaliska;
- Wykonanie 2 ekspertyz - hydrologicznej oraz hydrochemicznej siedlisk przyrodniczych: 7110 Torfowiska wysokie z roślinnością torfotwórczą, 91D0-2 Sosnowy bór bagienny, 91D0-5 Borealna świerczyna bagienna w obszarze Natura 2000 Ostoja Borecka;
- Inwentaryzacja skótki gruboskorupowej, minoga strumieniowego, głowacza białopłetwego i wydry w obszarze Natura 2000 Swajnie;
- Inwentaryzacja skótki gruboskorupowej, minoga strumieniowego, głowacza białopłetwego, bolenia, kozy, piskorza, wilka, rysia, wydry w obszarze Natura 2000 Niecka Skaliska;
- Inwentaryzacja wilka w obszarze Natura 2000 Ostoja Borecka;
- Inwentaryzacja siedlisk przyrodniczych: 9170-2 Grąd subkontynentalny, 91D0-1 Brzezina bagienna, 91D0-5 Borealna świerczyna bagienna, 91D0-6 Sosnowo-brzozowy las bagienny w obszarze Natura 2000 Mazurskie Bagna;
- Inwentaryzacja siedlisk przyrodniczych: 9170-2 Grąd subkontynentalny, 91D0-1 Brzezina bagienna, 91D0-5 Borealna świerczyna bagienna, 91D0-6 Sosnowo-

brzozowy las bagienny w obszarze Natura 2000 Mazurska Ostoja Żółwia Baranowo.

Wszystkie te działania realizowano w 2015 r. Ponadto RDOŚ w Olsztynie, w ramach zleczanych inwentaryzacji, waloryzacji i monitoringu wybranych gatunków lub wybranych obiektów przyrodniczych, dokonuje oceny aktualnych i potencjalnych zagrożeń przy okazji opracowywania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000. W ten sposób w latach 2015-2016 określano sposoby eliminacji zagrożeń i planowano działania ochronne.

Działania inwentaryzacji i monitoringu przyrody realizowane przez parki krajobrazowe:

1. Mazurski Park Krajobrazowy

- 2015 r.: Inwentaryzacja stanowisk roślin (chamedafne północna, pełnik europejski, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, dzwoniecznik wonny, zawilec wielkokwiatowy, skrzyp zimowy, fiołek torfowy, obuwik pospolity, kruszczyk szerokolistny, barszcz Sosnowskiego, pajęcznica gałęzista, dzwonek pokrzywolistny, rdestowiec sachaliński i ostrokończysty), zwierząt (gniewosz plamisty, kraska, kania ruda, kania czarna, błotniak stawowy, bielik, bąk, bocian biały, wilk, pachnica dębowa), siedlisk (brzezina bagienna);
- 2015 r.: Inwentaryzacja gniazd bociana białego na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego;
- 2015 r.: Udział w inwentaryzacji dużych drapieżników – wilka i rysia;
- 2015 r.: Udział w inwentaryzacji łosia metodą pędzeń próbnych w Nadleśnictwie Strzałowo;
- 2015-2016 r.: Dokumentacja fotograficzna obiektów przyrodniczych i wybranych gatunków chronionych oraz terenów planowanych i rozpoczętych inwestycji budowlanych;
- 2016 r.: Inwentaryzacja stanowisk roślin (skrzyp zimowy, kukulka krwista, pełnik europejski), zwierząt (gniewosz plamisty, kania ruda, kania czarna, błotniak stawowy, bielik, bąk, bocian biały, iglica mała, zalotka większa, pachnica dębowa, zgmiotek cynobrowy), siedlisk (murawa napiaskowa);
- 2016 r.: Monitoring gatunków roślin i zwierząt (6 gatunków ptaków drapieżnych, bocian biały, zawilec wielkokwiatowy, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski, wielosił błękitny, miodownik melisowaty, rosiczka okrągłolistna,

groszek różnolistny, bagno zwyczajne, gnieźnik leśny, lilia złotogłów, naparstnica zwyczajna, chamedafne północna, wawrzynek wilczełyko);

2. Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej

- 2015 r.: Inwentaryzacja tajęży jednostronnej na terenie wybranych oddziałów Nadleśnictwa Gołdap;
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja inwazyjnych gatunków roślin (np. barszcz Sosnowskiego, nawłóć późna, nawłóć kanadyjska, niecierpek gruczołowaty, kolczurka klapowata);
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja gniazd bocianich na terenie PKPR i otuliny;
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja płazów w zbiornikach wodnych odtwarzanych w ramach projektów czynnej ochrony przyrody;
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja stanu zimowisk nietoperzy na terenie PKPR i otuliny – inwentaryzacja 32 obiektów dostosowanych do potrzeb hibernujących nietoperzy;

3. Welski Park Krajobrazowy

- 2015 r.: Monitoring gniazd bociana białego pod kątem ich zasiedlenia oraz określenia sukcesu lęgowego;
- 2015-2016 r.: Monitoring skrzynek lęgowych dla dudka rozwieszonych przez WPK, bieżące naprawy i korekty ich zawieszenia oraz montaż nowych 80 skrzynek. Analiza stopnia zasiedlenia skrzynek. Aktualizacja bazy danych GIS;
- 2015-2016 r.: Monitoring ptaków zimujących;
- 2015-2016 r.: Monitoring wiosennych przylotów żurawi i czajek;
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacje stanowisk roślin;
- 2015-2016 r.: Monitoring potencjalnych miejsc występowania żółwia błotnego;
- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja pomników przyrody ożywionej i nieożywionej;
- 2016 r.: Montaż 40 budek dla sów różnych gatunków;
- 2016 r.: Montaż 33 nowych schronów letnich dla nietoperzy;

4. Park Krajobrazowy Wysoczyzny Elbląskiej

- 2015 r.: Inwentaryzacja gniazd ptaków drapieżnych – około 40% powierzchni leśnej Parku;
- 2016 r.: Inwentaryzacja gatunków ptaków chronionych objętych ochroną strefową;
- 2016 r.: Inwentaryzacja fauny bezkręgowej (stwierdzono trzy nowe taksony, dotąd nie wykazywane);

5. Zespół Parków Krajobrazowych Pojezierza Iławskiego i Wzgórz Dylewskich

- 2015-2016 r.: Inwentaryzacja skał i głazów celem objęcia ich ochroną pomnikową.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.2.	Rozwój form ochrony przyrody - utrzymanie, po uprzedniej weryfikacji aktualnego stanu, form ochrony przyrody w województwie, w tym istniejących rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obszarów Natura 2000, pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, ochrony gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów, - wspieranie powiększania i powoływania nowych form ochrony przyrody w uzgodnieniu z samorządami lokalnymi, w szczególności koncepcji utworzenia parków narodowych: Mazurskiego i Puszczy Rominckiej.	Zarząd Województwa, RDOŚ, samorządy gminne i powiatowe, NGO, PK	Środki własne, Budżet Państwa

W zadania związane z utrzymaniem w dobrym stanie form ochrony przyrody (w tym ochrony gatunkowej roślin i zwierząt) w województwie warmińsko-mazurskim zaangażowane były:

- Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie, która w ramach działalności statutowej m.in. zlecała inwentaryzację siedlisk i gatunków stanowiących przedmioty obszarów Natura 2000 oraz uzgadniała projekty uchwał jednostek samorządu terytorialnego w zakresie powoływania i zmiany granic lub likwidacji obszarów i obiektów chronionych.

Przykładem działań w zakresie ochrony siedlisk przyrodniczych była realizacja projektu pn. „Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej”, w ramach którego prowadzono m.in. działania polegające na: zahamowaniu nadmiernego odpływu i podniesienia poziomu wód gruntowych w obszarze torfowisk alkalicznych, zahamowanie procesu mineralizacji i eutrofizacji powierzchniowej warstwy torfowisk alkalicznych, zatrzymanie procesu spadku różnorodności biologicznej torfowisk alkalicznych spowodowanej ekspansją gatunków charakterystycznych dla siedlisk o niższej wilgotności np. traw, drzew i krzewów.

- Parki krajobrazowe realizujące zadania związane z ochroną innych form ochrony przyrody w swoich granicach terytorialnych, między innymi przez aktywną ochronę gatunków (np. monitoring i weryfikacja stref ochronnych wokół stanowisk lęgowych ptaków objętych ochroną strefową, obserwacje zasiedleń gniazd bielika i orlika krzykliwego, monitoring i kontrola zasiedleń pilchowatych, akcje przenoszenia płazów, ratowanie dzikich zwierząt), patrolowanie rejonów rezerwatów przyrody, monitorowanie użytków ekologicznych i pomników przyrody, wnoszenie uwag do projektów planów ochrony rezerwatów czy wnoszenie uwag do projektów planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000.
- Lasy Państwowe uczestniczące w monitorowaniu i audytowaniu form ochrony przyrody. Przy ich współudziale powstają ponadto plany zadań ochronnych.
- Samorządy lokalne wypełniające swoje zadania w zakresie monitorowania i pielęgnacji pomników przyrody.

Ponadto w 2015 r. Samorząd Województwa przystąpił do prac związanych z cyfrowym opracowaniem map obszarów chronionego krajobrazu w województwie, w tym weryfikacją prawidłowości zapisów załączników opisowych i graficznych do rozporządzeń Wojewody oraz przedstawieniem granic obszarów zgodnie ze standardami GIS oraz Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 11 września 2012 r. w sprawie centralnego rejestru form ochrony przyrody.

W 2016 r. Sejmik Województwa uchwalił 4 uchwały ws. obszarów chronionego krajobrazu uwzględniające powyższe standardy oraz katalog odstępstw od zakazów obowiązujących na obszarach chronionego krajobrazu, wypracowany w ramach zespołu eksperckiego złożonego z przedstawicieli Urzędu Marszałkowskiego, RDOŚ, urbanistów i planistów.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.3.	Opracowywanie i realizacja planów ochrony - sukcesywne opracowywanie i realizacja planów zadań ochronnych oraz w razie potrzeby planów ochrony dla obszarów Natura 2000, - aktualizacja i realizacja planów ochrony rezerwatów, parków krajobrazowych i programów ochrony przyrody w nadleśnictwach,	Wojewoda, RDOŚ, RDLP, samorządy	Środki własne

	- wzmocnienie kadrowe i finansowe służby leśnej, służb ochrony przyrody, straży rybackiej i straży łowieckiej.		
--	--	--	--

W latach 2015-2016 kontynuowano prace nad odpracowywaniem oraz realizacją planów zadań ochronnych i planów ochrony form ochrony przyrody.

Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie, odpowiedzialna za nadzór m.in. nad rezerwatami przyrody i obszarami Natura 2000 w analizowanym okresie opracowała 13 planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 oraz dokonała zmiany 21 zarządzeń w sprawie ustanowienia planów zadań ochronnych. Ponadto sporządzano nowe dokumenty planistyczne dla rezerwatów przyrody lub dokonywano ich aktualizacji oraz ujmowano w programach ochrony przyrody informacje o walorach przyrodniczych obszarów objętych formami ochrony.

W opiniowaniu wymienionych powyżej dokumentów czynny udział brały parki krajobrazowe, Lasy Państwowe, a także samorządy. Odpowiednie służby na bieżąco realizowały zadania zawarte w planach ochrony.

Ponadto Nadleśnictwa Lasów Państwowych przeprowadzały aktualizacje własnych Programów Ochrony Przyrody.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.4.	Zapewnienie integralności przyrodniczej województwa - wyznaczenie, utrzymanie i właściwe zagospodarowanie lądowych korytarzy ekologicznych, łączących obszary o charakterze węzłowym, - budowa przejść dla zwierząt na trasach komunikacyjnych, - zapewnienie ciągłości morfologicznej rzek, ze szczególnym uwzględnieniem tras migracji ryb, - ochrona tradycyjnych układów drzew wzdłuż alei i dróg - zapewnienie ochrony i renaturalizacja zbiorowisk roślinnych towarzyszących ciekom wodnym, otaczających zbiorniki wodne i obszary podmokłe.	RDOŚ, RZGW, użytkownicy gruntów, GDDKiA, Sł.Pl., samorządy, NGO, ZMiUW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Rozbudowa i modernizacja dróg na terenie województwa warmińsko-mazurskiego coraz częściej odbywa się z uwzględnieniem zachowania i odtwarzania korytarzy

ekologicznych poprzez budowę przejść dla zwierząt. W ten sposób realizowana jest między innymi przebudowa drogi krajowej S7. Na realizację podobnych działań wskazują ponadto np.:

- Powiat nowomiejski – uwzględnianie przejść dla zwierząt przy przebudowie przepustów na rzekach w ciągu dróg powiatowych;
- Powiat mrągowski – budowa przejść dla zwierząt w ciągach modernizowanych dróg powiatowych, np. w miejscowości Polska Wieś.

Podczas realizacji inwestycji drogowych, w przypadku gdy drzewa zagrażały bezpieczeństwu ruchu drogowego, podlegały one wycince (tzw. sanitarnej), natomiast straty rekompensowano poprzez dokonanie nowych nasadzeń wzdłuż dróg krajowych. Zarząd Dróg Wojewódzkich w Olsztynie wykonywał nasadzenia drzew z tytułu realizacji programu „Zielona Droga”, w ramach którego tworzono i pielęgnowano zieleń przydrożną przy jednoczesnym zapewnieniu bezpiecznego transportu drogowego.

We wszystkich inwestycjach zadbano o zapewnienie ciągłości cieków wodnych. Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie kontynuował działania z poprzednich lat w zakresie budowania przepławek na ciekach wodnych.

Lasy Państwowe w ramach zrównoważonej gospodarki leśnej wyłączają z użytkowania gospodarczego obszary podmokłe oraz nad ciekami wodnymi. Ponadto podczas prowadzenia rębni pozostawiane są skupiska drzewa martwego w celu zapewnienia dyspersji ksylofitów i saprobiontów.

Również samorządy lokalne przyczyniają się do zapewnienia integralności przyrodniczej województwa, w szczególności poprzez ochronę tradycyjnych układów drzew wzdłuż alei i dróg. Dzięki stosowaniu odpowiednich zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dbają także o zachowanie korytarzy ekologicznych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.5.	Ochrona i restytucja elementów rodzimej przyrody - opracowanie i wdrożenie programu eliminacji ekspansywnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla rodzimej przyrody, - wspieranie działań mających na celu restytucję zanikłych i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt,	RDOŚ, Zarząd Województwa, RZGW, RDLP, PK, ARiMR	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	- opracowanie i wdrożenie programu ograniczania liczebności zwierząt zagrażających infrastrukturze przeciwpowodziowej, funkcjonowaniu biocenoz oraz racjonalnemu użytkowaniu zasobów przyrodniczych i gospodarczych, - monitorowanie działań związanych z użytkowaniem organizmów modyfikowanych genetycznie oraz wspieranie badań naukowych w zakresie wpływu GMO na różnorodność biologiczną, - weryfikacja i/lub aktualizacja w miarę potrzeb istniejących i planowanych form ochrony przyrody.		
--	--	--	--

Do realizacji działań mających na celu eliminację ekspansywnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla rodzimej przyrody można zaliczyć:

- Eliminacja gatunków obcych (czeremcha amerykańska, klon jesionolistny) podczas wykonywania planowych zabiegów z zakresu gospodarki leśnej zgodnie z obowiązującym planem urządzenia lasu (Nadleśnictwo Drygały – RDLP Białystok);
- Opracowanie projektu „Ochrona zbiorowisk grądowych na terenie obszaru ochrony siedlisk Ostoja Piska poprzez ograniczenie występowania czeremchy amerykańskiej *Prunus serotina* jako obcego gatunku inwazyjnego”, przygotowywany w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (Nadleśnictwo Spychowo – RDLP Olsztyn);
- Redukcja jenota poprzez premiovany odstrzał (Nadleśnictwo Drygały – RDLP Białystok);
- Realizacja programów niszczenia barszczu Sosnowskiego (m.in. Nadleśnictwo Mrągowo – RDLP Olsztyn);
- Zwalczanie barszczu kaukaskiego (Mantegazziego), zwalczanie czeremchy amerykańskiej w rezerwacie przyrody (Nadleśnictwo Maskulińskie – RDLP Białystok).

Do realizacji działań mających na celu restytucję zanikłych i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt można zaliczyć:

- Wydawanie zezwoleń na zbiór oraz wprowadzenie do środowiska zanikłych i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt (RDOŚ Olsztyn);

- Wyznaczenie dwóch stref ochronnych: dla bielika *Haliaeetus albicilla* i bociana czarnego *Ciconia nigra* oraz utrzymywanie przez nadleśnictwo dużej miąższości drewna martwego, zapewniającego miejsca dziennych i zimowych kryjówek dla płazów (Nadleśnictwo Ełk – RDLP Białystok);
- Wprowadzenie nowych stref gniazdowania chronionych ptaków drapieżnych (Nadleśnictwo Wipsowo – RDLP Olsztyn);
- Realizacja programów rolno-środowiskowych w rezerwacie przyrody Nietlickie Bagno na terenie Nadleśnictwa Giżycko;
- Realizacja programu mającego na celu wsiedlenie żubra do Puszczy Rominckiej (Nadleśnictwo Gołdap – RDLP Białystok);
- Utworzenie kart monitoringu roślin z obowiązkiem corocznego monitoringu lokalizacji stanowiska oraz konsultacje w sprawie stworzenia na terenie nadleśnictwa nowych stref dla ochrony bielika, orlika i bociana czarnego (Nadleśnictwo Bartoszyce – RDLP Olsztyn);
- Reintrodukcja rysia, cietrzewia oraz głuszca (Park Dzikich Zwierząt w Kadzidłowie we współpracy z Nadleśnictwem Maskulińskie i Nadleśnictwem Pisz – RDLP Białystok), ochrona rysia poprzez zwiększenie bazy żerowej dla parzystokopytnych (Nadleśnictwo Mrągowo – RDLP Olsztyn);
- Projekt czynnej ochrony cietrzewia, stanowiska i strefy ochronne zagrożonych i rzadkich gatunków zwierząt i roślin (Nadleśnictwo Jedwabno – RDLP Olsztyn);
- Ochrona ex-situ zagrożonych gatunków w Leśnym Arboretum w Kudypach (Nadleśnictwo Kudypy – RDLP Olsztyn);
- Działania ochronne na jednym z torfowisk w celu przywrócenia siedliska Natura 2000 i związanych z nim gatunków mokradłowych przeprowadzone przez Klub Przyrodników w drodze porozumienia z Nadleśnictwem Lidzbark – RDLP Olsztyn;
- Implantacja plech granicznika płucnika na terenie nadleśnictwa w ramach projektu „Aktywna ochrona stanowisk granicznika płucnika na terenie Nadleśnictwa Miłomłyn” (Nadleśnictwo Miłomłyn – RDLP Olsztyn);
- Restytucja leśnej populacji sokoła wędrownego (Nadleśnictwo Nowe Ramuki – RDLP Olsztyn);
- Działalność Ośrodka Rehabilitacji Ptaków Drapieżnych (Nadleśnictwo Olsztyn – RDLP Olsztyn);
- Odbudowa populacji rzadkich i zagrożonych gatunków roślin (np. dzwoniecznika wonnego, goździka pysznego, groszka różnolistnego, zarazy wielkiej, leńca

bezpodkwiatkowego, zawilca wielkokwiatowego, sasanki łąkowej, miodunki wąskolistnej) poprzez odtwarzanie muraw kserotermicznych i świetlistych dąbrów, koszenie łąk (Nadleśnictwo Strzałowo – RDLP Olsztyn);

- Utrzymanie trwałości projektu „Czynna ochrona biotopów cietrzewia (*Tetrao tetrix*) w Nadleśnictwie Szczytno” (Nadleśnictwo Szczytno – RDLP Olsztyn).

W ramach działań w zakresie ograniczania liczebności zwierząt zagrażających infrastrukturze przeciwpowodziowej Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w Olsztynie wydał zarządzenie z dnia 22 września 2016 r. w sprawie zezwolenia na okres 5 lat na czynności podlegające zakazom w stosunku do bobra europejskiego w powiatach: bartoszyckim, działdowskim, ełckim, giżyckim, gołdapskim, iławskim, kętrzyńskim, lidzbarskim, mrągowskim, nidzickim, nowomiejskim, oleckim, olsztyńskim, ostródzkim, piskim, szczywieńskim i węgorzewskim, znajdujących się w zarządzie Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie oraz w powiecie braniewskim, elbląskim, znajdujących się w zarządzie Żuławskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu. W ramach zezwolenia dopuszczona została redukcja przez odstrzał osobników bobra w konkretnych miejscach, w których stwierdzono zagrożenie dla trwałości urządzeń technicznych chroniących przez powodzią. Zezwolono także na całoroczne zasypywanie zapadniętych i nieużytkowanych nor kopanych przez bobry w wałach przeciwpowodziowych. Zarządzenie ma na celu ułatwienie procedury administracyjnej uzyskiwania zezwolenia na redukcję populacji bobra na obszarze wałów przeciwpowodziowych. Ponadto Lasy Państwowe, za zgodą RDOŚ, dokonywały rozbiórek tam bobrowych, a także np. Nadleśnictwo Srokowo (RDLP Olsztyn) realizowało projekt „Przyszłość dobra dla lasów i bobra”, polegający na zamontowaniu urządzeń przelewowych w tamach bobrowych, założeniu poletek zgryzowych dla bobrów, ogrodzeniu cennych drzewostanów oraz bieżącej konserwacji syfonów.

W ramach działań w zakresie ograniczania liczebności zwierząt zagrażających funkcjonowaniu biocenoz oraz racjonalnemu użytkowaniu zasobów przyrodniczych i gospodarczych w ramach prowadzonej gospodarki łowieckiej następuje regulacja populacji drobnych drapieżników takich jak lis, którego zbyt duża liczebność zagraża populacjom innych gatunków zwierząt występujących na tym terenie. Ponadto w Nadleśnictwie Olsztynek (RDLP Olsztyn) ograniczano liczebność kornika drukarza zagrażającego biocenozom leśnym z dużym udziałem świerka poprzez wywieszanie pułapek feromonowych.

Zgodnie z ustawą z dnia 22 czerwca 2001 r. o mikroorganizmach i organizmach genetycznie zmodyfikowanych (Dz. U. z 2017 r., poz. 2134) Minister Środowiska ma obowiązek prowadzić publiczne rejestry mikroorganizmów genetycznie zmodyfikowanych (GMM) i organizmów genetycznie zmodyfikowanych (GMO). Rejestry GMM i GMO Ministra Środowiska są jawne i publicznie dostępne. W latach 2015-2016 na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zamknięte prace naukowe z wykorzystaniem mikroorganizmów genetycznie zmodyfikowanych (GMM) prowadził Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Rejestr zgód na prowadzenie zakładu inżynierii genetycznej poza Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie wskazuje ponadto na Instytut Rozrodu Zwierząt i Badań Żywności PAN w Olsztynie.

Do realizacji działań mających na celu weryfikację lub aktualizację w miarę potrzeb istniejących i planowanych form ochrony przyrody można zaliczyć coroczny monitoring przyrodniczy na powierzchniach stanowiących formy ochrony przyrody – aktualizowanie listy gatunków w granicach form ochrony przyrody oraz weryfikację stanu obiektów objętych ochroną, a także aktualizację programów ochrony przyrody. W działaniach tych przodują RDLP Olsztyn oraz nadleśnictwa Lasów Państwowych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.6.	Ochrona różnorodności przyrodniczej w krajobrazie rolniczym - promocja i realizacja programów rolnośrodowiskowych, wdrażanie na obszarach cennych przyrodniczo proekologicznych form gospodarowania, - wspieranie gospodarowania na ekstensywnie użytkowanych łąkach i pastwiskach, - powstrzymywanie sukcesji i ograniczanie zalesień na obszarach nieleśnych o wysokiej wartości przyrodniczej, - zachowanie i odtwarzanie śródpolnych remiz, zadrzewień, zakrzaceń i małych zbiorników wodnych, - utrzymanie i tworzenie różnych form zadrzewień nierozzerwalnie związanych z przestrzenią krajobrazu kulturowego.	ARiMR, ODR, PK, RDOŚ, właściciele gruntów	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

W zakresie ochrony różnorodności przyrodniczej w krajobrazie rolniczym Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa realizowała następujące działania:

- promocja programów rolnośrodowiskowych przez programy telewizyjne, broszury informacyjne, artykuły w prasie oraz poprzez reprezentację ARiMR na targach rolniczych,
- wdrażanie proekologicznych form gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo poprzez realizację wymogów w ramach pakietów 4 i 5 programu rolnośrodowiskowego i rolno-środowiskowo-klimatycznego czyli m.in. opóźnienie koszenia, zmniejszenie intensywności użytkowania (koszenia lub wypasu), zaniechanie lub ograniczenie nawożenia,
- wsparcie finansowe udzielane za realizację pakietu 3, 4 i 5 w ramach programu rolnośrodowiskowego oraz pakietu 4 i 5 w ramach programu rolno-środowiskowo-klimatycznego związane z realizacją wymogów czyli m.in. z opóźnieniem koszenia, zmniejszeniem intensywności użytkowania (koszenia lub wypasu), zaniechaniem lub ograniczeniem nawożenia,
- realizacja praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska, czyli tzw. zazielenienia, których jednym z elementów jest utrzymanie obszarów proekologicznych na poziomie 5% gruntów ornych w gospodarstwie rolnym, do których zalicza się m.in. miedze śródpolne, zadrzewienia, zakrzaczenia, rowy i oczka wodne.

W ramach przedmiotowych działań realizowanych przez Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie wymienić można:

- promocję i wdrażanie programów rolnośrodowiskowych, w latach 2015-2016 odbyły się:
 - 162 szkolenia gminne dotyczące działań rolno-środowiskowo-klimatycznych oraz działania rolnictwo ekologiczne,
 - 39 szkoleń gminnych dotyczących prowadzenia produkcji roślinnej i zwierzęcej metodami ekologicznymi,
- powstanie:
 - 639 nowych planów działania rolno-środowiskowo-klimatycznego,
 - 309 nowych planów działania rolnictwa ekologicznego,
 - 3452 wniosków kontynuacyjnych działania rolno-środowiskowo-klimatycznego,
 - 96 wniosków kontynuacyjnych działania rolnictwa ekologicznego,

- prowadzenie szeroko zakrojonej działalności doradczej poprzez konsultacje oraz wizyty,
- wydanie broszury „Program rolno-środowiskowo-klimatyczny 2014-2020”,
- realizacja pakietów 4 i 5 „Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków ptaków” w działaniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, których zadaniem jest wprowadzenie proekologicznych form gospodarowania na terenach nimi objętych – ich celem jest przywracanie lub utrzymanie tradycyjnego użytkowania łąk i pastwisk. Realizacja tych pakietów zapobiega zanikowi cennych siedlisk przyrodniczych (łąk i pastwisk) oraz polepsza warunki gniazdowania gatunków ptaków związanych z krajobrazem rolniczym. Rolnik, wybierając te pakiety, decyduje się prowadzić ekstensywne gospodarowanie na cennych łąkach i pastwiskach (m.in. nie stosuje w ogóle lub ogranicza stosowanie nawozów, środków ochrony roślin) oraz stosować określone ilości i terminy pokosów lub określoną intensywność wypasu,
- wypełnienie łącznie 27 508 wniosków o płatności bezpośrednie i o płatności dla obszarów z ograniczeniami naturalnymi lub innymi szczególnymi ograniczeniami (ONW). Wszyscy rolnicy będący beneficjentami płatności obszarowych zobowiązani są do przestrzegania zasad dobrej praktyki rolniczej, z których między innymi wynikają zalecenia ochrony krajobrazu i zachowania bioróżnorodności. Podczas przygotowywania dokumentacji do wniosku doradcy informują rolników o konieczności przestrzegania zasad dobrej praktyki rolniczej, w tym zachowania elementów krajobrazu rolniczego.

Spośród kadry WMODR 70 doradców posiada uprawnienia rolnośrodowiskowe.

W celu zachowania i odtwarzania śródpolnych remiz, zadrzewień, zakrzaczeń i małych zbiorników wodnych Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie dokonywała dokładnej weryfikacji planowanych przedsięwzięć pod kątem ich lokalizacji w sąsiedztwie śródpolnych zbiorników wodnych i konieczności ingerencji w zadrzewienia śródpolne.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.7.	Ochrona różnorodności przyrodniczej w krajobrazie miejskim - zachowanie, powiększanie i pielęgnacja terenów zielonych w miastach, jako obszarów	Samorządy gminne, Sł. Kom.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	rekreacji i ostoje przyrodniczych, - wprowadzanie do zieleni miejskiej nasadzeń rodzimych gatunków drzew i krzewów przy stopniowej eliminacji gatunków obcych.		
--	--	--	--

Gminy województwa warmińsko-mazurskiego deklarują, że regularnie prowadzą nasadzenia rodzimych gatunków drzew i krzewów przy okazji pielęgnacji terenów zielonych. Ponadto przy wydawaniu zezwoleń na usunięcia drzew lub krzewów stosowany jest wymóg nasadzeń zastępczych.

Władze gmin przykładają coraz większą uwagę do zagospodarowywania terenów zielonych przyjaznych mieszkańcom, czego przykładem może być rewaloryzacja Parku Podzamcze w Olsztynie.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu			
II.1.8.	Ograniczanie negatywnego wpływu rozwoju energetyki wiatrowej na przyrodę, mieszkańców, krajobraz oraz obiekty zabytkowe poprzez wieloaspektową analizę potencjalnych oddziaływań i określanie warunków lokalizacji nowych inwestycji, w tym wskazanie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa obszarów wyłączonych z możliwości lokalizacji obiektów energetyki wiatrowej.	Samorządy gminne i powiatowe, NGO, Sł. Pl.	Środki własne

W latach 2015-2016 liczba realizowanych inwestycji w duże elektrownie wiatrowe spadła względem lat poprzednich. Wpływu na taki stan rzeczy można upatrywać w zwiększeniu świadomości lokalnych planistów oraz kierowaniu się wynikami opracowanego w 2013 r. raportu pn. „Delimitacja obszarów potencjalnej lokalizacji dużej energetyki wiatrowej na terenie województwa warmińsko-mazurskiego”, mającego na celu wskazanie obszarów wyłączonych z możliwości lokalizacji turbin wiatrowych oraz określenie obszarów, na terenie których ich lokalizacja może być, po uprzednim spełnieniu ustalonych kryteriów, dopuszczona. Według kryteriów przyjętych w opracowywanym raporcie tereny predysponowane do rozwoju dużej energetyki wiatrowej w województwie warmińsko-mazurskim zajmują łącznie 51,98 km², co stanowi 0,22% całkowitej powierzchni województwa.

Spowolnienie inwestycji w elektrownie wiatrowe spowodowane było także wyczerpywaniem się miejsc najbardziej dogodnych do lokalizacji tego typu inwestycji.

W wyniku prowadzonych ankietyzacji 13% gmin i 11% powiatów wskazało na prowadzenie działań zmierzających do ograniczania negatywnego wpływu rozwoju energetyki wiatrowej na przyrodę, mieszkańców, krajobraz oraz obiekty zabytkowe poprzez wieloaspektową analizę potencjalnych oddziaływań i określenie warunków nowych inwestycji. Najczęściej działania te polegają na precyzyjnych zapisach w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczących możliwości lokalizacji elektrowni wiatrowych. Wiele gmin wskazuje na brak możliwości rozwoju tego typu inwestycji na ich terenie.

3.2.2. Cel: Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Lesistość	% powierzchni województwa	30,6%	31,0%	31,3%	GUS

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

Powierzchnia pokryta lasami w województwie warmińsko-mazurskim w analizowanym okresie ulegała stopniowemu zwiększeniu. Na koniec 2016 r. lesistość województwa wynosiła 31,3%, o 1,8 punktów procentowych powyżej średniej krajowej, co lokowało województwo warmińsko-mazurskie pod tym względem na 6. miejscu w Polsce.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.2. Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej			
II.2.1.	Aktualizacja planów urządzenia lasów, w celu zapewnienia racjonalnego użytkowania zasobów leśnych, kształtowania właściwej struktury gatunkowej i wiekowej drzewostanów, z zachowaniem bogactwa biologicznego siedlisk przyrodniczych, flory, fauny i grzybów.	RDLP, właściciele gruntów, samorządy	Środki własne fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Zgodnie z ustawą z dnia 28 września 1991 r. o *lasach* (Dz. U. z 2017 r., poz. 788, z późn. zm.) plan urządzenia lasu to szczegółowy leśny plan gospodarczy, stanowiący podstawowy dokument gospodarki leśnej opracowywany dla lasów stanowiących własność

Skarbu Państwa. Lasy Państwowe dokonują aktualizacji planów urządzenia lasów co 10 lat. W analizowanym okresie nowe plany urządzenia lasów uchwalono w następujących nadleśnictwach:

- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Olsztynie:
 - Nadleśnictwo Jagiełek (na lata 2016-2025),
 - Nadleśnictwo Jedwabno (na lata 2016-2025),
 - Nadleśnictwo Nowe Ramuki (na lata 2015-2024),
 - Nadleśnictwo Olsztyn (na lata 2015-2024),
 - Nadleśnictwo Susz (na lata 2015-2024),
 - Nadleśnictwo Szczytno (na lata 2015-2024),
- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku:
 - Nadleśnictwo Gołdap (na lata 2015-2024),
 - Nadleśnictwo Maskulińskie (na lata 2015-2024),
- Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Toruniu:
 - Nadleśnictwo Brodnica (na lata 2015-2024).

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.2. Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej			
II.2.2.	Uzupełnianie i aktualizacja planów urządzenia lasów, niebędących w zarządzie Lasów Państwowych.	RDLP, właściciele gruntów, samorządy	Środki własne fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Zgodnie z art. 21 ustawy o lasach dla lasów prywatnych i wspólnot gruntowych sporządza się uproszczone plany urządzenia lasu (UPUL) na zlecenie właściwego miejscowo starosty, natomiast dla lasów innych właścicieli – na zlecenie i koszt tych właścicieli. Uproszczone plany urządzenia lasu zawierają podobne treści jak plany dla nadleśnictw jednak sporządzane są z mniejszą szczegółowością, zarówno w odniesieniu do opisu taksacyjnego lasu, opisu ogólnego jak i sporządzanych map. Dla lasów nie będących w zarządzie Lasów Państwowych, o powierzchni mniejszej niż 10 ha wykonuje się inwentaryzację stanu lasu (ISL) w zakresie jeszcze bardziej ograniczonym niż to ma miejsce w przypadku uproszczonych planów urządzenia lasu.

W latach 2015-2016 starostwa powiatowe z terenu województwa warmińsko-mazurskiego wskazały na następujące działania:

- Powiat Bartoszycki

- 2015 r.: Wykonanie inwentaryzacji oraz opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Górowo Iławeckie i Gminy Bartoszyce (teren Nadleśnictwa Górowo Iławeckie) na łącznej powierzchni 1860 ha;
- Powiat Działdowski
 - 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 32 obrębów ewidencyjnych o łącznej powierzchni 1583,04 ha;
 - 2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 27 obrębów ewidencyjnych o łącznej powierzchni 915,63 ha;
- Powiat Elbląski
 - 2015-2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 1668 ha;
- Powiat Ełcki
 - 2015-2016 r.: Aktualizacja uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Stare Juchy o łącznej powierzchni 414 ha;
- Powiat Giżycki
 - 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu i inwentaryzacji lasów na terenie Gminy Miłki (441,8 ha), Gminy Kruklanki (203 ha), Gminy Ryn (331,3 ha), Miasta Giżycko (63 ha) i Miasta Ryn (0,22 ha);
- Powiat Gołdapski
 - 2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Dubeninki (670 ha) i Gminy Banie Mazurskie (541 ha);
- Powiat Iławski
 - 2015-2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla Miasta Iława (1 UPUL obejmujący wszystkie lasy komunalne będące własnością gminy miejskiej), Gminy Iława (liczne UPUL), Gminy Zalewo (2 UPUL), Gminy Kisielice (3 UPUL niebędące w zarządzie Lasów Państwowych);
- Powiat Kętrzyński
 - 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 1399 ha oraz przeprowadzenie inwentaryzacji stanu lasu dla 1558 ha;
- Powiat Mrągowski
 - 2015-2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 2305,35 ha
- Powiat Nidzicki
 - 2015-2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Nidzica (243,6 ha), Gminy Kozłowo (387,91 ha), Gminy Janowo (1332,75 ha), Gminy Janowiec Kościelny (1189,12 ha) oraz przeprowadzenie

inwentaryzacji stanu lasu dla Gminy Nidzica (90,48 ha) i Gminy Kozłowo (73,08 ha);

➤ Powiat Nowomiejski

- 2015 r.: Opracowanie uproszczonego planu urządzenia lasu dla Gminy Kurzętnik;
- 2016 r.: Opracowanie uproszczonego planu urządzenia lasu dla Gminy Grodziczno;

➤ Powiat Olecki

- 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 1702 ha;

➤ Powiat Olsztyński

- 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Giętrzwald (598,43 ha) i Gminy Olsztynek (614,66 ha);
- 2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Dobrze Miasto (300,85 ha), Gminy Jeziorany (535,87 ha), Gminy Jonkowo (531,95 ha), Gminy Świątki (392,51 ha);

➤ Powiat Ostródzki

- 2015 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Miasta i Gminy Ostróda, Miasta i Gminy Miłomłyn, Miasta i Gminy Miłakowo, Gminy Łukta, Gminy Małdyty (2394,80 ha);
- 2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu na terenie Gminy Dąbrówno i Gminy Grunwald (1004,45 ha);

➤ Powiat Szczycieński

- 2016 r.: Opracowanie uproszczonych planów urządzenia lasu dla 922,87 ha.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.2. Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej			
II.2.3.	Realizacja zadań wynikających z planów urządzenia lasu, programów ochrony przyrody nadleśnictw oraz programów gospodarczo-ochronnych Leśnych Kompleksów Promocyjnych „Lasy Mazurskie” i „Lasy Olsztyńskie”.	RDLP, właściciele gruntów, samorządy	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Realizacja zadań wynikających z planów urządzenia lasu, programów ochrony przyrody nadleśnictw oraz programów gospodarczo-ochronnych Leśnych Kompleksów Promocyjnych „Lasy Mazurskie”, „Lasy Olsztyńskie” oraz utworzonego w 2011 r. Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Elbląsko-Żuławskie” przez jednostki Lasów Państwowych polegała między innymi na prowadzeniu gospodarki leśnej (w tym zadań dotyczących hodowli i ochrony lasu, ochrony przeciwpożarowej oraz użytkowania lasu –

pozyskania drewna i użytków ubocznych), udostępnianiu lasu poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc postojowych, ścieżek przyrodniczych, wiat edukacyjnych itp. oraz na czynnej ochronie przyrody opisanej w ramach Kierunku działań – II.1. Ochrona przyrody i krajobrazu.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.2. Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej			
II.2.4.	Aktualizacja programu zwiększania lesistości i kontynuacja zalesień, z uwzględnieniem potrzeb ochrony wartościowych siedlisk nieleśnych, kształtowania korytarzy ekologicznych i rekultywacji terenów zdegradowanych.	RDLP, Zarząd Województwa, ARiMR	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Do realizacji programu zwiększania lesistości przyczynia się Działanie 8. Inwestycje w rozwój obszarów leśnych i poprawę żywotności lasów, poddziałanie - Zalesianie i tworzenie terenów zielonych, w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Wsparcie na zalesienie jest przyznawane beneficjentowi do gruntów wykazanych w ewidencji gruntów i budynków jako grunty rolne, użytkowane jako grunty orne albo sady albo grunty z sukcesją naturalną. W Polsce występuje nadwyżka gruntów niskich klas bonitacyjnych użytkowanych do niedawna bądź jeszcze obecnie jako grunty rolne. Wyłączenie tych gruntów z uprawy ma uzasadnienie ekonomiczne z uwagi na ich niską produktywność. Zalesienie takich gruntów wpływa korzystnie na ich wartość ekonomiczną i jednocześnie pozwala na znaczącą poprawę wskaźników statystycznych dotyczących wielkości obszarów leśnych w Polsce. Proponowane rozwiązania w zakresie sposobu zakładania upraw, ich składu gatunkowego oraz wykorzystania istniejących samosiewów, wpływają korzystnie na utrzymanie różnorodności biologicznej oraz kondycję zakładanych upraw leśnych.

Zalesianiem gruntów porolnych zajmują się Lasy Państwowe. Zalesienia prowadzone są sztucznie lub też poprzez uznanie sukcesji naturalnej. Lasy Państwowe dokonują także rekultywacji na cele przyrodnicze terenów zdegradowanych, poligonowych i powojkowych. W tym celu usuwane są niewybuchy, niewypały, a następnie tereny są uprzątnięte i zalesiane.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.2. Rozwijanie trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej			
II.2.5.	Rozbudowa i modernizacja bazy szkółkarskiej oraz infrastruktury służącej ochronie lasów.	RDLP	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Lasy Państwowe prowadzą szereg działań związanych z rozbudową i modernizacją infrastruktury służącej ochronie lasów. W latach 2015-2016 były to między innymi:

- Budowa i utrzymanie dróg dojazdów pożarowych (m.in. Nadleśnictwo Pisz, Nadleśnictwo Dwukoły, Nadleśnictwo Górowo Iławeckie, Nadleśnictwo Nidzica, Nadleśnictwo Olsztyn, Nadleśnictwo Olsztynek, Nadleśnictwo Spychowo);
- Utrzymanie dostrzegalni przeciwpożarowych i baz sprzętu przeciwpożarowego (Nadleśnictwo Olsztyn);
- Modernizacja szkółki leśnej, w tym m.in. modernizacja układu nawadniającego, wykonywanie ogrodzeń, zakup siewnika do nasion, budowa chłodni do przechowywania sadzonek, zakup kaset do produkcji sadzonek w systemie kontenerowym, budowa budynku gospodarczego (Nadleśnictwo Drygały, Nadleśnictwo Giżycko, Nadleśnictwo Maskulińskie, Nadleśnictwo Jagiełek, Nadleśnictwo Korpele, Nadleśnictwo Kudypy, Nadleśnictwo Mrągowo, Nadleśnictwo Nidzica, Nadleśnictwo Olsztynek, Nadleśnictwo Spychowo, Nadleśnictwo Srokowo, Nadleśnictwo Susz, Nadleśnictwo Zaporowo, Nadleśnictwo Brodnica);
- Modernizacja punktów czerpania wody (Nadleśnictwo Miłomłyn, Nadleśnictwo Olsztyn, Nadleśnictwo Wielbark)

3.2.3. Cel: Racjonalne gospodarowanie zasobami wody

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Wodochłonność produkcji	ilość wody zużytej na cele przemysłowe [m ³]/ wartość produkcji sprzedanej [mln zł]	1187,1 m ³ /mln zł	1192,3 m ³ /mln zł	1001,3 m ³ /mln zł	GUS

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Zużycie wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na 1 odbiorcę	m ³ /rok	34,6 m ³ /rok	32,8 m ³ /rok	32,4 m ³ /rok	GUS
100% wody dostarczanej ludności do spożycia z wodociągów odpowiada wymaganiom sanitarnym	% ludności zaopatrywanej w wodę odpowiadającą wymaganiom sanitarnym przez wodociągi o wydajności [m ³ /dobę]: - poniżej 100 - 100 - 1 000 - 1 001 - 10 000 - powyżej 10 000	- 86,7% - 87,3% - 87,6% - 100,0%	- 99,8% - 100,0% - 100,0% - 100,0%	- 95,3% - 98,9% - 100,0% - 100,0%	GUS, WSSE
100% długości wałów przeciwpowodziowych ma właściwy stan techniczny	% długości wałów w stosunku do całego rozmiaru ewidencyjnego długości wałów	58,7% (2009 r.)	65,3% (2015 r.)	65,3% (2015 r.)	GUS, ZMiUW

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
	Zmiany niejednoznaczne				

W trzech spośród czterech wskaźników realizacji celu „Racjonalne gospodarowanie zasobami wody” odnotowano postępy.

W 2016 r. odnotowano spadek odsetka ludności zaopatrywanej w wodę odpowiadającą wymaganiom sanitarnym. W tabeli uwzględniono oceny o braku przydatności wody do picia w 19 wodociągach z uwagi na przekroczenia najwyższych dopuszczalnych stężeń parametrów fizykochemicznych i organoleptycznych utrzymujących się w wodzie powyżej 30 dni. Gorsze oceny związane są ze stosowaniem Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 13 listopada 2015 r. w sprawie jakości wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi (Dz. U. z 2015 r., poz. 1989), które weszło w życie 28 listopada 2015 r. Rozporządzenie to diametralnie zmieniło podejście odnośnie wydawania decyzji zezwalających na warunkowe spożywanie wody, która nie spełnia wymagań mikrobiologicznych, organoleptycznych i fizykochemicznych. Wymagania te zostały zaostrzone, stąd też trudno porównywać wyniki z 2016 r. z wynikami z lat poprzednich.

Odnotowano stopniowy spadek zużycia wody z wodociągów w gospodarstwach domowych na 1 odbiorcę z 34,6 m³/rok w 2010 r. przez 32,8 m³/rok w 2014 r. do 32,4 m³/rok w 2016 r..

Znaczną poprawę na koniec analizowanego okresu stwierdzono także w zakresie wodochłonności produkcji. Według danych z końca 2016 r. na wyprodukowanie 1 mln zł wartości sprzedaży potrzeba było 1001,3 m³ wody, czyli o 191 m³ mniej niż w roku 2014.

Procent długości wałów przeciwpowodziowych z właściwym stanem technicznym zwiększył się na przestrzeni ostatnich lat. Według danych Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie z 2015 r. (brak danych za rok 2014 i 2016) 65,3% długości wałów w województwie ma właściwy stan techniczny.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.3. Racjonalne gospodarowanie zasobami wody			
II.3.1.	Ochrona przed deficytem wody - realizacja projektów mających na celu zapewnienie odpowiedniej ilości zasobów wodnych na potrzeby ludności i gospodarki, - utrzymanie i modernizacja systemów melioracyjnych, w tym urządzeń piętrzących wodę, umożliwiających sterowanie odpływem i zmniejszenie nierównomierności przepływu cieków, - poprawa zdolności retencyjnych poprzez ochronę retencji naturalnej, budowę zbiorników retencyjnych raz instalowanie urządzeń regulujących odpływ wód, - utrzymanie i odnawianie urządzeń melioracji szczegółowych, - dążenie do maksymalizacji oszczędności zasobów wodnych przeznaczonych na cele przemysłowe i konsumpcyjne, propagowanie zachowań sprzyjających oszczędzaniu wody.	RZGW, ZMiUW, samorządy gminne, właściciele gruntów, Sł. Kom.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie w latach 2015-2016 opracował projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych: Środkowej Wisły, Łyny i Węgorapy, Świeżej i Jarft, którego efektem ma być ochrona retencji naturalnej, budowa zbiorników retencyjnych oraz instalacja urządzeń regulujących odpływ wód.

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku realizował następujące działania:

- Hakowanie rzeki Drwęcy w km 206+000-213+000 (2015 r.),
- Remont jazu Zielona (rozpoczęcie w 2016 r.),
- Koszenie, wybieranie i wywóz roślinności wodnej Kanału Ławskiego w km 0+100-6+500 (2016 r.),
- Usuwanie zatorów i powalonych drzew na rzece Drwęcy (2016 r.),
- Umocnienie skarpy rzeki Pasłęki w km 15+600-15+800, m. Zawierz (2016 r.),
- Hakowanie koryta rzeki Dzierżgoń w km 61+900-72+840, 76+750-81+190 i 24+480-45+710 (2016 r.),
- Koszenie i hakowanie roślinności wodnej na rzece Ławce w km 5+080-9+290, 12+280-13+080 i 14+630-15+900 (2016 r.).

Ponadto w postępowaniach administracyjnych wnioskowano o dostosowanie wysokości poboru wód określonego w pozwoleniu wodnoprawnym do rzeczywistego zapotrzebowania użytkownika.

Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie oraz Żuławski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu realizowały działania związane z melioracjami podstawowymi użytków rolnych oraz budową i przebudową kanałów podstawowych i urządzeń wodnych, w tym na przykład:

- Melioracje podstawowe użytków rolnych wsi Adamowo, gmina Elbląg, osiągnięte efekty rzeczowe: przebudowa kanałów podstawowych – 3,175 km, poprawa regulacji stosunków wodnych w glebach, poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią (lepsze odwodnienie terenów uprawnych oraz zapewnienie nawodnienia pól przez utrzymanie wód gruntowych na stałym poziomie) (lata realizacji 2013-2015),
- Przebudowa istniejących kanałów podstawowych – polder 23 Majkowo, gmina Gronowo Elbląskie, osiągnięte efekty rzeczowe: przebudowa kanałów podstawowych – 23,978 km, poprawa regulacji stosunków wodnych w glebach, poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią (zapewnienie lepszego odwodnienia terenów uprawnych oraz nawodnienia pól przez utrzymanie wód gruntowych na stałym poziomie) (lata realizacji 2013-2015),
- Przebudowa urządzeń wodnych niedostosowanych do przepływu wód wezbraniowych na terenie wsi Stalewo, gmina Markusy, osiągnięte efekty rzeczowe: 1,52 km przebudowanego koryta rzeki Balewki, 2,29 km

przebudowanych kanałów, 1,02 km przebudowanego łącznika Ł, dostosowanie urządzeń do przepływu wód wezbraniowych, poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią (lata realizacji 2013-2015).

Samorządy lokalne w ramach swoich obowiązków dokonywały renowacji rowów melioracyjnych, utrzymania i odnawiania urządzeń melioracji szczegółowej, renowacji zbiorników małej retencji, odbudowy koryt cieków wodnych, budowy ujęć wody oraz rozbudowy sieci wodociągowych. Spośród ankietowanych urzędów gmin 34% wskazało na prowadzenie działań zmierzających do utrzymania i odnawiania urządzeń melioracji szczegółowych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.3. Racjonalne gospodarowanie zasobami wody			
II.3.2.	Ochrona przed powodzią - przygotowanie wstępnej oceny ryzyka powodziowego, która wskazywać będzie obszary narażone na niebezpieczeństwo powodzi, dla których należy do 22 grudnia 2013 r. opracować mapy zagrożenia i mapy ryzyka powodziowego oraz ich opracowanie, - wyznaczenie obszarów zalewowych, gdzie nie zostały jeszcze wyznaczone, - przygotowanie planów zarządzania ryzykiem powodziowym, - utrzymanie, modernizacja, remonty i rozbudowa infrastruktury przeciwpowodziowej: kanałów, przepustów wałowych, stacji pomp i budowli piętrzących, wałów przeciwpowodziowych i koryt cieków naturalnych, - budowa i modernizacja dróg dojazdowych do obiektów osłony przeciwpowodziowej.	starostowie powiatów, RZGW, KZGW, CZK, ZMiUW	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

W ramach Wstępnej Oceny Ryzyka Powodziowego, jednego z czterech dokumentów planistycznych wymaganych Dyrektywą 2007/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2007 r. w sprawie oceny ryzyka powodziowego i zarządzania nim (Dyrektywa Powodziowa), której celem jest wyznaczenie obszarów narażonych na niebezpieczeństwo powodzi, czyli obszarów, na których istnieje znaczące ryzyko powodziowe lub na których wystąpienie dużego ryzyka jest prawdopodobne, na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego w I cyklu

planistycznym WOPR do opracowania map zagrożenia i map ryzyka powodziowego wskazano odcinek rzeki Łyny w km 0-168 oraz odcinek rzeki Elk do km 68.

Od 2012 r. do 2015 r. Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie i Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku wraz z Krajowym Zarządem Gospodarki Wodnej prowadził prace nad mapami zagrożenia powodziowego i mapami ryzyka powodziowego. Przekazanie przez Prezesa KZGW ostatecznych wersji map jednostkom administracji nastąpiło 15.04.2015 r.

Od lipca 2014 r. do października 2016 r. trwały prace przygotowawcze nad planami zarządzania ryzykiem powodziowym. Ich opracowanie nastąpiło w grudniu 2015 r., natomiast w 2016 r. trwała procedura legislacyjna. Plany zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszarów dorzeczy zostały ostatecznie przyjęte przez Radę Ministrów w formie rozporządzeń Rady Ministrów z dnia 18 października 2016 r. w sprawie *przyjęcia planów zarządzania ryzykiem powodziowym dla obszarów dorzeczy Odry, Wisły oraz Pregoly*.

Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Olsztynie i Żuławski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu w latach 2015-2016 brały udział w konsultacjach Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej na temat planów zarządzania ryzykiem powodziowym oraz wykonały szereg działań związanych z ochroną przeciwpowodziową, jak usuwanie roślin pływających i korzeniących się w dnie, odmulanie dna i wykaszanie skarp kanałów i cieków naturalnych, wykaszanie skarp i korony wałów przeciwpowodziowych, zabudowę nor bobrowych i wyrw w wałach przeciwpowodziowych, udrażnianie przepustów, udrażnianie kanałów i cieków naturalnych poprzez rozbiórkę tam bobrowych i usuwanie zatorów.

Ponadto ŻZMiUW w Elblągu zrealizował poniższe inwestycje przeciwpowodziowe:

- Rozbudowa wałów jeziora Druzno - polder 12, gm. Markusy i Elbląg, osiągnięte efekty rzeczowe: 4,766 km (rozbudowa wału), poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią poprzez dostosowanie korpusu wału (odcinkowo) do parametrów normatywnych (nadbudowa i poszerzenie korony wału, wyprofilowanie skarp, dogęszczenie i uszczelnienie korpusu wału) (lata realizacji 2014-2015),
- Przebudowa prawego wału Kanału Jagiellońskiego polder 35 Kępa Rybacka km 0+000-5+400, gm. Elbląg, osiągnięte efekty rzeczowe: 5,4 km (przebudowa wału), poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią (poprawa parametrów technicznych budowli poprzez podwyższenie korony wału do wymaganej rzędnej,

wykonanie w korpusie wału i podłożu przesłony przeciwfiltracyjnej, umocnienie skarp w postaci obsiewu mieszką traw na warstwie humusu, umocnienie stopy wału koszami i materacami siatkowo-kamiennymi, naprawa drogi przywałowej) (lata realizacji 2014-2015),

- Przebudowa prawego wału rzeki Nogat, polder 53 Nowotki Kępiny - km 2+260-7+690, gm. Elbląg, osiągnięte efekty rzeczowe: 5,43 km (przebudowa wału), poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią poprzez dostosowanie korpusu wału do parametrów normatywnych (podwyższenie korony wału do wymaganych rzędnych, umocnienie korony i skarp wału poprzez humusowanie i obsiew mieszką traw, przełożenie utwardzenia ławki przywałowej, doszczelnienie wału - dogęszczenie, wykonanie przesłony antyfiltracyjnej, naprawa ujęć wody),
- Przebudowa lewego wału Kanału Jagiellońskiego, polder Fiszewka S - km 0+000-6+016, gm. Elbląg i Miasto Elbląg, osiągnięte efekty rzeczowe: 6,016 km (przebudowa wału), poprawa ochrony użytków rolnych przed powodzią poprzez dostosowanie parametrów wałów do wartości normatywnych (rozbudowa korpusu wału oraz podniesienie korony wału do wymaganych rzędnych, utrzymanie nachylenia skarp, wykonanie izolacji przeciwfiltracyjnej z przesłony bentonitowej, przebudowę przepustów wałowych, przełożenie istniejącej drogi przywałowej),
- Remont wałów rzeki Fiszewki: wał lewy km 0+000-4+800 i 4+800-13+900 oraz wał prawy km 0+000-0+250 i 4+800-12+195, gm. Elbląg i Gronowo Elbląskie, osiągnięte efekty rzeczowe: 13,605 km, ochrona użytków rolnych przed powodzią (dostosowanie korpusu wału do parametrów normatywnych (odcinkowo) poprzez odpowiednie rzędne korony wału, szerokość korony, nachylenie oraz m.in. naprawę budowli wałowych).

Samorządy lokalne także w pewnym zakresie realizują działania związane z ochroną przeciwpowodziową, m.in. przez remonty przepustów drogowych umożliwiających utrzymanie w sprawności ciągów melioracyjnych, odnawianie miejskich wałów przeciwpowodziowych oraz monitoring stanu cieków i obszarów zagrożonych zalaniem.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.3. Racjonalne gospodarowanie zasobami wody			
II.3.3.	Ochrona zasobów wód podziemnych - opracowanie regionalnych dokumentacji hydrogeologicznych dla głównych zbiorników wód	PSH, RZGW, właściciele ujęć, samorządy, PIG, WIOŚ	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	podziemnych bez izolacji, które takich dokumentacji nie posiadają, - identyfikacja i weryfikacja głównych obszarów zasilania wód podziemnych i odpowiednie ich zagospodarowanie, - ustanowienie obszarów ochrony słabo izolowanych zbiorników wód podziemnych i stref ochrony ujęć wód oraz ich właściwe użytkowanie, - likwidacja nieczynnych ujęć wody, prowadzenie monitoringu wód podziemnych.		
--	---	--	--

Ani Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie ani Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku w latach 2015-2016 nie ustanawiały nowych stref ochronnych ujęć wód obejmujących teren ochrony pośredniej i bezpośredniej.

Państwowy Instytut Geologiczny w 2015 roku przeprowadził monitoring operacyjny jednolitych części wód podziemnych, w ramach którego opróbowano jeden punkt monitoringowy. W ramach innych zadań państwowej służby hydrogeologicznej opróbowano 44 punkty oraz prowadzono monitoring stanu ilościowego (wahania zwierciadła wód podziemnych) w 70 punktach. W roku 2016 przeprowadzono monitoring diagnostyczny jednolitych części wód podziemnych, w ramach którego opróbowano 69 punktów monitoringowych. W ramach innych zadań państwowej służby hydrogeologicznej opróbowano 5 otworów oraz prowadzono monitoring stanu ilościowego (wahania zwierciadła wód podziemnych) w 74 punktach.

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie prowadził monitoring w 4 punktach pomiarowo-kontrolnych na Obszarze Szczególnie Narażonym Doba zgodnie z Programem Państwowego Monitoringu Środowiska na lata 2016-2020.

Samorządy lokalne prowadzą regularny monitoring wód podziemnych ujęć wody poprzez pomiar zwierciadła wody, odczyty wydajności studni i szczegółowe badania laboratoryjne wody. Ponadto zajmują się m.in. doborem właściwych pomp głębinowych, ustanawianiem strefy ochrony bezpośredniej stacji uzdatniania wody oraz utrzymywaniem w dobrym stanie ogrodzenia stref i utrzymywaniem porządku w strefach. W analizowanym okresie na przeprowadzoną likwidację nieczynnych ujęć wody wskazało 13% spośród ankietowanych gmin i 47% z ankietowanych powiatów.

3.2.4. Cel: Ochrona powierzchni ziemi

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych	% powierzchni użytków rolnych	49% (2007-2010)	41% (2011-2014)	39% (2013-2016)	GUS, OSCh-R
Powierzchnia terenów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji	ha	4711 ha	4592 ha	4882 ha	GUS
Gospodarstwa ekologiczne	szt.	697	4234	4142	GUS

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

Zmiany wskaźników określonych w *Programie* nie wskazują jednoznacznie na poprawę stanu środowiska w zakresie ochrony powierzchni ziemi. Udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych w całkowitej powierzchni użytków rolnych zmalał z 49% w 2010 r. przez 41% w 2014 r. do 39 % w roku, natomiast powierzchnia terenów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji została zredukowana z 4711 ha w 2010 r. do 4592 ha w roku 2014 r., ale ponownie wzrosła do 4882 ha w roku 2016. Ponadto mimo gwałtownego przyrostu liczby gospodarstw ekologicznych między 2010 r. a 2014 r. (z 697 do 4234), ich liczba ponownie nieznacznie spadła i na koniec 2016 r. wynosiła 4142.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.4. Ochrona powierzchni ziemi			
II.4.	- rozwój systemu monitoringu gleb, - upowszechnianie zasad dobrej praktyki rolniczej oraz doskonalenie doradztwa rolniczego, - przeciwdziałanie erozji gleb poprzez wprowadzanie trwałej pokrywy roślinnej oraz stosowanie odpowiednich zabiegów agrotechnicznych, - zapobieganie ruchom masowym ziemi i ich skutkom, - budowa urządzeń ograniczających erozję wodną, - przeciwdziałanie degradacji terenów rolnych, łąkowych i wodno-błotnych przez czynniki antropogenne, w szczególności zapobieganie dewastacji gleb	OSChR, IUNG, starostowie, właściciele i użytkownicy gruntów, ODR, ARiMR, PK, NGO, jednostki certyfikujące, właściciele gospodarstw rolnych	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	hydrogenicznych, - zwiększenie skali rekultywacji gleb zdegradowanych i zdewastowanych, dla przywrócenia im funkcji przyrodniczej, rekreacyjnej lub rolniczej, - waloryzacja terenów pod względem ich przydatności do produkcji zdrowej żywności, - promocja rolnictwa ekologicznego i rolnictwa integrowanego, - stosowanie urządzeń zabezpieczających glebę przed zanieczyszczeniem, - usuwanie zanieczyszczeń gleb celem ograniczenia ich negatywnego wpływu na zdrowie ludzi i środowisko.		
--	--	--	--

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w ramach przeciwdziałania erozji gleb poprzez wprowadzanie trwałej pokrywy roślinnej oraz stosowanie odpowiednich zabiegów agrotechnicznych rokrocznie dokonuje wsparcia finansowego zasiewu międzyplonów oraz utrzymania okrywy roślinnej zimą. Zadania realizowane są w ramach pakietu *Ochrona gleb i wód* programu rolnośrodowiskowego i rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Ponadto dokonuje się dopłat do powierzchni określonych upraw prowadzonych metodami rolnictwa ekologicznego. Gospodarstwa podlegają kontroli jednostek certyfikujących w rolnictwie ekologicznym.

Promocja rolnictwa ekologicznego i rolnictwa integrowanego prowadzona była przez promocję programów rolnośrodowiskowych poprzez programy telewizyjne, broszury informacyjne, artykuły w prasie oraz poprzez reprezentację ARiMR na targach rolniczych.

W ramach wsparcia „Modernizacja gospodarstw rolnych” można było otrzymać wsparcie na budowę urządzeń zabezpieczających glebę przed zanieczyszczeniem np. w ramach budowy obory lub chlewni.

Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie w ramach upowszechniania zasad dobrej praktyki rolniczej w 2015 roku zorganizował wyjazd studyjny pod hasłem „Dobre praktyki rolnicze na obszarach szczególnie narażonych na azotany pochodzenia rolniczego, tzw. OSN”, natomiast w 2016 r. przeprowadził 11 szkoleń z zakresu „Normy i wymogi na poziomie gospodarstwa rolnego w zakresie: zarządzania gospodarstwem, uproszczonej rachunkowości rolnej, dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska, zasad integrowanej ochrony roślin”.

Specjaliści i doradcy WMODR stale podnoszą swoją wiedzę i umiejętności, a także śledzą zmiany w dziedzinach związanych z rolnictwem. Doskonalenie doradztwa rolniczego odbywa się głównie poprzez udział w szkoleniach, konferencjach, seminariach, warsztatach, a także w formie samokształcenia. W latach 2015-2016 kadra Ośrodka brała udział w licznych formach doskonalenia własnego organizowanego zarówno przez instytucje zewnętrzne jak i we własnym zakresie. Doradcy szkolili się z tematów technologicznych, ekonomicznych, technik doradztwa, wdrażania innowacji.

WMODR prowadzi działania służące przeciwdziałaniu erozji w formie konsultacji oraz wizyt. W latach 2015-2016 przeprowadzono 2 szkolenia dotyczące „Wymogów produkcji rolniczej na obszarach erozyjnych i obszarach szczególnie narażonych na odpływ azotu ze źródeł rolniczych”.

Ośrodek realizuje także działania służące przeciwdziałaniu degradacji cennych terenów m.in. poprzez Program rolno-środowiskowo-klimatyczny. Objęcie cennych przyrodniczo terenów łąkowych pakietami 4 i 5 „Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków ptaków” Programu rolno-środowiskowo-klimatycznego ma za zadanie wprowadzenie ekstensywnego sposobu gospodarowania na tych terenach. Realizacja zaleceń ekspertów wykonujących analizy niezbędne do realizacji powyższych pakietów oraz prowadzenie ekstensywnej gospodarki łąkarskiej na tych cennych terenach zapobiega ich dewastacji. Prowadzono ponadto doradztwo w zakresie właściwego stosowania i przechowywania nawozów organicznych, nawozów sztucznych i środków ochrony roślin, a także w zakresie prawidłowego doboru i prowadzenia zabiegów agrotechnicznych.

W zakresie zagadnień związanych z gospodarowaniem zasobami wodnymi przeprowadzono 3 seminaria nt. „Współczesne wyzwania w zakresie gospodarowania wodą na obszarach wiejskich”.

Ośrodek prowadzi szeroko rozumianą działalność doradczą, szkoleniową i upowszechnieniową w zakresie rolnictwa ekologicznego oraz integrowanej produkcji i ochrony roślin.

W ramach promocji rolnictwa ekologicznego w 2015 r. odbyło się:

- 4 szkolenia terenowe z tematyki „Przetwórstwa na poziomie gospodarstwa rolnego i żywności ekologicznej”,
- 25 szkoleń pt. „Prowadzenie produkcji roślinnej i zwierzęcej metodami ekologicznymi”,
- 1 seminarium „Rolnictwo ekologiczne z przyszłością”,
ponadto:

- wydano ulotkę „Rolnictwo ekologiczne PROW 2014-2020. Nowe zasady”
- ukazało się 14 artykułów z tematyki rolnictwa ekologicznego i ochrony środowiska,
- zorganizowano konkurs wiedzy ekologicznej oraz etap wojewódzki konkursu na najlepsze gospodarstwo ekologiczne.

W roku 2016 odbyło się:

- 14 szkoleń na temat „Zasady prowadzenia rolnictwa ekologicznego – produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, produkcja ogrodnicza oraz możliwości wsparcia finansowego”,
- szkolenie terenowe – wyjazd na Międzynarodowe Targi Żywności Ekologicznej NATURA FOOD
- 1 seminarium „Pozyskiwanie mleka krowiego z zachowaniem wymogów obowiązujących przy produkcji metodami ekologicznymi”,
- 1 seminarium „Rolnictwo ekologiczne w gospodarstwach drobnотовarowych województwa warmińsko-mazurskiego”,

oraz:

- zorganizowano 2 konkursy wiedzy o rolnictwie ekologicznym i etap wojewódzki konkursu na najlepsze gospodarstwo ekologiczne (etap wojewódzki),
- wydano broszurę „Gospodarstwa ekologiczne - możliwości finansowania”
- ukazało się 18 artykułów dotyczących rolnictwa ekologicznego i ochrony środowiska.

W ramach integrowanej produkcji i ochrony w 2015 r. odbyło się:

- 46 szkoleń „Szkolenia w zakresie stosowania środków ochrony roślin z uwzględnieniem zasad integrowanej ochrony w województwie warmińsko-mazurskim”,
- 23 szkolenia „Integrowana ochrona roślin”,
- 3 szkolenia „Integrowana produkcja roślin”,
- 110 demonstracji z uwzględnieniem zasad integrowanej ochrony zbóż, rzepaku, kukurydzy i ziemniaka oraz sadownictwa i warzywnictwa, oraz 111 szkoleń praktycznych na bazie demonstracji,
- 1 szkolenie „Warsztaty polowe z integrowanej ochrony roślin. Rozpoznawanie, monitoring i zwalczanie muszki plamkoskrzydłej *Drosophila suzukii*”

- 1 seminarium „Zwalczanie agrofagów na podstawie monitoringu i sygnalizacji w integrowanej ochronie roślin”,
- 1 konferencja „Integrowana uprawa roślin rolniczych i warzywniczych z rodziny kapustowatych”,
- 1 konferencja „Zasady integrowanej ochrony roślin w uprawach rolniczych”
- 1 seminarium „Wybrane problemy integrowanej ochrony zbóż i rzepaku na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego ze szczególnym uwzględnieniem systemów doradczych oraz monitorowania agrofagów i sygnalizowania potrzeby wykonania zabiegów”,
- 1 konferencja „Integrowana produkcja owoców ziarnkowych, pestkowych i jagodowych na Warmii, Mazurach i Powiślu”
ponadto:
- wydano broszurę „Uprawa odmian odpornych jako element integrowanej ochrony roślin”,
- opublikowano 9 artykułów z tematyki Integrowanej ochrony roślin,
W 2016 roku odbyło się:
- 71 szkoleń „Metodyki integrowanej ochrony roślin podstawowych upraw rolniczych (zboża, rzepak, kukurydza) obowiązujące i wspomagające pracę rolnika i doradcy”,
- 37 szkoleń „Przegląd nowych środków ochrony roślin w integrowanej ochronie roślin i zastosowanie w zwalczaniu patogenów w uprawach zbóż i rzepaku”,
- 2 szkolenia „Integrowana ochrona roślin rolniczych i ogrodniczych przed kiłą kapusty”,
- 1 wdrożenie „Nowe możliwości integrowanej ochrony przed chwastami – kapusty, kalafiora i brokułu z zastosowaniem mieszaniny metazachloru z dimetenamidem”
oraz:
- wydano broszurę pt. „Próg ekonomicznej szkodliwości jako element podejmowania decyzji w integrowanej ochronie roślin”,
- ukazało się 6 artykułów z tematyki integrowanej ochrony roślin.

Gospodarstwa rolne położone na OSN zobligowane są do prowadzenia produkcji zgodnie z określonymi w programie wymogami, między innymi do posiadania płyt obornikowych przy produkcji zwierzęcej. Celem działań doradczych realizowanych przez pracowników W-MODR było merytoryczne wsparcie i pomoc dla rolników w zakresie zasad gospodarowania na OSN. W dłuższej perspektywie czasu działania te powinny

wpłynąć na zmniejszenie zanieczyszczeń wód powierzchniowych na tych obszarach. Poza działalnością doradczą w tej dziedzinie, Ośrodek prowadził również działalność informacyjną – wydano ulotkę „Inwestycje w gospodarstwach położonych na obszarach szczególnie narażonych na zanieczyszczenie azotanami pochodzenia rolniczego (OSN)”.

Ponadto pracownicy Ośrodka prowadzą działania edukacyjne z zakresu prawidłowej pracy ze sprzętem przeznaczonym do stosowania środków ochrony roślin. Przeprowadzono 56 „Pokazów kalibracji opryskiwaczy polowych” oraz wydano „Poradnik operatora opryskiwacza polowego”.

W latach 2015-2016 Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie aktywnie uczestniczyła w kampanii informacyjnej pn. „Racjonalna gospodarka nawozami” ogłoszonej przez MRiRW (dystrybucja ulotek, plakatów, szkolenia, strona www). Stacja ponadto prowadzi doradztwo w sprawach nawożenia oraz działalność szkoleniową i informacyjną zgodnie z zapisami art. 28 ustawy z dnia 10 lipca 2007 roku *o nawozach i nawożeniu* (Dz. U. z 2017 r., poz. 668, z późn. zm.).

W latach 2015-2016 OSChR w Olsztynie promowała zabiegi wapnowania gleb w ramach prowadzonych działań informacyjno-szkoleniowych, a także brała aktywny udział w działaniach na rzecz budowania programu dofinansowania do zabiegu wapnowania gleb województwa warmińsko-mazurskiego.

Lasy Państwowe wymagają od wykonawców prowadzących prace leśne stosowania bioolejów oraz mat sorpcyjnych w celu zmniejszenia skażenia wód i gruntu.

3.2.5. Cel: Właściwe gospodarowanie zasobami geologicznymi

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.5. Właściwe gospodarowanie zasobami geologicznymi			
II.5.	- racjonalizacja zaopatrzenia ludności oraz sektorów gospodarczych w kopaliny i wodę z zasobów podziemnych, z wykorzystaniem BAT, - uzupełnienie rozpoznania zasobów kopalin w województwie, - opracowanie dokumentacji hydrogeologicznych dla ważnych ujęć komunalnych oraz dla ujęć na obszarach podatnych na zanieczyszczenia z powierzchni terenu, - budowa i modernizacja sieci wodociągowych oraz stacji uzdatniania wody, - ograniczenie zużycia wody z ujęć podziemnych do celów	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, PIG, Sł.Kom., Sł.Pl.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	przemysłowych, - eliminacja nielegalnej eksploatacji kopalin.		
--	---	--	--

Organy wydające koncesje przeprowadzają kontrole w zakresie wykonywania postanowień udzielonych koncesji na eksploatację kopalin. W przypadku stwierdzenia nielegalnej eksploatacji kopalin, przeprowadza się postępowania administracyjne w sprawie naliczenia opłaty podwyższonej za wydobycie kruszywa bez koncesji.

Liczne działania realizowane były w zakresie budowy i modernizacji sieci wodociągowych oraz stacji uzdatniania wody. Efektami rzeczowymi tych działań było powstanie 197,4 km sieci wodociągowej w 2015 r. i 142,9 km w roku 2016, a także zwiększenie potencjału uzdatniania wody w wielkości odpowiednio 8188 m³/dobę i 372 m³/dobę.

Tabela 2. Efekty rzeczowe inwestycji ochrony środowiska i gospodarki wodnej oddane w roku sprawozdawczym w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

Rok	Sieć wodociągowa [km]	Ujęcia wody – wydajność na dobę [m ³]	Uzdatnianie wody na dobę [m ³]
2015	197,4	7425	8188
2016	142,9	3273	372

Oprócz rozbudowy systemu wodociągowego oraz budowy i modernizacji stacji uzdatniania wody prowadzony jest monitoring zużycia wody i stosowanie wodooszczędnych technik, budowa studni głębinowych, wykonanie urządzeń do poboru wody, budowa stacji podnoszenia ciśnienia wody, budowa zbiorników retencyjnych, a także instalacje inteligentnych systemów zarządzania siecią wodociągową.

Tabela 3. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

Rok	Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w województwie warmińsko-mazurskim [hm ³]
2012	1148,3
2013	1144,7
2014	1144,6
2015	1147,4
2016	1147,1

3.2.6. Cel: Ochrona klimatu

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.6. Ochrona klimatu			
II.6.	- wycofywanie z obrotu i stosowania substancji niszczących warstwę ozonową,	Zarząd Województwa, RDOŚ, samorządy gminne i powiatowe, NGO, WIOŚ,	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	- promocja wykorzystania odnawialnych źródeł energii w celu zapewnienia wzrostu udziału OZE w bilansie energii pierwotnej, - aktualizacja i realizacja wojewódzkiego programu ekoenergetycznego, - zwiększanie efektywności energetycznej gospodarki i ograniczanie zapotrzebowania na energię, - prowadzenie gospodarki leśnej w sposób zapewniający przyrost zasobności drzewostanów (kumulację dwutlenku węgla).	organizacje handlowe, właściciele urządzeń z substancjami niszczącymi warstwę ozonową	
--	--	---	--

W ramach wycofywania z obrotu i stosowania substancji niszczących warstwę ozonową Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie przeprowadza kontrole w zakresie przestrzegania ustawy *o substancjach zubożających warstwę ozonową oraz o niektórych fluorowanych gazach cieplarnianych* (SZWO) (Dz. U. z 2017, poz. 1951).

W roku 2015 nie były prowadzone kontrole SZWO, natomiast w roku 2016 zostały wykonane 3 kontrole. Każda kontrola wykazała naruszenia związane z fluorowanymi gazami cieplarnianymi (F-gazami) i substancjami zubożającymi warstwę ozonową. Po każdej kontroli zostało wydane zarządzenie pokontrolne, które zostało zrealizowane przez podmiot kontrolowany.

W imieniu Samorządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego działania związane z promocją wykorzystania odnawialnych źródeł energii w celu zapewnienia wzrostu udziału OZE w bilansie energii pierwotnej prowadziła Warmińsko-Mazurska Agencja Energetyczna Sp. z o.o., która w ramach swojej działalności organizowała, współorganizowała oraz uczestniczyła w konferencjach, seminariach i wyjazdach studyjnych oraz współpracowała z samorządami, przedsiębiorstwami z branży OZE oraz z innymi agencjami energetycznymi.

Do działań realizowanych w latach 2015-2016 przez WMAE Sp. z o.o. zaliczyć można między innymi:

- prowadzenie spotkań związanych z biogazowniami na zlecenie Krajowej Agencji Poszanowania Energii (KAPE) w ramach projektu „Zamień odpady na zysk, biogazownia w twojej gminie”,
- przeprowadzenie szkoleń dla 170 przedsiębiorców w ramach projektu „Ekologiczny Biznes to dobry biznes”,
- szkolenia z tematyki OZE na zlecenie gminy Kozłowo,

- wykłady na temat OZE w Gołdapi,
- organizacja i udział w spotkaniu z firmą Metal-Expert prezentującą mikro biogazownie oraz możliwości utylizacji odpadów pościekowych oraz odpadów na komunalnym składowisku odpadów w Elblągu,
- organizacja wyjazdu do Centrum Badawczego Polskiej Akademii Nauk w Jabłonie pn. „Konwersja Energii i Źródła Odnawialne”,
- opracowanie koncepcji wprowadzenia transportu elektrycznego dla Ostródy,
- spotkanie i konsultacje z firmą Indykpol i Gminą Purda na temat powstania biogazowni w oparciu o obornik drobiowy,
- udział w konferencji w Kętrzynie pn. „OZE – szansa, konieczność czy polityka?”,
- udział w targach Expo w Ostródzie,
- udział w spotkaniu dotyczącym tworzenia klastrów energetycznych organizowanym przez Ministerstwo Infrastruktury,
- organizacja wyjazdu studyjnego do Niemiec dla przedstawicieli ośrodków doradztwa rolniczego,
- przeprowadzanie zajęć edukacyjnych tzw. zielonych lekcji w dwóch przedszkolach w Olsztynie z okazji Dnia Ziemi.

Udział w promocji wykorzystania odnawialnych źródeł energii miały także samorządy powiatowe i gminne. 27% samorządów gminnych i 21% samorządów powiatowych zadeklarowało w ankiecie prowadzenie działań służących promocji wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Najczęstszymi formami takich działań była organizacja kampanii informacyjnych na temat programów wspomagających odnawialne źródła energii z wykorzystaniem ulotek i materiałów uzyskanych między innymi z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie, a także omawianie tej problematyki na zebraniach i spotkaniach z udziałem mieszkańców i ekspertów. Wśród szczegółowych działań promujących odnawialne źródła energii wymienić można:

- Tydzień Odnawialnych Źródeł Energii OZE w szkole w Kruszewcu (Gmina Kętrzyn),
- II i III Kongres energetyczny, zakup mobilnej platformy edukacyjnej OZE służącej jako pomoc do prowadzenia zajęć edukacyjnych w szkołach na terenie Gminy Kurzętnik,
- Szkolenia w ramach realizacji Programu Gospodarki Niskoemisyjnej (Gmina Kowale Oleckie).

Wzrost udziału OZE w bilansie energii pierwotnej zapewniany był głównie przez inwestycje w biogazownie rolnicze, duże elektrownie wiatrowe (rzadziej niż w latach poprzednich) oraz instalacje fotowoltaiczne (głównie niewielkie – o mocy do 40 kW) i pompy ciepła.

Zwiększanie efektywności energetycznej gospodarki i ograniczanie zapotrzebowania na energię realizowane było między innymi przez montaż pomp ciepła w budynkach użyteczności publicznej, montaż energooszczędnego oświetlenia drogowego czy też inwestycje w instalacje fotowoltaiczne. Spośród większych przedsięwzięć na uwagę zasługuje projekt pn. „Budowa mikroinstalacji prosumenckich wykorzystujących odnawialne źródła energii w Gminie Prostki” o wartości powyżej miliona złotych. W ramach projektu powstały 43 mikroinstalacje prosumenckie wykorzystujące odnawialne źródła energii, służące wytwarzaniu energii elektrycznej. Spośród 43 instalacji, 5 dotyczy obiektów użyteczności publicznej, a 38 obiektów odbiorców indywidualnych. Ogólna moc wytwarzania energii z zamontowanych urządzeń wynosi 152,36 kW. Całkowita powierzchnia zainstalowanych kolektorów fotowoltaicznych to 953,35 m². Ponadto zostały wybudowane dwie indywidualne instalacje fotowoltaiczne o mocy 38 kW i 40 kW.

3.2.7. Cel: Doskonalenie gospodarowania zasobami energetycznymi

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – II.7. Doskonalenie gospodarowania zasobami energetycznymi			
II.7.	- nadzór nad sporządzaniem przez poszczególne gminy projektów założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe oraz opiniowanie tych planów przez samorząd województwa.	Zarząd Województwa, PSE, PGNiG	Środki własne

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. *Prawo energetyczne* (Dz. U. z 2017 r., poz. 220, z późn. zm.) zobowiązuje jednostki samorządu terytorialnego do planowania i organizacji zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe na ich obszarze. Zgodnie z art. 19 ww. ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) opracowuje projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe.

Projekt założeń opiniowany jest przez Zarząd Województwa w zakresie koordynacji współpracy z innymi gminami oraz w zakresie zgodności z polityką energetyczną państwa.

W latach 2015-2016 Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego opiniował następujące projekty założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe:

- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Janowo,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miasto Elbląg,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Bartoszyce,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy i miasta Morąg,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Nowe Miasto Lubawskie,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe miasta Olsztyna,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Kalinowo,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Iława,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miejskiej Kętrzyn,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miasta Ełk,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Barczewo,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe miasta Iławy,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Prostki,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miasta Mrągowo,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miejskiej Giżycko,

- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy miejskiej Nowe Miasto Lubawskie,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Ełk,
- Projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe gminy Dobre Miasto.

3.3. Priorytet III: Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego

Dla obszaru priorytetowego III – Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego przy monitorowaniu stopnia realizacji *Programu* określono 6 celów:

- Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia,
- Poprawa jakości powietrza,
- Poprawa jakości wód,
- Doskonalenie systemu gospodarki odpadami,
- Ograniczenie oddziaływania hałasu i pól elektroenergetycznych,
- Ograniczenie zagrożeń ze strony substancji chemicznych w środowisku.

3.3.1. Cel: Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.1.	Koordinacja działań z zakresu monitoringu zagrożeń dla zdrowia mieszkańców poprzez: - zbieranie i udostępnianie informacji na temat zagrożeń dla zdrowia społeczeństwa (zarówno nagłych, jak i długotrwałych), - wykonywanie analiz ryzyka zdrowotnego dla procedur związanych z dopuszczaniem inwestycji do realizacji, - poprawę technicznego wyposażenia służb kontrolnych w nowoczesny sprzęt oraz sieci alarmowe, - wspieranie akcji edukacyjno-szkoleniowych dla służb zakładów przemysłowych i pracowników administracji publicznej w zakresie zapobiegania	Zarząd Województwa, WIOŚ, PSP, PIS	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej

Realizacją zadań związanych z monitoringiem zagrożeń dla zdrowia mieszkańców zajmuje się między innymi Państwowa Inspekcja Sanitarna – w przypadku województwa warmińsko-mazurskiego zaangażowaną jednostką jest Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Olsztynie. Wśród jej zadań wymienić można czynności kontrolne, badania i analizy laboratoryjne, oceny i analizy środowiskowe i epidemiologiczne. W celu sprawnego i profesjonalnego wykonywania obowiązków WSSE w Olsztynie regularnie dokonuje inwestycji w niezbędny sprzęt i akcesoria laboratoryjne. W latach 2015-2016 zakupiono: wyposażenie pomiarowe do monitorowania zanieczyszczeń środowiska

wielopierścieniowymi węglowodorami aromatycznymi (chromatograf cieczerw), jak i drobnoustrojami chorobotwórczymi w tym werotoksyczną *Escherichia coli* (zestaw Real Time). Zakupione wyposażenie pomiarowe wykorzystywano także do prowadzenia badań mikrobiologicznych w próbkach środowiskowych (wyrząsarka laboratoryjna, wirówka, system oczyszczania wody).

Ważną rolę w koordynacji działań z zakresu monitoringu zagrożeń dla zdrowia mieszkańców spełniają także wojewódzkie i powiatowe centra zarządzania kryzysowego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.2.	Prowadzenie rejestru zakładów o dużym i zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnych awarii oraz potencjalnych sprawców awarii.	WIOŚ, PSP	Środki własne

Komenda Wojewódzka Państwowej Straży Pożarnej w Olsztynie prowadzi rejestry zakładów o dużym i zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnych awarii. Z wykazami można zapoznać się na stronie Biuletynu Informacji Publicznej KWPS.

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie przeprowadza kontrole podmiotów, których działalność może stanowić przyczynę powstania poważnej awarii oraz prowadzi rejestr zakładów, których działalność może być przyczyną poważnej awarii. Rejestr potencjalnych sprawców poważnych awarii prowadzony jest w formie elektronicznej w programie „Potencjalni Sprawcy Poważnych Awarii”. Kwartalne sprawozdania zawierające zaktualizowane wpisy przekazywane są do Generalnego Inspektoratu Ochrony Środowiska, który prowadzi całość spraw związanych z poważnymi awariami.

W latach 2015-2016 rejestr zakładów potencjalnych sprawców poważnych awarii obejmował 71 zakłady, w tym:

- 2 zakłady o dużym ryzyku wystąpienia poważnych awarii przemysłowych (ZDR) tj.
 - Rozlewnia Gazu Płynnego w Redakach DRAGON GAZ Sp. z o.o, 14-240 Susz, powiat iławski,
 - GLOB-TERMINAL Sp. z o.o. Terminal przeładunkowy w Braniewie, ul. Olsztyńska 5, 14-500 Braniewo, powiat braniewski,
- 5 zakładów o zwiększonym ryzyku wystąpienia poważnych awarii przemysłowych (ZZR) tj.

- Polski Koncern Naftowy ORLEN – Baza Magazynowa Olsztyn, Gutkowo 54, powiat olsztyński,
 - Rozlewnia Gazu BARTER-SAGA – Sp. z o.o., ul. Zatorze 1, Barczewo, powiat olsztyński,
 - Ferma Drobiu INDYKPOL S.A. Trękusek gm. Purda, powiat olsztyński,
 - Gazownia Ełk, ul. Sportowa 1, Ełk, powiat ełcki,
 - Zakład Produkcyjny MICHELIN Polska S.A., ul. Leonharda 9, 10-454 Olsztyn, powiat olsztyński.
- 64 pozostałe zakłady mogące spowodować poważne awarie przemysłowe.

Do grupy zakładów pozostałych zaliczone zostały zakłady, w których ilość substancji niebezpiecznej, znajdującej się w zakładzie nie klasyfikuje ich do ZDR i do ZZR, jednak z uwagi na rodzaj substancji stanowi potencjalne zagrożenie wystąpienia poważnej awarii.

W porównaniu do danych z 2014 roku, ogólna liczba podmiotów ujętych w rejestrze zmniejszyła się o 3 zakłady.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.3.	Sporządzanie wojewódzkich i powiatowych planów zarządzania ryzykiem wystąpienia awarii.	PSP, WIOŚ, CZK	Środki własne

W 2016 r. opracowano przyjęty 14 czerwca 2016 r. przez Ministra Administracji i Cyfryzacji Wojewódzki Plan Zarządzania Kryzysowego Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Plan jest dokumentem sporządzonym na potrzeby funkcjonowania procesu zarządzania kryzysowego w województwie warmińsko-mazurskim, w tym Warmińsko-Mazurskiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego oraz uczestników tego procesu. Reguluje on problematykę zakresu udziału i odpowiedzialności poszczególnych podmiotów w procesie zarządzania kryzysowego na poziomie województwa.

Spośród ankietowanych powiatów 79% zadeklarowało, że w latach 2015-2016 sporządzano lub aktualizowano powiatowy plan zarządzania ryzykiem wystąpienia awarii lub powiatowy plan zarządzania kryzysowego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.4.	Doposażenie wyspecjalizowanych jednostek w sprzęt do wykrywania i lokalizacji awarii, likwidacji oraz analizy skutków tych awarii.	GIOŚ, GDOŚ, Wojewoda	Budżet Państwa, ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie ze środków własnych oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury w latach 2015-2016 finansował zakup przez państwowe i ochotnicze jednostki straży pożarnej niezbędnego sprzętu do ratownictwa techniczno-ekologicznego.

Tabela 4. Efekty rzeczowe – realizacja podpisanych przez WFOŚiGW w Olsztynie umów w dziedzinie "poważne awarie" (źródło: WFOŚiGW w Olsztynie)

	2015	2016
Liczba zakupionych wozów pożarniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof	7	2
Liczba zakupionego sprzętu do ratownictwa techniczno-ekologicznego	1061	986
Liczba zakupionego wyposażenia/uzbrojenia osobistego strażaka	393	425

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie w 2015 r. dokonał licznych inwestycji w nowoczesny sprzęt do wykrywania i lokalizacji awarii przemysłowych zagrażających zdrowiu i życiu ludzi, likwidacji oraz analizy skutków tych awarii, m.in.:

- zakupiono program, który wspomaga procedury oceny ryzyka w obiektach przemysłowych, w których istnieje duże prawdopodobieństwo wystąpienia awarii,
- zaktualizowano oprogramowanie do spektrometrów, służących do rozpoznawania substancji na podstawie widma,
- zakupiono samochód z zabudową kontenerową (mobilne laboratorium) do szybkiej oceny ryzyka w przypadku wystąpienia poważnej awarii z udziałem substancji niebezpiecznych. W skład mobilnego laboratorium wchodzi: mobilny spektrometr ruchliwości jonów do detekcji toksycznych gazów przemysłowych, mobilny chromatograf gazowy ze spektrometrem masowym, przenośny analizator lotnych związków organicznych, stacja meteorologiczna, komputer przenośny. Urządzenia te pozwalają na wstępne rozpoznanie substancji niebezpiecznych stwarzających zagrożenie dla środowiska,
- zakupiono wielofunkcyjny przyrząd do dokładnego pomiaru pH, mV, potencjału redox, przewodności, zasolenia, tlenu w powietrzu lub rozpuszczonego w cieczy, ciśnienia atmosferycznego oraz temperatury,

- zakupiono samochód ze spektrometrem pracującym w podczerwieni do wykrywania skażeń chemicznych powietrza z dużej odległości. Potrafi on wykrywać i identyfikować Chemiczne Środki Bojowe (CSB) i Toksyczne Substancje Przemysłowe (TSP) w formie gazowej. Z jego wykorzystaniem można wykonywać pomiary atmosferyczne cząsteczek docelowych w fazie gazowej. Przyrząd pozwala na wykonywanie pomiarów w zakresie spektralnym, który znajduje się w tzw. oknie atmosferycznym.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III. 1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.5.	Prowadzenie rejestru awarii EKOAWARIE, jako bazy danych do analizy doświadczeń z przebiegu zaistniałych awarii i akcji ratowniczych.	GIOS	Środki własne

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie prowadzi rejestr awarii EKOAWARIE dla obszaru województwa warmińsko-mazurskiego.

W roku 2015 odnotowano jedno zdarzenie o znamionach poważnych awarii:

- W dniu 11.09.2015 r. doszło do wypadku drogowego w okolicy Komorowa (powiat nidzicki) z udziałem cysterny przewożącej olej napędowy, w wyniku którego do środowiska przedostało się do 11 m³ oleju napędowego. Wyciekający olej spłynął do przydrożnych rowów. Zanieczyszczeniu uległ grunt na odcinku około 60 m² po obu stronach jezdni. W pobliżu miejsca zdarzenia nie ma ujęć wody, cieków ani zbiorników wodnych, nie stwierdzono również innego zanieczyszczenia środowiska poza zanieczyszczeniem gleby.

W roku 2016 odnotowano dwa zdarzenia o znamionach poważnych awarii:

- W dniu 6.05.2016 r. doszło do uwolnienia amoniaku z instalacji chłodniczej na terenie zakładu INDYKPOL S.A. Olsztyn. Oddziaływania uwolnionego amoniaku zostały zminimalizowane poprzez zainstalowane zabezpieczenia. W pobliżu miejsca zdarzenia nie było ujęć wody, cieków ani zbiorników wodnych. Nieznana ilość amoniaku została uwolniona do powietrza.
- W dniu 16.06.2016 r. doszło do wycieku amoniaku z instalacji w Browarze Namysłów Sp. z o.o. w Braniewie. Nie doszło do znaczącego skażenia środowiska dzięki sprawnej akcji straży pożarnej.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.1. Ograniczanie środowiskowych zagrożeń zdrowia i życia			
III.1.6.	Analizowanie sytuacji dotyczącej stanu zaopatrzenia ludności w wodę do picia o dobrej jakości oraz, w miarę potrzeb, inicjowanie działań naprawczych.	samorządy, PIS, WIOŚ	Środki własne

Czynności kontrolne, badania i analizy laboratoryjne, oceny i analizy środowiskowe i epidemiologiczne wody do przeznaczonej do spożycia przeprowadza Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna w Olsztynie.

Badania wód do picia przeprowadzane są na bieżąco przez służby komunalne. W celu utrzymania norm jakości wody realizowane są działania konserwacyjne i naprawcze urządzeń systemów wodociągowych.

Do działań poprawiających sytuację zaopatrzenia ludności w wodę zaliczyć można także inicjatywy związane z modernizacją i rozbudową sieci wodociągowych realizowane przez samorządy, wskazane w Działaniu II.5.

3.3.2. Cel: Poprawa jakości powietrza

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Emisja zanieczyszczeń z zakładów szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza	tys. Mg/rok	SO ₂ – 4,1 NO _x – 2,6 CO – 2,7	SO ₂ – 3,6 NO _x – 2,3 CO – 2,1	SO ₂ – 4,4 NO _x – 2,4 CO – 2,8	GUS
Redukcja zanieczyszczeń powietrza w zakładach szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza	% zanieczyszczeń wytworzonych zatrzymanych w urządzeniach do redukcji zanieczyszczeń	zanieczyszczenia - pyłowe - 97,7% - gazowe - 7,1%	zanieczyszczenia: - pyłowe – 98,1% gazowe – 2,0%	zanieczyszczenia: - pyłowe – 98,3% - gazowe – 1,0%	GUS
Ludność korzystająca z sieci gazowej	% ogółu ludności	43,5%	42,8%	42,6%	GUS

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Wszystkie oceniane stężenia zanieczyszczeń we wszystkich strefach ² nie przekraczają wartości dopuszczalnych i docelowych ze względu na ochronę zdrowia i ochronę roślin	zanieczyszczenie nie spełniające wymogów w strefie	1. <u>pył zawieszony PM10</u> – miasto Elbląg i strefa warmińsko-mazurska, 2. <u>benzo(a)piren w pyłe PM10</u> – miasta Olsztyn i Elbląg, strefa warmińsko-mazurska	1. <u>pył zawieszony PM10</u> – miasto Olsztyn i strefa warmińsko-mazurska 2. <u>benzo(a)piren w pyłe PM10</u> – miasta Olsztyn i Elbląg, strefa warmińsko-mazurska	1. <u>pył zawieszony PM10</u> – brak 2. <u>benzo(a)piren w pyłe PM10</u> – miasto Elbląg, strefa warmińsko-mazurska	WIOŚ, PMŚ

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
	Zmiany niejednoznaczne				

Wyniki emisji zanieczyszczeń w zakładach szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza wskazują na zwiększenie ilości zanieczyszczeń emitowanych do atmosfery, zarówno w odniesieniu do SO₂, NO_x jak i CO. Poprawie uległa natomiast skuteczność zatrzymywania zanieczyszczeń pyłowych, osiągając w 2016 r. wartość 98,3%. Trzeba jednak podkreślić, że według danych GUS skuteczność redukcji zanieczyszczeń gazowych powietrza w zakładach szczególnie uciążliwych dla czystości powietrza była wyraźnie wyższa w 2010 r. niż w latach 2014 i 2016.

Odnotowano spadek odsetka ludności korzystającej z sieci gazowej. Niewątpliwie wpływ na ten stan rzeczy ma coraz powszechniejsze stosowanie kuchenek elektrycznych zamiast gazowych i tym samym brak instalacji gazowych w nowopowstających budynkach mieszkalnych. Może to być także związane z rozwinięciem miejskich sieci ciepłowniczych oraz z rozwojem wykorzystania odnawialnych źródeł energii w celu ogrzewania domostw, jednak nie można również wykluczyć zwiększenia wykorzystania w celach grzewczych węgla (zwłaszcza w silnie rozwijających się podmiejskich osiedlach domów jednorodzinnych), dlatego też trudno określić, czy zmiana ta ma charakter pozytywnej czy negatywnej. W kolejnych latach należy obserwować trend szukając przyczyn.

W oparciu o *Ocenę roczną jakości powietrza w województwie warmińsko-mazurskim w 2016 r.* parametry zanieczyszczenia pyłem zawieszonym PM10 w 2016 r. nie wykroczyły poza ustalone poziomy w każdej z trzech stref województwa warmińsko-mazurskiego. Nieprzerwanie od 2010 r. stężenie benzo(a)pirenu w pyłe PM10 nie spełnia wymagań w strefie miasta Elbląg i strefie warmińsko-mazurskiej. W 2016 r. strefa miasto Olsztyn nie została zakwalifikowana do opracowania programu ochrony powietrza, ponieważ wyniki pomiarów służące do oceny jakości powietrza pod kątem zawartości

benzo(a)pirenu w pyłe zawieszonym PM₁₀ są podawane z dokładnością do liczb całkowitych. W przypadku pomiarów prowadzonych w Olsztynie zanotowany poziom wynosi 1 ng/m³ i nie jest rozumiany jako przekroczenie poziomu docelowego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.2. Poprawa jakości powietrza			
III.2.1.	Redukcja emisji SO₂, NO_x i pyłu drobnego z procesów wytwarzania energii poprzez: - likwidację lokalnych kotłowni o dużej emisji i rozbudowę sieci ciepłowniczej, - zamianę kotłowni węglowych na obiekty niskoemisyjne, - instalowanie wysokosprawnych urządzeń ciepłowniczych i budowę nowoczesnych sieci ciepłowniczych, - instalowanie i modernizacja urządzeń ochrony powietrza, - prowadzenie kontroli prawidłowości eksploatacji urządzeń energetycznych, - rozbudowę sieci gazowej (przesyłowej i rozdzielczej) województwa, - zmniejszanie zapotrzebowania na energię: stosowanie energooszczędnych technologii w gospodarce, dokonywanie termomodernizacji budynków, wprowadzanie nowoczesnych systemów grzewczych w domach jednorodzinnych, zmniejszanie strat energii w systemach przesyłowych (elektroenergetycznych i cieplnych).	samorządy gminne i powiatowe, Sł. Kom., WIOŚ, nadzór budowlany, właściciele budynków, zakłady przemysłowe, PSE, BGK, odbiorcy energii, PGNiG	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie przeprowadza kontrole instalacji energetycznego spalania paliw, tj. kotłowni grzewczych powyżej 5 MWt podlegających obowiązkowi posiadania pozwolenia na wprowadzanie gazów i pyłów do powietrza.

W ramach działań zmierzających do redukcji emisji SO₂, NO_x i pyłu drobnego z procesów wytwarzania energii w latach 2015-2016 realizowano m.in. następujące przedsięwzięcia:

- likwidacja lokalnych kotłowni – w 14% spośród ankietowanych gmin,

- modernizacja systemu ciepłowniczego, np. przez zamianę kotłowni węglowych na obiekty niskoemisyjne oraz instalowanie wysokosprawnych urządzeń ciepłowniczych – w 32% spośród ankietowanych gmin,
- rozbudowa sieci ciepłowniczej – w 23% spośród ankietowanych gmin,
- rozbudowa sieci gazowej – w 8% spośród ankietowanych gmin,
- działania służące zmniejszaniu zapotrzebowania na energię, np. przez stosowanie energooszczędnych technologii, dokonywanie termomodernizacji budynków, wprowadzanie nowoczesnych systemów grzewczych w domach jednorodzinnych, zmniejszanie strat energii w systemach przesyłowych (elektroenergetycznych i cieplnych) – w 51% spośród ankietowanych gmin i powiatów.

Tabela 5. Długość czynnej sieci gazowej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Długość czynnej sieci przesyłowej [m]	803 359	818 523	818 563	818 695	856 047	908 579
Długość czynnej sieci rozdzielczej [m]	1 885 573	1 915 722	1 973 713	2 094 801	2 148 422	2 230 360
Długość czynnej sieci ogółem [m]	2 688 932	2 734 245	2 792 276	2 913 496	3 004 469	3 138 939

W niektórych gminach województwa warmińsko-mazurskiego budynki i mieszkania wciąż opalane są niestety głównie węglem lub drewnem, a kotłownie ekologiczne występują niezwykle rzadko. Taki stan rzeczy wynika z niskiego poziomu materialnego społeczeństwa.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.2. Poprawa jakości powietrza			
III.2.2.	Ograniczenie emisji ze środków transportu poprzez: - modernizację taboru samochodowego, rozwój systemów komunikacji zbiorowej przyjaznych środowisku i promocję korzystania z publicznych środków transportu, - poprawę jakości dróg i organizacji ruchu kołowego.	Zarząd Województwa, samorządy gminne i powiatowe, Sł. Kom., PKS, GDDKiA, ITD, Policja	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Upłynnienie ruchu kołowego dzięki modernizacji dróg oraz lepszej organizacji ruchu przyczynia się do ograniczenia emisji ze środków transportu. Na realizację działań w tym zakresie w okresie 2015-2016 wskazało w ankietach 78% gmin i 84% powiatów. Zauważalna jest stopniowa poprawa ogólnego stanu dróg w regionie.

Tabela 6. Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Drogi gminne [km]	2698,6	2705,7	2898,5	3015,0	3136,3	3260,4
Drogi powiatowe [km]	6935,1	6941,6	6942,9	6941,7	6934,6	6885,6
Drogi wojewódzkie [km]	1911,7	1910,5	1911,2	1910,0	1942,2	1914,8
Drogi krajowe [km]	1330,4	1331,3	1327,2	1327,0	1327,0	1328,3
Ogółem [km]	12 875,8	12 889,1	13 079,8	13 193,7	13 340,1	13 389,1

Tabela 7. Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Drogi gminne [km]	2283,9	2298,3	2470,7	2527,9	2608,9	2622,0
Drogi powiatowe [km]	6490,4	6513,9	6504,4	6493,2	6503,2	6499,0
Drogi wojewódzkie [km]	1909,3	1908,1	1909,2	1907,9	1940,2	1912,7
Drogi krajowe [km]	1330,3	1331,3	1327,2	1327,0	1327,0	1328,3
Ogółem [km]	12 013,9	12 051,6	12 211,5	12 256,0	12 379,3	12 362,0

Podmioty odpowiedzialne dokonują także modernizacji systemów komunikacji zbiorowej, np. przebudowy przystanków autobusowych i kolejowych oraz rozwijanie systemu transportu publicznego. W Olsztynie w 2015 r. przywrócono po wielu latach funkcjonowanie komunikacji tramwajowej – uruchomiono 3 linie tramwajowe o łącznej długości 21 km.

W miastach posiadających publiczną komunikację miejską dokonywano unowocześnień taboru autobusowego oraz prowadzono akcje promujące korzystanie z komunikacji miejskiej, np. w ramach obchodzonego corocznie Europejskiego Tygodnia Zrównoważonego Transportu wprowadzano możliwość bezpłatnego przejazdu komunikacją miejską za okazaniem dowodu rejestracyjnego samochodu.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.2. Poprawa jakości powietrza			
III.2.3.	Opracowanie gminnych planów zaopatrzenia w ciepło, z uwzględnieniem wykorzystania odnawialnych źródeł energii.	samorządy gminne, Sł.Kom., Sł.Pl.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. *Prawo energetyczne* (Dz. U. z 2017 r., poz. 220, z późn. zm.) zobowiązuje jednostki samorządu terytorialnego do planowania i organizacji zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe na ich obszarze. Zgodnie z art. 19 ww. ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) opracowuje projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe, zwany dalej „projektem

założeń”. Projekt założeń sporządza się dla obszaru gminy na okres co najmniej 15 lat i aktualizuje co najmniej raz na 3 lata. Projekt założeń powinien określać:

- ocenę stanu aktualnego i przewidywanych zmian zapotrzebowania na ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe,
- przedsięwzięcia racjonalizujące użytkowanie ciepła, energii elektrycznej i paliw gazowych,
- możliwości wykorzystania istniejących nadwyżek i lokalnych zasobów paliw i energii, z uwzględnieniem energii elektrycznej i ciepła wytwarzanych w odnawialnych źródłach energii, energii elektrycznej i ciepła użytkowego wytwarzanych w kogeneracji oraz zagospodarowania ciepła odpadowego z instalacji przemysłowych,
- możliwości stosowania środków poprawy efektywności energetycznej w rozumieniu ustawy z dnia 20 maja 2016 r. *o efektywności energetycznej*,
- zakres współpracy z innymi gminami.

Zgodnie z art. 20 ustawy *Prawo energetyczne*, w przypadku gdy plany przedsiębiorstw energetycznych nie zapewniają realizacji założeń, o których mowa w art. 19, wójt (burmistrz, prezydent miasta) opracowuje projekt planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe dla obszaru gminy lub jej części. Projekt planu opracowywany jest na podstawie uchwalonych przez radę tej gminy założeń i winien być z nim zgodny. Plan zaopatrzenia powinien zawierać:

- propozycje w zakresie rozwoju i modernizacji poszczególnych systemów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe, wraz z uzasadnieniem ekonomicznym,
- propozycje w zakresie wykorzystania odnawialnych źródeł energii i wysokosprawnej kogeneracji,
- propozycje stosowania środków poprawy efektywności energetycznej w rozumieniu ustawy z dnia 20 maja 2016 r. *o efektywności energetycznej*,
- harmonogram realizacji zadań,
- przewidywane koszty realizacji proponowanych przedsięwzięć oraz źródło ich finansowania,
- ocenę potencjału wytwarzania energii elektrycznej w wysokosprawnej kogeneracji oraz efektywnych energetycznie systemów ciepłowniczych lub chłodniczych na obszarze gminy.

Lista gmin, które przedłożyły do zaopiniowania przez Zarząd Województwa w latach 2015-2016 projekty założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe wymieniona została przy opisie kierunku działań II.7.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.2. Poprawa jakości powietrza			
III.2.4.	Opracowanie i wdrożenie programów ochrony powietrza dla stref, dla których nastąpiło przekroczenie standardów jakości powietrza.	Zarząd Województwa, WIOŚ, Sł. Pl.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Podstawowym dokumentem wskazującym na konieczność wykonania programu ochrony powietrza w danej strefie jest *Ocena jakości powietrza w województwie warmińsko-mazurskim* wykonana przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie.

Program ochrony powietrza jest dokumentem, który wskazuje istotne powody (źródła) występowania przekroczeń zanieczyszczeń powietrza benzo(a)pirenem oraz określa skuteczne i możliwe do zrealizowania działania, których wdrożenie spowoduje obniżenie poziomu zanieczyszczeń co najmniej do poziomu docelowego. Głównym celem sporządzenia i wdrożenia programu ochrony powietrza jest przywrócenie naruszonych standardów jakości powietrza, a przez to poprawa warunków życia mieszkańców, podwyższenie standardów cywilizacyjnych oraz lepsza jakość życia w mieście.

Realizacja zadań wynikających z programu ochrony powietrza ma na celu zmniejszenie stężenia substancji zanieczyszczającej w powietrzu w danej strefie do poziomu docelowego i utrzymywania go na takim poziomie.

Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego w 2015 r. określił:

- „Program ochrony powietrza dla strefy warmińsko-mazurskiej ze względu na przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu PM10 i poziomu docelowego benzo(a)pirenu zawartego w pyłe PM10 wraz z Planem działań krótkoterminowych ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10”;
- „Plan działań krótkoterminowych dla strefy warmińsko-mazurskiej ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu docelowego benzo(a)pirenu zawartego w pyłe zawieszonym PM10”;

- „Plan działań krótkoterminowych dla strefy miasto Olsztyn ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10”;
- „Plan działań krótkoterminowych dla strefy miasto Olsztyn ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu docelowego benzo(a)pirenu zawartego w pyłe zawieszonym PM10”;
- „Plan działań krótkoterminowych dla strefy miasto Elbląg ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu dopuszczalnego pyłu zawieszonego PM10”;
- „Plan działań krótkoterminowych dla strefy miasto Elbląg ze względu na ryzyko wystąpienia przekroczenia poziomu docelowego benzo(a)pirenu zawartego w pyłe zawieszonym PM10”;

oraz w 2016 r.:

- „Program ochrony powietrza dla strefy miasto Olsztyn ze względu na przekroczenie poziomu dopuszczalnego pyłu PM10”.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.2. Poprawa jakości powietrza			
III.2.5.	Prowadzenie monitoringu powietrza atmosferycznego.	GIOŚ, WIOŚ, IOŚ, IMGW	Środki własne

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie prowadził monitoring powietrza zgodnie z zapisami Programu Państwowego Monitoringu Środowiska województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2013-2015 oraz Program Państwowego Monitoringu Środowiska w województwie warmińsko-mazurskim na lata 2016-2020. W ramach monitoringu wykonywane są oceny jakości powietrza w strefach w województwie warmińsko-mazurskim.

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego jakość powietrza atmosferycznego w 2015 r. mierzona była na ośmiu stacjach pomiarowych, z których 7 administrowanych jest przez WIOŚ w Olsztynie, a jedna stacja w Puszczy Boreckiej zarządzana jest przez Instytut Ochrony Środowiska, natomiast w 2016 r. na dziesięciu stacjach pomiarowych, z których 9 administrowanych jest przez WIOŚ. Wyniki pomiarów służą do oceny jakości powietrza w 3 strefach w województwie:

- Strefie Miasto Olsztyn (PL2801),
- Strefie Miasto Elbląg (PL2802),
- Strefie warmińsko-mazurskiej (PL2803).

Analiza danych za lata 2015-2016 zawarta w *Raportach o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego* opracowanych przez WIOŚ w Olsztynie pozwala wnioskować, że jakość powietrza w województwie warmińsko-mazurskim jest na ogół dobra. Zanieczyszczenia gazowe takie jak: SO₂, NO₂, benzen i CO w szczególności charakteryzują się niskimi notowanymi wartościami stężeń w stosunku do poziomów dopuszczalnych. Wartości średnioroczne wspomnianych zanieczyszczeń przez kilka poprzednich lat były na podobnym poziomie i nie można mówić o zagrożeniu wystąpienia przekroczeń poziomów dopuszczalnych określonych dla tych substancji.

Lokalnie mogły występować sytuacje niekorzystne dla zdrowia mieszkańców, np. w miejscu o zwiększonej emisji spalin samochodowych, zanieczyszczeń przemysłowych, zanieczyszczeń powstających przy niepełnym spalaniu paliw stałych. Niekorzystną dla zdrowia jakość powietrza mogły potęgować ciasna zabudowa miejska oraz rzeźba terenu.

Analizując lokalizację stanowisk pomiarowych i uzyskiwane w nich wyniki badań należy stwierdzić, że znacznie lepsze warunki zdrowotne pod względem jakości powietrza były na obszarach zaopatrywanych w energię ciepłą z centralnych ciepłowni lub zmodernizowanych kotłowni lokalnych, z dala od tras komunikacyjnych o dużym nasileniu ruchu. Wyniki różnego rodzaju analiz oraz wyniki pochodzące ze stacji pomiarowych pokazują, że południowo-zachodnia i zachodnia część województwa są narażone na gorszą jakość powietrza atmosferycznego. Drugim obszarem potencjalnego zagrożenia są miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, czyli Olsztyn i Elbląg. Niebezpieczeństwo pogorszenia jakości powietrza wynika tu głównie ze wzrostu ilości pojazdów mechanicznych poruszających się po drogach, a co za tym idzie zmniejszenia się przepustowości ulic w miastach. Dodatkowym źródłem zagrożenia mógł być rozwój źle zlokalizowanego przemysłu. Niebezpieczeństwo pogorszenia się jakości powietrza dotyczy głównie zanieczyszczenia pyłem zawieszonym PM₁₀, benzo(a)pirenem i NO₂. Stosunkowo duże stężenia benzo(a)pirenu mogły oznaczać, oprócz spalania słabej jakości paliw stałych, wykorzystanie tworzyw sztucznych do ogrzewania gospodarstw domowych.

3.3.3. Cel: Poprawa jakości wód

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Ładunek zanieczyszczeń w ściekach odprowadzanych do wód lub ziemi	Mg/rok	BZT5 – 349,1 ChZT – 2887,6 zawiesina – 430,7 azot ogólny – 593,5 fosfor ogólny – 41,7	BZT5 – 311,4 ChZT – 2519,6 zawiesina – 403,9 azot ogólny – 560,6 fosfor ogólny – 44,3	BZT5 – 325,6 ChZT – 2779,1 zawiesina – 453,1 azot ogólny – 561,5 fosfor ogólny – 35,3	GUS
Ludność korzystająca z kanalizacji	% ogółu ludności	70,8%	75,0%	75,7%	GUS
Dobry stan ekologiczny jednolitych części wód (rzeki, kanały)	% ogólnej liczby ocenianych JCW (rzeki, kanały)	2% – stan bardzo dobry 14% – stan dobry	0% – stan bardzo dobry 42,5% – stan dobry	0% – stan bardzo dobry 16,1% – stan dobry	WIOŚ, PMŚ
Dobry stan ekologiczny jednolitych części wód jeziornych	% ogólnej liczby ocenianych JCW jeziornych	8% – stan bardzo dobry 48% – stan dobry	11,5% - stan bardzo dobry 15,4% - stan dobry	5,4% - stan bardzo dobry 10,8% - stan dobry	WIOŚ, PMŚ
Dobry stan ekologiczny jednolitej części wód przejściowych (Zalew Wiśłany)	stan ekologiczny	zły	zły	zły	WIOŚ, PMŚ
Dobry stan chemiczny i ilościowy jednolitych części wód podziemnych	% ogólnej ilości JCWPd w województwie	100% (2007 r.)	100% (2012 r.)	83,3% (2016 r.)	WIOŚ, PiG, PMŚ

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

W porównaniu do 2014 roku na koniec 2016 r. odsetek ludności województwa warmińsko-mazurskiego korzystającej z kanalizacji wzrósł o 0,7 punktów procentowych. Mimo to zwiększeniu uległy cztery spośród pięciu wskaźników ładunku zanieczyszczeń w ściekach odprowadzanych do wód lub ziemi:

- BZT5 o 4,6% (z 311,4 Mg/rok na 325,6 Mg/rok),
- ChZT o 10,3% (z 2519,6 Mg/rok na 2779,1 Mg/rok),
- zawiesina o 12,2% (z 403,9 Mg/rok na 453,1 Mg/rok),
- azot ogólny (z 560,6 Mg/rok na 561,5 Mg/rok),

spadek zanotowano jedynie w przypadku fosforu ogólnego – o 20,3% (z 44,3 Mg/rok na 35,3 Mg/rok).

Gorsze wyniki odnotowano także w stosunku do stanu ekologicznego jednolitych części wód – rzek i kanałów oraz jednolitych części wód jeziornych. Procent ogólnej

liczby ocenianych jednolitych części wód o stanie bardzo dobrym i dobrym uległ zmniejszeniu między 2014 a 2016 r. zarówno w przypadku rzek i kanałów, jak i wód jeziornych. Trzeba jednak zauważyć, że lista akwenów podlegających ocenie w poszczególnych latach ulega zmianom, więc nie należy analizować wyników w sposób bezpośredni, a jedynie jako wyrażenie pewnego trendu. Jednocześnie niezmiennie zły stan ekologiczny utrzymuje się dla jednolitej części wód przejściowych – na Zalewie Wiślanym.

W oparciu o wyniki badań z 2016 r. stanu chemicznego i ilościowego jednolitych części wód podziemnych pogorszeniu uległo część zasobów wód podziemnych województwa. Spośród dwunastu JCWPd znajdujących się w obszarze województwa w dwóch ogólny stan wód uległ zmianie z dobrego na słaby. Dotyczy to:

- JCWPd nr 18 – zmiana oceny stanu chemicznego z dobrego na słaby wynika z przekroczenia wartości progowych dobrego stanu chemicznego wód podziemnych dla następujących wskaźników: K, Fe, Mn, NH_4 i HCO_3 . Zasięg zanieczyszczenia oszacowano na 39% powierzchni;
- JCWPd nr 39 - zmiana oceny stanu chemicznego z dobrego na słaby jest wynikiem stwierdzonego negatywnego oddziaływania wód podziemnych na stan wód powierzchniowych JCW „Osa do wypływu z jez. Trupel bez Osówki” (kod: PLRW20002529639). Na podstawie danych z roku 2016 stwierdzono tu wysokie prawdopodobieństwo, co najmniej okresowej, znaczącej migracji azotanów z wód podziemnych do wód powierzchniowych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.3. Poprawa jakości wód			
III.3.	- budowa lub modernizacja oczyszczalni ścieków oraz rozbudowa sieci kanalizacyjnych, - osiąganie wymaganych prawem norm jakości ścieków oczyszczonych, - budowa systemów kanalizacji sanitarnej na terenach wiejskich, w miejscowościach zwodociągowanych, położonych na obszarach zlewni pojeziernych, w zlewisku Zalewu Wiślanego oraz skupiskach zabudowy rekreacyjnej zlokalizowanej nad jeziorami, - wyposażenie istniejących sieci kanalizacji deszczowej w urządzenia podczyszczające oraz	samorządy gminne, Sł.Kom., zakłady przemysłowe, KZGW, RZGW, właściciele gruntów, WIOŚ, IMGW, podmioty zanieczyszczające	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	budowa systemów kanalizacji deszczowej na terenach zurbanizowanych, - opracowanie i wdrożenie programu rekultywacji zanieczyszczonych zbiorników wodnych, - uruchomienie działań zapisanych w planach gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy oraz w programie wodnośrodowiskowym kraju, - ograniczanie zanieczyszczenia powodowanego przez substancje niebezpieczne i priorytetowe pochodzące ze źródeł przemysłowych, - wyposażenie zakładów sektora rolno-spożywczego w wysokosprawne oczyszczalnie ścieków, - wyposażenie jak największej liczby gospodarstw rolnych w zbiorniki na gnojowicę i płyty obornikowe, stosowanie zasad dobrej praktyki rolniczej, - utrzymywanie trwałej pokrywy roślinnej i ograniczanie zabudowy strefy brzegowej wód, - rozwój systemu monitoringu wód powierzchniowych.		
--	--	--	--

W zakresie poprawy jakości wód w województwie warmińsko-mazurskim, w dużej mierze dzięki środkom pozyskiwanym z Unii Europejskiej oraz z funduszy celowych, w latach 2015-2016 zrealizowano wiele inwestycji.

Tabela 8. Efekty rzeczowe inwestycji w oczyszczalnie ścieków w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	komunalne				ogółem			
Liczba inwestycji [szt.]	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Mechaniczne	2	1	0	0	2	2	0	0
Biologiczne (z wyjątkiem komór fermentacyjnych)	4	10	3	1	4	10	3	1
O podwyższonym stopniu oczyszczania	0	0	0	0	0	0	0	0
Ogółem	6	11	3	1	6	12	3	1
Przepustowość [m³/dobę]	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Mechaniczne	110	225	0	0	210	4225	0	0
Biologiczne (z wyjątkiem komór fermentacyjnych)	1277	1350	700	5	2077	1350	700	805
O podwyższonym stopniu oczyszczania	0	0	264	0	0	0	264	0
Ogółem	1387	1575	964	5	2287	5575	964	805

Tabela 9. Efekty rzeczowe inwestycji w sieć kanalizacyjną w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
Odprowadzająca ścieki [km]	259,2	335,0	217,6	80,8
Odprowadzająca wody opadowe [km]	23,1	35,2	34,8	17,5

Tabela 10. Ludność województwa warmińsko-mazurskiego korzystająca z oczyszczalni ścieków (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)

	2013 r.	2014 r.	2015 r.	2016 r.
W miastach [%]	98,2	96,8	97,1	96,0
Na wsi [%]	40,8	43,4	45,3	46,5
Ogółem [%]	74,8	75,0	75,9	75,7

W wyniku ankietyzacji samorządów lokalnych uzyskano następujące informacje:

- 21% spośród ankietowanych gmin wskazało na budowę lub modernizację oczyszczalni ścieków, w tym:
 - modernizacja oczyszczalni ścieków w Gronowie Elbląskim (Gmina Gronowo Elbląskie), modernizacja oczyszczalni ścieków w Janowie (Gmina Janowo), budowa lokalnej oczyszczalni ścieków w miejscowości Muławki, Łazdoje, Stachowizna (Gmina Kętrzyn), budowa kontenerowej oczyszczalni ścieków w Konopkach Nowych i Staświnach (Gmina Miłki), modernizacja oczyszczalni Boże (Gmina Mrągowo), budowa kontenerowej oczyszczalni ścieków w Zawadach-Tworkach (Gmina Prostki), budowa oczyszczalni ścieków w miejscowościach: Budki, Rychliki, Protowo, Powodowo (Gmina Rychliki), modernizacja oczyszczalni ścieków w Gołdapi (Gmina Gołdap), budowa lokalnej oczyszczalni ścieków w Białczynie (Gmina Pieniężno), budowa oczyszczalni ścieków w Kamionku Wielkim (Gmina Węgorzewo), budowa lokalnej oczyszczalni ścieków w Jaśkowie (Gmina Zalewo), modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Bartoszyce, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Braniewo, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Iława, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Kętrzyn, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Giżycko, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Ostróda, modernizacja oczyszczalni ścieków w gminie miejskiej Olsztyn;
- 50% spośród ankietowanych gmin wskazało na rozbudowę sieci kanalizacyjnej;
- 22% spośród ankietowanych gmin wskazało na wyposażanie istniejących sieci kanalizacji deszczowej w urządzenia podczyszczające oraz rozbudowę systemów kanalizacji deszczowej na terenach zurbanizowanych;

- 5% spośród ankietowanych gmin wskazało na prowadzenie działań związanych z opracowaniem i wdrożeniem programu rekultywacji zanieczyszczonych zbiorników wodnych, w tym:
 - opracowanie planu zintegrowanych działań ochronnych i rekultywacyjnych dla obszaru zlewni Jeziora Suskiego (Gmina Susz), wykonanie dokumentacji technicznej przebudowy sieci deszczowych wokół Jeziora Górnego w Kętrzynie (Gmina Miejska Kętrzyn), opracowanie planu zintegrowanych działań ochronnych i rekultywacyjnych dla obszaru zlewni Jeziora Magistrackiego oraz realizacja procesu inaktywacji fosforu w tym jeziorze (Gmina Miejska Mrągowo), monitoring stanu zbiorników wodnych rekultywowanych w latach 2009-2012 (Gmina Miejska Szczytno);
- 6% spośród ankietowanych gmin wskazało na prowadzenie działań związanych z ograniczaniem zanieczyszczenia powodowanego przez substancje niebezpieczne i priorytetowe pochodzące ze źródeł przemysłowych.

Pozostałe działania dotyczące poprawy jakości wód:

- działania zapisane w planach gospodarowania wodami na obszarach dorzeczy oraz w programie wodnośrodowiskowym kraju

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie

- wydanie rozporządzeń w sprawie ustalenia warunków korzystania z wód dla regionów wodnych środkowej Wisły, Łyny i Węgorapy, Świeżej i Jarft w 2015 r. na podstawie PWŚK;
- zadanie pn. „Przeprowadzenie pogłębionych analiz presji dla pilotażowych jednolitych części wód w celu ustalenia przyczyn nieosiągnięcia dobrego stanu chemicznego” w 2016 r. na podstawie aPWŚK;

Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku

- przeprowadzenie weryfikacji wód wrażliwych na azotany pochodzenia rolniczego (2015 r.);
- wydanie rozporządzenia Dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku z dnia 16 listopada 2016 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie warunków korzystania z wód regionu wodnego Dolnej Wisły;

- wyposażenie zakładów sektora rolno-spożywczego w wysokosprawne oczyszczalnie ścieków – brak danych;

- wyposażenie jak największej liczby gospodarstw rolnych w zbiorniki na gnojowicę i płyty obornikowe, stosowanie zasad dobrej praktyki rolniczej – brak danych;
- utrzymywanie trwałej pokrywy roślinnej i ograniczanie zabudowy strefy brzegowej wód – brak danych;
- rozwój systemu monitoringu wód powierzchniowych

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie

- badania substancji priorytetowych w organizmach żywych; badania ichtiofauny we wszystkich JCWP objętych monitoringiem diagnostycznym; wdrożenie nowych metodyk w badaniach elementów hydrologicznych.

Ponadto Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie wspierał działania dotyczące ochrony wód powierzchniowych przez realizację „Programu ochrony jezior Polski Północnej - jeziora Warmii i Mazur”. Dofinansowane mogły być projekty, których zakładanym efektem było opracowanie planów działań ochronnych i/lub rekultywacyjnych dla obszaru zlewni jezior znajdujących się na terenie województwa warmińsko-mazurskiego.

3.3.4. Cel: Doskonalenie systemu gospodarki odpadami

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Odpadowość produkcji	ilość odpadów wytworzonych przez zakłady produkcyjne [Mg]/wartość produkcji sprzedanej [mln zł]	45,5 Mg/mln zł	45,4 Mg/mln zł	72,5 Mg/mln zł	GUS
Ilość wytworzonych odpadów komunalnych	tys. Mg/rok	328,22	363,27	434,41	GUS
Ludność objęta zbiórką odpadów komunalnych	% ogółu ludności	80,6%	100%	100%	GUS

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
	Zmiana niejednoznaczna				

Odpadowość produkcji na koniec 2016 r. osiągnęła wartość wyraźnie wyższą niż w roku 2014. Główny Urząd Statystyczny wskazuje na zmianę metodologii zbierania danych po 2014 r., co może być przyczyną tak znacznej zmiany tego wskaźnika. Podobnie

w 2016 r. odnotowano wzrost wytworzonych odpadów komunalnych o prawie 20% względem roku 2014. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego od 2014 r. w województwie warmińsko-mazurskim 100% ludności objętych jest zbiórką odpadów komunalnych. Wszyscy mieszkańcy województwa zostali objęci systemem selektywnego zbierania odpadów w 2014 r.

W województwie warmińsko-mazurskim w 2013 r. wprowadzony został system gospodarki odpadami, w wyniku którego gminy i związki międzygminne regionu Warmii i Mazur przejęły obowiązki właścicieli nieruchomości w zakresie zagospodarowania odpadów komunalnych. Zmiany wprowadzone w systemie gospodarowania odpadami komunalnymi nałożyły na gminy obligatoryjny obowiązek zorganizowania przetargu na odbieranie lub przetargu na odbieranie i zagospodarowanie odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości, a także osiągnięcia ustawowych poziomów: ograniczenia masy odpadów ulegających biodegradacji kierowanych do składowania, poziomu recyklingu i przygotowania do ponownego użycia frakcji odpadów komunalnych (papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła) oraz poziomu recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku innymi metodami innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.4. Doskonalenie gospodarki odpadami			
III.4.	- realizacja <i>Planu gospodarki odpadami dla województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2011- 2016</i>, - realizacja <i>Programu usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2020.</i>	Zarząd Województwa, samorządy gminne, celowe związki międzygmin., Sł. Kom., podmioty edukujące, WIOŚ	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Zgodnie z zapisami *Planu gospodarki odpadami dla województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2011-2016* województwo zostało podzielone na pięć Regionów gospodarki odpadami. Regiony zostały określone przede wszystkim w oparciu o granice sześciu Związków Międzygminnych: Związku Gmin Regionu Ostródzko-Iławskiego „Czyste Środowisko” w Ostródzie, Ekologicznego Związku Gmin „Działdowszczyzna” w Działdowie, Mazurskiego Związku Międzygminnego – Gospodarka Odpadami w Giżycku, Kętrzyńskiego Związku Międzygminnego Gospodarka Odpadami w Kętrzynie, Związku Międzygminnego „Gospodarka Komunalna” w Ełku oraz Związku Gmin „Czyste Mazury” w Mrągowie (Regiony: Zachodni, Północno-Wschodni

i Wschodni, częściowo Centralny) oraz porozumień międzygminnych (Region Centralny i Północny), w obrębie których zlokalizowane zostały Regionalne instalacje do przetwarzania odpadów komunalnych (RIPOK).

Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą Nr XXIII/523/16 z dnia 28 grudnia 2016 r. uchwalił *Plan gospodarki odpadami dla województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2016-2022*, w którym utrwalono podział województwa na pięć regionów gospodarki odpadami komunalnymi oraz przyporządkowano do nich regionalne instalacje do przetwarzania odpadów komunalnych.

Według stanu na dzień 31.12.2016 r. na terenie poszczególnych Regionów funkcjonowało 28 instalacji RIPOK: siedem instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych (MBP) zlokalizowanych w miejscowościach: Elbląg, Olsztyn, Spytkowo, Siedliska, Rudno, Działdowo i Różanki, jedna sortownia odpadów komunalnych w Bisztynku-Kolonii, jedna instalacja do mechaniczno-cieplnego przetwarzania w Różankach, jedenaście kompostowni odpadów zielonych i innych odpadów ulegających biodegradacji: w Elblągu (2), Braniewie, Wysiece, Bezledach, Spytkowie, Bisztynku-Kolonii, Pudwągach, Siedliskach, Rudnie i Zakrzewie oraz osiem składowisk odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne, na których składowane są odpady powstające w procesach przetwarzania odpadów komunalnych w miejscowościach: Elbląg, Braniewo, Wysieka, Rudno, Spytkowo, Siedliska, Różanki i Zakrzewo.

W 2015 oddany został do użytku Zakład Unieszkodliwiania Odpadów Komunalnych zlokalizowany w Olsztynie.

Na podstawie *Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032*, Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego uchwałą Nr 21/316/13/IV z dnia 30 kwietnia 2013 r. przyjął *Program usuwania wyrobów zawierających azbest na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2020*, stanowiący aktualizację Programu przyjętego dnia 15 listopada 2011 r. uchwałą Nr 59/737/11/IV Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Do podstawowych celów *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2020* zaliczono:

- usunięcie i unieszkodliwienie wyrobów zawierających azbest,
- minimalizację negatywnych skutków zdrowotnych spowodowanych kontaktem z włóknami azbestu,
- likwidację szkodliwego oddziaływania azbestu na środowisko,

- monitoring usuwania oraz prawidłowego postępowania z wyrobami zawierającymi azbest,
- organizowanie kampanii edukacyjno-informacyjnych w zakresie prawidłowego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest,
- wskazanie potencjalnych źródeł finansowania, które pozwolą na bezpieczne usunięcie wyrobów zawierających azbest z obszaru województwa.

W zakresie realizacji działań dotyczących doskonalenia gospodarki odpadami w części dotyczącej postępowania z wyrobami zawierającymi azbest ankietowane gminy wskazywały na demontaż i przekazywanie do utylizacji ww. wyrobów. Na realizację tego działania wskazało 90% spośród ankietowanych gmin.

Inne działania wpisujące się w realizację *Planu gospodarki odpadami dla województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2011-2016* oraz *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2020*, a także zmierzające do poprawy gospodarki odpadami na terenie województwa warmińsko-mazurskiego zrealizowane w latach 2015-2016 to m.in.:

- działania służące zwiększeniu liczby punktów selektywnej zbiórki odpadów (35% spośród ankietowanych gmin),
- rekultywacja składowisk odpadów (19% spośród ankietowanych gmin),
- działania służące likwidacji dzikich składowisk odpadów (37% spośród ankietowanych gmin).

3.3.5. Cel: Ograniczenie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Zakłady emitujące hałas o wielkościach ponadnormatywnych	liczba zakładów, w których stwierdzono przekroczenia w trakcie kontroli WIOŚ	8	10	14 (2015 r.) 16 (2016 r.)	WIOŚ
Realizowane programy ochrony przed hałasem	szt.	1 (miasto Olsztyn 2011 r.)	3 (miasto Olsztyn 2011, miasto Elbląg 2013, w-m 2014)	3 (miasto Olsztyn 2011, miasto Elbląg 2013, w-m 2014)	Urząd Marszałkowski Woj. Warm.-Maz.

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
Brak przekroczeń dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych	% ogólnej liczby punktów pomiarowych	100%	100%	100%	WIOŚ, PMŚ

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
	Zmiany niejednoznaczne				

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie przeprowadza pomiary hałasu przemysłowego w ramach zaplanowanego wcześniej cyklu kontrolnego lub w ramach działań interwencyjnych na wniosek. W 2015 r. na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego przeprowadzono ogółem 67 kontroli zakładów w zakresie uciążliwości akustycznej z wykonaniem pomiarów hałasu przemysłowego. W 14 zakładach stwierdzono przekroczenie dopuszczalnego poziomu hałasu. W roku 2016 skontrolowano wraz z wykonaniem pomiarów hałasu przemysłowego 41 zakładów. Przekroczenie dopuszczalnego poziomu hałasu stwierdzono w 16 zakładach.

Na koniec 2016 r. w województwie warmińsko-mazurskim realizowano 3 programy ochrony przed hałasem. Były to:

- *Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Olsztyna* (przyjęty uchwałą Nr IX/118/11 Rady Miasta Olsztyn z dnia 27 kwietnia 2011 roku),
- *Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Elbląg* (przyjęty uchwałą Nr 625/2013 pełniącego funkcję organów miasta Elbląg działającego za Radę Miejską),
- *Program ochrony środowiska przed hałasem dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż dróg krajowych oraz wojewódzkich na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, o obciążeniu ponad 3 mln pojazdów rocznie, których eksploatacja spowodowała negatywne oddziaływanie akustyczne w wyniku przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu określonych wskaźnikami L_{DWN} i L_N* (przyjęty uchwałą Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego Uchwałą Nr III/42/2014 z dnia 30.12.2014 r.).

Podobnie jak w latach poprzednich w latach 2015 i 2016 w żadnym z punktów pomiarowych nie stwierdzono przekroczeń dopuszczalnych poziomów pól elektromagnetycznych.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.1.	Prowadzenie monitoringu hałasu i pól elektromagnetycznych oraz dokonywanie oceny narażenia społeczeństwa na czynniki ponadnormatywne, w tym: - aktualizowanie/opracowywanie map akustycznych Olsztyna i Elbląga, - ocena stanu akustycznego dróg i linii kolejowych, których eksploatacja może powodować negatywne oddziaływanie akustyczne, - prowadzenie rejestru wojewódzkiego, zawierającego informacje o terenach, na których stwierdzono przekroczenie dopuszczalnych poziomów hałasu i pól elektromagnetycznych, z uwzględnieniem terenów mieszkaniowych i innych miejsc dostępnych dla ludności.	samorządy Elbląga i Olsztyna, Sł.PL., WIOŚ, PIS	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

W latach 2015-2016 Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie prowadził monitoring hałasu i pól elektromagnetycznych zgodnie z zapisami Programu Państwowego Monitoringu Środowiska województwa warmińsko-mazurskiego na lata 2013-2015. W ramach przeprowadzonych kontroli w 2015 r. przekroczenia norm hałasu stwierdzono w 14 zakładach, natomiast w 2016 r. 16 zakładów emitowało hałas o wielkościach ponadnormatywnych.

W 2015 r. monitoring hałasu komunikacyjnego był prowadzony na terenie trzech miast – Bartoszczyk, Morąga i Węgorzewa. W przypadku pomiarów długookresowych poziomów hałasu przeprowadzonych w Bartoszczach i Węgorzewie przekroczenie dopuszczalnej wartości stwierdzono w Węgorzewie w jednym punkcie położonym w otoczeniu szpitala, natomiast analiza równoważnych poziomów hałasu oraz wartości przekroczeń poziomów dopuszczalnych wskazała na przekroczenia w dwóch spośród czterech punktów pomiarowych w Morągu (w jednym zarówno w dzień jak i w nocy, w drugim jedynie w nocy) oraz przekroczenie dopuszczalnego poziomu hałasu w dzień w jednym punkcie pomiarowym w Bartoszczach.

W 2016 r. monitoring hałasu komunikacyjnego był prowadzony na terenie trzech miast – Mrągowo, Rynu i Susza. Podobnie jak w 2015 r. w przypadku Bartoszczyk, także w 2016 r. w Rynie i Suszu nie zanotowano przekroczeń dopuszczalnych wartości długookresowych średnich poziomów dźwięku, natomiast stwierdzono nieznaczne przekroczenie w jednym punkcie pomiarowym w Mrągowie. W zakresie równoważnych

poziomów hałasu przekroczenie poziomów dopuszczalnych odnotowano tylko w jednym punkcie pomiarowym w Suszu w porze nocnej.

Obowiązujące mapy akustyczne miasta Elbląga i miasta Olsztyna sporządzono w 2013 r.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.2.	Uwzględnianie w planowaniu przestrzennym ochrony przed hałasem, stosownie do wymogów ustawy <i>Prawo ochrony środowiska</i> , między innymi poprzez właściwe kształtowanie przestrzeni urbanistycznej.	samorządy gminne i powiatowe, Sł.Pl.	Środki własne

Ustalenia planów miejscowych zawierające także nakazy i zakazy, linie zabudowy itp. stanowią prawo miejscowe i są wiążące przy sporządzaniu przez inwestorów prywatnych i publicznych projektów budowlanych w celu uzyskania pozwolenia na budowę inwestycji ustalonych w planach miejscowych. Ustalenia planów miejscowych, w celu właściwego kształtowania przestrzeni urbanistycznej obowiązkowo respektują wszelkie wymogi przepisów odrębnych, w tym między innymi przepisów ustawy *Prawo ochrony środowiska* w zakresie ochrony przed hałasem a także w zakresie oddziaływania pól elektromagnetycznych.

Wśród stosowanych zapisów wskazać można między innymi na umieszczanie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapisów ograniczenia akustycznego do 500 m przy budowie dużych elektrowni wiatrowych, a także stosuje się zasady strefowania funkcjonalnego ekranując źródła hałasu lub wprowadzając zielen izolacyjną.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.3.	Opracowanie programów ochrony przed hałasem na terenach, przekraczającym wartość dopuszczalną i realizacja przedsięwzięć technicznych i organizacyjnych dla zmniejszenia poziomu hałasu.	Zarząd Województwa, samorządy Elbląga i Olsztyna, samorządy powiatowe, WIOŚ, Sł. Pl.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

Przepisy prawa ochrony środowiska nakładają obowiązek dokonywania oceny stanu akustycznego środowiska dla aglomeracji o liczbie mieszkańców większej niż 100 tysięcy. Na potrzeby oceny stanu akustycznego środowiska starosta sporządza, co 5 lat,

mapy akustyczne. W województwie warmińsko-mazurskim obowiązkiem tym objęte są powiaty miejskie: Olsztyn i Elbląg.

Na koniec 2016 r. w województwie warmińsko-mazurskim realizowane były 3 programy ochrony środowiska przed hałasem: *Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Olsztyna* (przyjęty w 2011 r.), *Program ochrony środowiska przed hałasem dla miasta Elbląg* (przyjęty w 2013 r.) oraz *Program ochrony środowiska przed hałasem dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż dróg krajowych oraz wojewódzkich na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, o obciążeniu ponad 3 mln pojazdów rocznie, których eksploatacja spowodowała negatywne oddziaływanie akustyczne w wyniku przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu określonych wskaźnikami L_{DWN} i L_N* (przyjęty w 2014 r.).

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.4.	Ograniczanie hałasu, zwłaszcza w osiedlach mieszkaniowych przez np. tworzenie stref wolnych od transportu, ograniczenie szybkości ruchu, tworzenie pasów zadrzewień, budowę ekranów akustycznych.	GDDKiA, samorządy, Sł.Kom	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE Środki własne

Program ochrony środowiska przed hałasem dla terenów poza aglomeracjami, położonych wzdłuż dróg krajowych oraz wojewódzkich na terenie województwa warmińsko-mazurskiego, o obciążeniu ponad 3 mln pojazdów rocznie, których eksploatacja spowodowała negatywne oddziaływanie akustyczne w wyniku przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu określonych wskaźnikami L_{DWN} i L_N (przyjęty w 2014 r.) wskazuje kierunki i działania, których konsekwentna realizacja spowoduje dostosowanie poziomu hałasu do dopuszczalnego, na terenach, na których nastąpiły przekroczenia obowiązujących norm.

Głównym źródłem hałasu jest hałas drogowy. W celu zmniejszenia jego oddziaływania do poziomu wartości dopuszczalnych stosuje się modernizację dróg, z zastosowaniem ekranów dźwiękochłonnych, oraz budowę tras rowerowych na terenach zurbanizowanych, czego zamierzeniem jest ograniczenie ruchu samochodowego.

Podmioty odpowiedzialne za budowę i modernizację dróg w latach 2015-2016 prowadziły inwestycje drogowe, w ramach których stosowane są ekrany akustyczne, m.in.:

- rozbudowa drogi krajowej nr 16,
- rozbudowa drogi krajowej nr 51,

- budowa obwodnicy Olsztyna.

Gminy dążą do redukcji hałasu komunikacyjnego na terenie osiedli mieszkaniowych przez stosowanie ograniczeń prędkości ruchu samochodów, a także wprowadzanie zieleni izolacyjnej. W większych miastach promowane jest korzystanie z transportu publicznego.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.5.	Wprowadzenie koniecznych zmian w inżynierii ruchu drogowego (budowa obwodnic, poprawa stanu nawierzchni ulic i dróg, zapewnienie płynności ruchu).	GDDKiA, samorządy, Sł.Kom zakłady produkcyjne i usługowe, samorządy	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE Środki własne

W latach 2015-2016 Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad realizowała liczne inwestycje związane z wprowadzeniem koniecznych zmian w inżynierii ruchu drogowego, m.in.:

- remont drogi nr 51 na odcinku Markajmy – Lidzbark Warmiński (1420 m);
- remont drogi nr 16 na odcinku Sorkwity – Nowe Bagienice; Nowe Bagienice – Marcinkowo (3280 m);
- remont drogi nr 65 na odcinku Gąski – Ełk (2340 m).

Wśród inwestycji służących zapewnieniu płynności ruchu wymienić można inwestycje:

- Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na drodze krajowej nr 51 w województwie warmińsko-mazurskim w miejscowości Lidzbark Warmiński polegająca na „Rozbudowie drogi krajowej nr 51 od km około 40+900 do km około 42+170 w Lidzbarku Warmińskim – ul. Olsztyńska wraz z rozbudową skrzyżowań; w km 41+023 dk nr 51 z drogą wojewódzką nr 511, w km 41+806 dk nr 51 z ul. Kurpińskiego i w km około 41+957 z planowaną ulicą kl. L – od ulicy Olsztyńskiej (dk nr 51) w kierunku ulicy Wiejskiej”,- etap I – od km 41+500 (projektowy 0+600) do 42+170 (projektowy 1+270);
- Poprawa bezpieczeństwa ruchu drogowego na DK nr 51 w województwie warmińsko-mazurskim w miejscowości Lidzbark Warmiński – ETAP II od km 40+900 do km 41+500 polegająca na realizacji projektu pod nazwą „Rozbudowa drogi krajowej nr 51 od km około 40+900 do km około 42+170 w Lidzbarku Warmińskim - ul. Olsztyńska wraz z rozbudową skrzyżowań; w km 41+023 dk

nr 51 z drogą wojewódzką nr 511, w km 41+806 dk nr 51 z ul. Kurpińskiego i w km około 41+957 z planowaną ulicą kl. L - od ulicy Olsztyńskiej (dk nr 51) w kierunku ulicy Wiejskiej - etap II – od km 40+900 (projektowany 0+000) do 41+500 (projektowy 0+600)”.

Ponadto w analizowanym okresie na terenie całego województwa prowadzono liczne inwestycje drogowe o charakterze powiatowym i gminnym, w tym m.in. przebudowa skrzyżowań, budowa obwodnic, wymiana nawierzchni dróg, naprawa chodników.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.6.	Stosowanie zabezpieczeń przed nadmiernym hałasem od urządzeń, maszyn, linii technologicznych, wymiana na urządzenia o mniejszej emisji hałasu.	GDDKiA, samorządy, St.Kom zakłady produkcyjne i usługowe, samorządy	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE Środki własne

Wśród stosowanych zabezpieczeń przed nadmiernym hałasem od urządzeń, maszyn i linii technologicznych najczęściej spotykanymi rozwiązaniami są wymiana okien na takie o lepszej izolacji akustycznej, maty wibroizolacyjne zmniejszające hałas i wibracje, ekrany dźwiękochłonne ograniczające emisję hałasu, tłumiki hałasu na wlotach i wylotach powietrza (lub gazu) maszyn przepływowych, dźwiękoszczelne kabiny. Ponadto wykorzystuje się odpowiednią organizację pracy, np. ograniczanie produkcji do godzin dziennych czy otwieranie wrót do hal produkcyjnych w ograniczonym okresie.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.7.	Propagowanie transportu intermodalnego (szynowo-drogowego).	Zarząd Województwa, PKP, PKS	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE Środki własne

Województwo Warmińsko-Mazurskie było partnerem projektu TransGovernance współfinansowanego ze środków Programu Współpracy Transnarodowej Region Morza Bałtyckiego 2007-2013. Projekt, którego partnerem wiodącym był szwedzki Region Blekinge, miał na celu zaprezentowanie, jak różne modele wielopoziomowego zarządzania mogą przyczynić się do skuteczniejszego wdrażania polityki transportowej regionu Morza Bałtyckiego na różnych poziomach administracyjnych dzięki lepszemu wkomponowaniu

perspektywy przedsiębiorców. Rezultatem projektu miało być zwiększenie motywacji publicznych i prywatnych przewoźników do osiągnięcia przyjaznego środowiska i efektywnego transportu w regionie Morza Bałtyckiego, zgodnego ze strategią Unii Europejskiej dotyczącej Morza Bałtyckiego.

W ramach projektu na zlecenie Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego opracowano ekspertyzę pt. „Perspektywy lokalizacji w województwie warmińsko-mazurskim platformy logistycznej o charakterze ogólnodostępnym zintegrowanej z siecią TEN-T”, której celem było określenie warunków determinujących utworzenie w województwie warmińsko-mazurskim platformy logistycznej zgodnie z założeniami Komisji Europejskiej zawartymi w propozycji *Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego oraz Rady w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju Transeuropejskiej Sieci Transportowej (TEN-T)* z dnia 19.12.2011 r.

Dokument potwierdza, że Braniewo oraz Ełk, wskazane w *Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego oraz Rady w sprawie unijnych wytycznych dotyczących rozwoju Transeuropejskiej Sieci Transportowej*, stanowią dogodne lokalizacje perspektywicznych platform logistycznych, które mogą być uznane za terminale transportu intermodalnego. Dodatkowo ich oferty powinny się wzajemnie uzupełniać w ramach obsługi różnych grup klientów na różnych etapach procesów biznesowych.

Częścią projektu TransGovernance była także organizacja cyklu spotkań poświęconych perspektywom rozwoju branży Transport – Spedycja – Logistyka, których wyniki wskazują na pozytywny klimat dla inwestycji w tym sektorze.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.8.	Wprowadzanie ograniczeń emisji hałasu na obszarach i akwenach cennych przyrodniczo.	samorządy gminne, PK	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE Środki własne

W powiecie ełckim uchwałą Nr IX.74.2015 Rady Powiatu Ełckiego z dnia 27 sierpnia 2015 r. w sprawie *ograniczenia lub zakazu używania jednostek pływających napędzanych silnikami spalinowymi na wybranych akwenach Powiatu Ełckiego* wprowadzono zakaz używania jednostek pływających z silnikami spalinowymi na 79 jeziorach.

Podobne zakazy obowiązują w powiatach:

- działdowskim (Uchwała Nr XXXV/268/06 z dnia 30 czerwca 2006 r. – 1 jezioro),

- giżyckim (Uchwała Nr XIX/118/2008 z dnia 29 maja 2008 r. – 26 jezior i 1 rzeka),
- gołdapskim (Uchwała nr XXIV/44/02 z dnia 7 października 2002 r. – 7 jezior),
- lidzbarskim (Uchwała Nr 219/XXXI/09 z dnia 2 września 2009 r. – 2 jeziora),
- mrągowskim (Uchwała Nr VII/30/03 z dnia 26 marca 2003 r., Uchwała Nr VIII/45/2011 z dnia 28 marca 2011 r. – 23 jeziora i 2 rzeki),
- nidzickim (Uchwała Nr VII/37/03 z dnia 23 kwietnia 2003 r., Uchwała Nr XIV/76/03 z dnia 29 grudnia 2003 r. – 7 jezior),
- nowomiejskim (Uchwała Nr XXII/205/2012 z dnia 26 kwietnia 2012 r. – 11 akwenów),
- oleckim (Uchwała Nr XVI/118/04 z dnia 22 kwietnia 2004 r. – 12 jezior),
- olsztyńskim (Uchwała XXII/307/2013 z dnia 30 sierpnia 2013 r. – 28 jezior i 1 rzeka),
- ostródzkim (Uchwała Nr VII/62/2011 z dnia 6 lipca 2011 r. – 21 jezior),
- piskim (Uchwała Nr XXV/162/12 z dnia 28 listopada 2012 r., – 10 jezior),
- szczycieńskim (Uchwała Nr XV/138/2012 z dnia 5 czerwca 2012 r. – 24 akweny).

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.5. Ograniczanie oddziaływania hałasu i pól elektromagnetycznych			
III.5.9.	Budowa tras rowerowych na terenach zurbanizowanych.	samorządy gminne, Sł.Kom.	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

W latach 2015-2016 trasy rowerowe na terenach zurbanizowanych budowano m.in.:

- w Biskupcu (ścieżka rowerowa w ciągu ulicy Harcerskiej o dł. 1,1 km),
- w Pasłęku (ścieżka rowerowa w ciągu ulicy Polnej o dł. 680 m),
- w Braniewie (2105 mb tras rowerowych),
- w Działdowie (wzdłuż ulicy Żytniej na dł. 550 metrów, wzdłuż ulicy Świerkowej i wzdłuż Alei Św. Katarzyny Aleksandryjskiej na dł. 759 metrów, wzdłuż ulicy Męczenników na dł. 338 metrów),
- w Kętrzynie (ścieżka rowerowa łącząca ul. Królowej Jadwigi z ul. Jagiełły o dł. 260 m, przy Placu Słowiańskim o dł. 190 m, wzdłuż Alei Rotmistrza Pileckiego o dł. 2 km),
- w Mrągowie (ścieżka rowerowa o dł. 900 m na osiedlu Zatorze),

- w Nowym Mieście Lubawskim (ścieżka rowerowa śladem dawnej linii kolejowej o dł. 800 m),
- w Ełku (ścieżka rowerowa wzdłuż ulic Piłsudskiego, Szosy Obwodowej i Kilińskiego o łącznej dł. 3,96 km),
- w Olsztynie (liczne ścieżki rowerowe o łącznej długości 14,34 km),
- w Elblągu (ścieżka rowerowa w ciągu ul. Fromborskiej o dł. ok. 0,8 km, wzdłuż ul. Konopnickiej o dł. ok. 0,5km).

Ponadto w północnej części województwa w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013 realizowano projekt budowy trasy rowerowej Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo, który jest najdłuższym, spójnie oznakowanym szlakiem rowerowym w Polsce, o łącznej długości ponad 2000 km specjalnie wytyczonej trasy (trasa główna 1887,5 km, trasy łącznikowe i boczne: łącznie 192 kilometry), przebiegającym poza województwem warmińsko-mazurskim (397 km) także przez województwa: podlaskie (598 km), lubelskie (414 km), podkarpackie (459 km) i świętokrzyskie (210 km). Przebiega głównie po asfaltowych drogach publicznych o niskim natężeniu ruchu pojazdów. Niemal 580 km (29% długości trasy) stanowią odcinki prowadzące przez tereny leśne, a 180 km (9% długości trasy) przypada na doliny rzek. Około 300 kilometrów trasy stanowią nowe i przebudowane drogi rowerowe oraz ciągi pieszo-rowerowe, a blisko 150 kilometrów to wyremontowane drogi gruntowe. Powstało lub wyremontowanych zostało ponad 30 mostów i kładek, przebudowie uległo ponad 20 kluczowych skrzyżowań. Na trasie wybudowanych zostało 228 MOR-ów, czyli Miejsc Obsługi Rowerzystów, wyposażonych w stojaki, wiaty i ławki oraz kosze na śmieci i tablice informacyjne. Wzdłuż szlaku zidentyfikowano ponad 8000 kilometrów oznakowanych szlaków rowerowych i setki godnych uwagi atrakcji turystycznych. Trasa prowadzi przez pięć parków narodowych i szereg parków krajobrazowych.

Na poziomie poszczególnych województw projekt wdrażany był przez samorządy wojewódzkie, zaś w realizację projektu zaangażowanych było 211 partnerów:

- 5 Oddziałów regionalnych Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad,
- 38 samorządów powiatowych,
- 144 samorządy gminne i miejskie,
- 16 Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych i Nadleśnictw,
- 17 innych instytucji zaangażowanych w projekt.

3.3.6. Cel: Ograniczenie zagrożeń ze strony substancji chemicznych w środowisku

Wskaźniki	Jednostka miary	Stan na koniec 2010 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2014 r. (lub okres badań)	Stan na koniec 2016 r. (lub okres badań)	Źródło informacji o wskaźnikach
100% zakładów, o dużym ryzyku wystąpienia poważnej awarii przemysłowej, posiada wewnętrzne i zewnętrzne plany operacyjno-ratownicze	udział [%] w ogólnej liczbie tych zakładów	100%	100%	100%	WIOŚ, PSP

	Zmiana pozytywna		Brak zmian		Zmiana negatywna
--	------------------	--	------------	--	------------------

Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego oba podmioty zaliczone do zakładów o dużym ryzyku wystąpienia poważnej awarii przemysłowej posiadają plany operacyjno-ratownicze:

- Rozlewnia Gazu Płynnego w Redakach DRAGON GAZ Sp. z o.o, 14-240 Susz, powiat iławski, – plan operacyjno-ratowniczy przyjęty 11.11.2010 r.,
- GLOB-TERMINAL Sp. z o.o. Terminal przeładunkowy w Braniewie, ul. Olsztyńska 5, 14-500 Braniewo, powiat braniewski, – plan operacyjno-ratowniczy przyjęty 1.04.2008 r.

Nr działania	Działanie	Podmioty realizujące	Źródło finansowania
Kierunek działań – III.6. Ograniczanie zagrożeń ze strony substancji chemicznych w środowisku			
III.6.	- sprawowanie nadzoru nad obrotem i stosowaniem substancji chemicznych dopuszczonych na rynek, zgodnego z zasadami Rozporządzenia REACH i innymi aktami normatywnymi, - nakładanie i egzekwowanie przez właściwe organy sankcji wobec posiadaczy PCB, którzy nie zapewnili usunięcia i unieszkodliwienia PCB i urządzeń, które je zawierają w obowiązującym terminie, tj. do dnia 31 grudnia 2010 r., - kontynuacja programu usuwania azbestu, - prowadzenie szkoleń dotyczących odpowiedzialnego stosowania chemikaliów, ich obrotu, postępowania z odpadami,	PIS, PIH, WIOŚ, Zarząd Województwa, NGO, organizacje handlowe, samorządy gminne i powiatowe, Sł. Kom., podmioty edukujące, właściciele budynków, nadzór budowlany	Środki własne, fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, fundusze UE

	- propagowanie produktów z substancji ulegających biodegradacji (np. torby na zakupy i naczynia jednorazowego użytku).		
--	--	--	--

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczące bezpiecznego stosowania chemikaliów, poprzez ich rejestrację i ocenę oraz w niektórych przypadkach udzielanie zezwoleń i ograniczenia handlu i stosowania niektórych chemikaliów, określone Rozporządzeniem REACH, weszło w życie w dniu 1 czerwca 2007 r. i zastępuje kilkadziesiąt dotychczas obowiązujących wspólnotowych aktów prawnych, zarówno rozporządzeń, jak i dyrektyw wprowadzonych do prawa polskiego ustawą o substancjach chemicznych i ich mieszaninach.

Przepisom rozporządzenia REACH podlegają w zasadzie wszystkie chemikalia, jednakże szereg chemikaliów, takich jak np. środki ochrony roślin, produkty biobójcze, produkty lecznicze, kosmetyki czy dodatki do żywności lub pasz, regulowane innymi przepisami wspólnotowymi, są wyłączone spod działania niektórych lub prawie wszystkich przepisów rozporządzenia. Rejestracji nie podlegają także substancje pozyskiwane z przyrody, o ile nie są niebezpieczne i nie zostały zmodyfikowane chemicznie.

Nadzór nad przestrzeganiem przepisów rozporządzeń REACH oraz CLP (rozporządzenie wprowadzające w Unii Europejskiej nowy system klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin, które uzupełnia rozporządzenie REACH) zgodnie z rozdziałem 6 Ustawy z dnia 25 lutego 2011 r. o *substancjach chemicznych i ich mieszaninach* sprawują: Państwowa Inspekcja Sanitarna, Państwowa Inspekcja Sanitarna Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wojskowa Inspekcja Sanitarna, Inspekcja Ochrony Środowiska, Państwowa Inspekcja Pracy, Inspekcja Handlowa, Państwowa Straż Pożarna, organy celne.

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie przeprowadza corocznie co najmniej 30 kontroli zakładów pod względem przestrzegania przepisów REACH i CLP. Dokładne dane będą dostępne w roku 2019, gdyż wtedy GIOŚ jest zobowiązany do składania sprawozdania na temat REACH i CLP do Komisji Europejskiej oraz odpowiednio Europejskiej Agencji Chemikaliów. Kontrole w zakresie REACH służą sprawowaniu nadzoru nad stosowaniem substancji chemicznych, w tym poprzez informowanie podmiotów o prawach i obowiązkach wynikających z przepisów REACH. Sprawdzana jest rzetelność przestrzegania przepisów. W przypadku wystąpienia

naruszenia podmiot jest zobowiązany do jego usunięcia na drodze zarządzenia pokontrolnego lub sankcji.

Do zakresu działania Państwowej Inspekcji Sanitarnej należy m.in. kontrola przestrzegania przez producentów, importerów, stosujących lub eksportujących substancje chemiczne i ich mieszaniny obowiązków wynikających z ustawy o substancjach chemicznych i ich mieszaninach. W związku z powyższym u producentów, importerów oraz wprowadzających do obrotu substancje i mieszaniny chemiczne klasyfikowane jako niebezpieczne, prowadzone są kontrole pod kątem spełniania przez nich wymagań nałożonych rozporządzeniem REACH i CLP. Nadzór nad właściwym stosowaniem wprowadzonych do obrotu substancji i mieszanin chemicznych organy PIS sprawują w zakładach stosujących je w procesach technologicznych pod kątem m.in. właściwego ich przechowywania - miejsce i opakowanie, bezpiecznego stosowania, posiadania spisu i kart charakterystyki substancji i mieszanin chemicznych klasyfikowanych jako niebezpieczne. Ponadto, PIS prowadzi nadzór w zakresie przestrzegania przez pracodawców przepisów dotyczących narażenia/kontaktu pracowników na czynniki rakotwórcze lub mutagenne. Warmińsko-Mazurski Państwowy Wojewódzki Inspektor Sanitarny corocznie wprowadza dane z terenu województwa do Krajowego Rejestru Czynniki Rakotwórczych (obsługa programu „Czyn-rak”).

W roku 2015 przeprowadzono łącznie 1263 kontrole, natomiast w 2016 r. 1220 kontrole w zakresie substancji i mieszanin chemicznych. Odpowiednio w 162 przypadkach (2015 r.) i 196 przypadkach (2016 r.) stwierdzono naruszenie przepisów w zakresie substancji chemicznych i ich mieszanin, w tym:

- nie poinformowanie Inspektora do Spraw Chemicznych,
- nieprawidłowe oznakowanie,
- brak aktualnego spisu chemicznych substancji/mieszanin niebezpiecznych, substancji/mieszanin stwarzających zagrożenie,
- brak kart charakterystyki niebezpiecznych substancji i mieszanin chemicznych,
- nieprawidłowo sporządzone karty charakterystyki,
- nieprawidłowo oznakowane pojemniki, zbiorniki, rurociągi.

Ogółem wydano 134 decyzje w 2015 r. i 139 decyzji w 2016 r. dotyczących usunięcia nieprawidłowości w zakresie substancji i mieszanin chemicznych.

Należy stwierdzić, że sukcesywnie w nadzorowanych zakładach wdrażane są przepisy rozporządzenia (WE) nr 1907/2006 REACH i CLP – (WE) nr 1272/2008 w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin.

Państwowa Inspekcja Sanitarna prowadzi także bieżący nadzór sanitarny w zakresie:

- stosowania, dystrybucji, przywozu i wywozu na terenie Polski, UE i państw trzecich prekursorów kat. 2 i 3,
- wprowadzania do obrotu produktów biobójczych (m.in. pozwolenia na obrót, odpowiednie opakowanie, właściwie oznakowanie, skład chemiczny, magazynowanie).

W wyniku przeprowadzanych kontroli przez Państwowych Powiatowych Inspektorów Sanitarnych województwa zakłady sukcesywnie poprawiają warunki pracy dla pracowników poprzez:

- wykonywanie badania środowiska pracy,
- uświadamianie/szkolenie pracowników w zakresie zagrożenia wynikającego ze stosowanych czynników chemicznych,
- zapobieganie chorobom zawodowym,
- uzupełnianie lub aktualizowanie dokumentacji.

Ponadto organ PIS sprawuje bieżący nadzór nad przestrzeganiem przepisów dotyczących bezpieczeństwa i higieny pracy w związku z usuwaniem/ zabezpieczaniem/ transportem wyrobów zawierających azbest.

PIS w trakcie kontroli przekazuje na bieżąco przedsiębiorcom informacje dotyczące stosowania chemikaliów, ich obrotu, postępowania z odpadami. Cyklicznie organizowane są szkolenia dla pracowników PIS w zakresie chemikaliów.

W miarę zgłaszanych potrzeb organizowane są szkolenia we wskazanym powyżej zakresie dla określonej grupy odbiorców tj. dla pracowników służb bhp, laboratorium, nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych.

O kontynuacji programu usuwania azbestu wspomniano przy opisie celu III.4. Doskonalenie systemu gospodarki odpadami.

4. Źródła finansowania przewidzianych do realizacji zadań

Do przygotowania niniejszego rozdziału wykorzystano informacje zawarte w *Sprawozdaniu z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie* za rok 2015 i za rok 2016, dane pozyskane ze stron internetowych poświęconych Regionalnemu Programowi Operacyjnemu Warmia i Mazury 2007-2013 oraz dane dotyczące realizacji Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich przekazane przez Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Zadania z zakresu ochrony środowiska w latach 2015-2016 były finansowane w głównej mierze z następujących źródeł:

- Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie,
- Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie,
- Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013,
- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020,
- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013,
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020,
- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego,
- środków firm, przedsiębiorstw, fundacji, itp.

4.1. Finansowanie z Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie

W latach 2015-2016 środki przekazywane w ramach wsparcia z WFOŚiGW w Olsztynie na zadania związane z ochroną środowiska służyły realizacji następujących celów: ochronie wód i gospodarce wodnej, ochronie powierzchni ziemi, ochronie powietrza atmosferycznego, ochronie przyrody, likwidacji poważnych awarii, monitoringowi środowiska oraz edukacji ekologicznej.

W 2015 r. zawarto 860 umów o dofinansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska na łączną kwotę dofinansowania 39 613 099,59 zł, natomiast w 2016 r. zawarto 1027 umów na łączną kwotę 75 950 271,82 zł. W sumie w latach 2015-

2016 WFOŚiGW w Olsztynie zawarł 1887 umów na kwotę 115 563 371,41 zł. (z uwzględnieniem środków przekazanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury i Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko).

Pomoc finansowa z funduszy własnych WFOŚiGW w Olsztynie udzielana była w formie pożyczek, dotacji, umorzeń części pożyczek oraz dopłat do oprocentowania kredytów i kształtowała się następująco:

Tabela 11. Dofinansowanie przedsięwzięć z WFOŚiGW w Olsztynie (źródło: Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie)

Lp.	Dziedzina	Liczba umów		Kwota umowy	
		2015	2016	2015	2016
Pożyczki					
1	Ochrona wód i gospodarka wodna	7	11	7 104 993,64	5 562 732,09
2	Ochrona powierzchni ziemi	3	1	1 931 236,33	1 548 487,25
3	Ochrona powietrza atmosferycznego	132	203	12 108 916,73	9 611 944,89
4	Likwidacja poważnych awarii	4	1	1 087 820,80	280 000,00
5	Edukacja ekologiczna	2	3	71 500,00	219 224,63
Razem		148	219	22 304 407,50	17 222 388,86
Dotacje					
1	Ochrona wód i gospodarka wodna	1	-	40 000,00	-
2	Ochrona powierzchni ziemi	82	87	2 132 068,99	2 057 019,64
3	Ochrona powietrza atmosferycznego	161	262	2 598 904,64	3 783 307,36
4	Ochrona przyrody	48	30	822 557,26	508 171,94
5	Likwidacja poważnych awarii	73	50	534 525,72	485 708,07
6	Monitoring środowiska	6	4	603 073,45	480 000,00
7	Edukacja ekologiczna	287	243	3 512 465,78	2 994 525,73
Razem		658	668	10 243 595,84	10 308 732,74
Umorzenia części pożyczek					
1	Ochrona wód i gospodarka wodna	1	9	45 000,00	543 341,79
2	Ochrona powierzchni ziemi	2	1	14 700,00	22 500,00
3	Ochrona powietrza atmosferycznego	3	4	432 233,13	182 814,52
4	Likwidacja poważnych awarii	1	2	60 000,00	231 833,60
Razem		7	16	551 933,13	980 489,91
RAZEM				33 099 936,47	28 511 611,51
		Liczba beneficjentów		Wartość dopłat	
		2015	2016	2015	2016
Dopłaty do oprocentowania kredytów					
1	Łącznie	36	22	190 493,00	138 107,77
RAZEM				33 290 429,47	28 649 719,28

W podanych wyżej umowach, uwzględniono zawarte w 2015 r. przez Wojewódzki Fundusz 7 umów przekazania środków Państwowych Jednostek Budżetowych (PJB) na kwotę dofinansowania 499 679,45 zł, w tym:

- 20 000,00 zł na edukację ekologiczną (EE) – 1 umowa,
- 30 000,00 zł na ochronę przyrody (OP) – 1 umowa,
- 399 679,45 zł na monitoring środowiska (MN) – 4 umowy,
- 50 000,00 zł na ochronę atmosfery (OA) – 1 umowa

oraz zawarte w 2016 r. 8 umów przekazania środków PJB na kwotę dofinansowania 500 000,00 zł, w tym:

- 60 000,00 zł na ochronę przyrody (OP) – 3 umowy,
- 340 000,00 zł na monitoring środowiska (MN) – 3 umowy,
- 100 000,00 zł na likwidację poważnych awarii (NZS) – 2 umowy.

Tabela 12. Struktura dofinansowania przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska przez WFOŚiGW w Olsztynie w latach 2015-2016 - wg form i dziedzin dofinansowania (źródło: Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie)

w Górzysku)					
Lp.	Forma dofinansowania	% udział w ogólnej kwocie dofinansowania		Kwota dofinansowania zł	
		2015	2016	2015	2016
Forma finansowania					
1	Pożyczki	67,00	60,12	22 304 407,50	17 222 388,86
2	Dotacje	30,77	35,98	10 243 595,84	10 308 732,74
3	Umorzenia części pożyczek	1,66	3,42	551 933,13	980 489,91
4	Dopłaty do oprocentowania kredytów	0,57	0,48	190 493,00	138 107,77
SUMA		100,00	100,00	33 290 429,47	28 649 719,28
Dziedzina finansowania (nie uwzględnia dopłat do oprocentowania kredytów, ponieważ dane nie określają celu wykorzystania)					
1	Ochrona wód i gospodarka wodna	21,72	21,42	7 189 993,64	6 106 073,88
2	Ochrona powierzchni ziemi	12,32	12,73	4 078 005,32	3 628 006,89
3	Ochrona powietrza atmosferycznego	45,74	47,62	15 140 054,50	13 578 066,77
4	Ochrona przyrody	2,49	1,78	822 557,26	508 171,94
5	Likwidacja poważnych awarii	5,08	3,50	1 682 346,52	997 541,67
6	Monitoring środowiska	1,82	1,68	603 073,45	480 000,00
7	Edukacja ekologiczna	10,83	11,27	3 583 965,78	3 213 750,36
SUMA		100,00	100,00	33 099 936,47	28 511 611,51

Dominujący wskaźnik pomocy udzielonej w latach 2015-2016 w postaci pożyczki oznacza, że zainwestowane środki przynoszą efekt ekologiczny i rzeczowy, po czym wracają w postaci spłaconych rat kapitałowych i mogą być ponownie wykorzystane dla wsparcia kolejnych działań służących środowisku.

4.2. Dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013

W ramach Osi priorytetowej 6 Środowisko przyrodnicze do końca 2015 roku ogłoszono 37 konkursów i podpisano 269 umów o dofinansowanie. W 2015 r. nie ogłaszano konkursów w żadnym z poddziałań.

W wyniku oceny projektów z naboru dokonanego w roku 2014 r. w okresie sprawozdawczym podpisano 9 umów o dofinansowanie na łączną kwotę dofinansowania 2,61 mln zł, w tym środki z EFRR – 2,52 mln zł. Beneficjentami tych środków zostały jednostki samorządu terytorialnego i ich związki oraz przedsiębiorcy i stowarzyszenia.

W trakcie ostatniego roku trwały intensywne prace związane z końcową realizacją inwestycji w zakresie:

- gospodarki wodno-ściekowej, w ramach której zostaną wybudowane, rozbudowane i/lub zmodernizowane sieci wodno-kanalizacyjne oraz oczyszczalnie ścieków,
- bezpieczeństwa ekologicznego, w ramach którego zostały dofinansowane projekty związane z budową, modernizacją i poprawą stanu technicznego urządzeń przeciwpowodziowych oraz doposażeniem jednostek ratownictwa w specjalistyczny sprzęt,
- wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w ramach którego dofinansowanie otrzymały projekty polegające na budowie jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepłej z odnawialnych źródeł energii,
- systemu odbioru nieczystości z łodzi na jeziorach, w ramach których zostaną wybudowane ekologiczne mini przystanie wraz z systemem odbioru i segregacji odpadów.

Łączne nakłady finansowe na poszczególne poddziałania w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013 wyniosły:

- gospodarka odpadami i ochrona powierzchni ziemi – 17 umów na łączną wartość dofinansowania ponad 43,9 mln zł,
- gospodarka wodno-ściekowa – 49 umów na łączną wartość dofinansowania ponad 177,24 mln zł,
- system odbioru nieczystości z łodzi na jeziorach – 14 umów na łączną wartość dofinansowania ponad 25,10 mln zł,
- wykorzystanie odnawialnych źródeł energii – 110 umów na łączną wartość dofinansowania ponad 98,02 mln zł,

- bezpieczeństwo ekologiczne – 87 umów na łączną wartość dofinansowania ponad 51,6 mln zł.

W ramach Osi priorytetowej 6 Środowisko przyrodnicze przewidziano do realizacji 28 projektów kluczowych zgodnie z *Indykatywnym Wykazem Indywidualnych Projektów Kluczowych RPO WiM*, na łączną kwotę wsparcia z unijnego funduszu w wysokości ok. 132,3 mln zł, w tym:

- 15 projektów w ramach Programu pt. „Rozbudowa i modernizacja infrastruktury wodno-ściekowej w Regionie Wielkich Jezior Mazurskich – MASTERPLAN” – ok. 94,3 mln zł,
- 12 projektów w ramach Programu pt. „Budowa ekologicznych mini przystani żeglarskich wraz z systemami odbioru i segregacji odpadów na wybranych obszarach regionu warmińsko-mazurskiego” – ponad 22,6 mln zł,
- 1 projekt kluczowy z zakresu gospodarki odpadami pt.: „Budowa Zakładu Unieszkodliwiania Odpadów Komunalnych w Spytkowie” – ponad 15,4 mln zł.

Od chwili uruchomienia Programu do 31.12.2015 roku zostało łącznie podpisanych 28 umów o dofinansowanie projektów indywidualnych na kwotę dofinansowania ok. 132,3 mln zł. 27 projektów indywidualnych zostało rozliczonych i zakończonych, 1 pozostawał w trakcie realizacji.

Tabela 13. Przykłady projektów zakończonych w 2015 r. dofinansowanych w ramach RPO WiM wskazane w Sprawozdaniu z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie za 2015 rok

Lp.	Tytuł projektu	Beneficjent	Całkowita wartość inwestycji (zł)	Wartość dofinansowania (zł)
1.	Rekultywacja składowiska odpadów komunalnych w Łąkorzu, gm. Biskupiec	Gmina Biskupiec	762 147,43	609 717,94
	Projekt polegał na rekultywacji składowiska odpadów komunalnych w miejscowości Łąkorz. Składowisko funkcjonowało od 1994 roku. Powierzchnia zrehabilitowanego terenu objętego rekultywacją wyniosła 1,19 ha. W ramach rekultywacji dokonano demontażu zbędnej infrastruktury (np. zaplecze socjalne) oraz dostosowano obiekt do jego monitorowania w fazie poeksploatacyjnej. Projekt bezpośrednio przyczyni się do poprawy i ochrony środowiska naturalnego przed dalszym zanieczyszczeniem i degradacją.			
2.	Porządkowanie gospodarki wodno-kanalizacyjnej na terenie aglomeracji Gołdap	Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Gołdapi	940 071,50	863 476,86
	Celem projektu była ochrona wód powierzchniowych i podziemnych poprzez rozbudowę sieci wodociągowej oraz kanalizacyjnych. W ramach projektu wykonano 6,16 km sieci wodociągowej oraz 1,90 km sieci kanalizacyjnej. Dzięki realizacji przedsięwzięcia podłączonych do wybudowanej sieci kanalizacji sanitarnej 203 osoby, natomiast do wybudowanej sieci wodociągowej 292 osoby.			
3.	Budowa ciepłowni na biomasę wraz z linią do przetwarzania pofermentu na terenie biogazowni rolniczej w Boleszynie	Biogal Sp. z o.o.	6 688 740,00	2 510 500,00

	W ramach projektu wybudowano ciepłownię na biomasę w postaci wysuszonego granulatu masy pofermentacyjnej. Ciepłownia o mocy 0,6 MW będzie w stanie wyprodukować 3 900 MWh/rok energii.			
4.	Budowa naziemnej instalacji fotowoltaicznej do produkcji prądu elektrycznego przez przedsiębiorstwo Eko Park IX sp. z o.o.	Eko Park IX sp. z o.o.	6 612 049,50	2 660 946,75
	Przedmiotem projektu jest budowa naziemnej instalacji fotowoltaicznej o mocy 0,92 MW wraz z niezbędną infrastrukturą. Instalacja zajmuje powierzchnię 6 121,07 m ² i składa się z 3 680 sztuk paneli fotowoltaicznych. Ilość energii wytworzonej w wyniku realizacji projektu oszacowano na poziomie 995,00 MWh/rok.			

4.3. Dofinansowanie w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020

Rok 2016 był pierwszym rokiem wdrażania Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2014-2020 (RPO WiM 2014-2020) w nowej perspektywie finansowej UE.

Działania związane z ochroną środowiska finansowane były w ramach dwóch osi priorytetowych: *Osi priorytetowej 4 Efektywność energetyczna* oraz *Osi priorytetowej 5 Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów*.

W okresie sprawozdawczym w ramach *Osi priorytetowej 4 Efektywność energetyczna* i powierzonych dwóch Działań ogłoszono 4 konkursy. Zakończono ocenę projektów z pierwszego naboru i łącznie podpisano 93 umowy o dofinansowanie. W trakcie oceny pozostawały 432 wnioski złożone w drugim naborze.

- Działanie 4.1 Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych
 - przeprowadzono 2 nabory i do Funduszu wpłynęły 624 wnioski,
 - podpisano 91 umów na kwotę 44 142 069,42 zł.
- Działanie 4.2 Efektywność energetyczna i wykorzystanie OZE w MŚP
 - przeprowadzono 2 nabory i do Funduszu wpłynęły 123 wnioski,
 - podpisano 2 umowy na kwotę 1 654 353,78 zł.

Beneficjentami tych środków zostali głównie przedsiębiorcy, jednostki samorządu terytorialnego oraz spółdzielnie mieszkaniowe.

W okresie sprawozdawczym w ramach *Osi priorytetowej 5 Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów* i powierzonych trzech Działań ogłoszono 4 konkursy. Zakończono ocenę projektów z pierwszego naboru i podpisano 1 umowę o dofinansowanie. W trakcie oceny pozostawało 30 wniosków złożonych w drugim naborze.

- Działanie 5.1 Gospodarka odpadowa
 - z uwagi na brak aktualizacji Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami dla Województwa Warmińsko-Mazurskiego nie były ogłoszone żadne konkursy.
- Działania 5.2 Gospodarka wodno-ściekowa
 - przeprowadzono 2 nabory i do Funduszu wpłynęło 16 wniosków,
 - na dzień 31.12.2016 r. w tym Działaniu nie podpisano żadnej umowy.
- Działanie 5.3 Ochrona różnorodności biologicznej
 - przeprowadzono 2 nabory i do Funduszu wpłynęły 32 wnioski,
 - podpisano 1 umowę na kwotę 1 504 129,34 zł – beneficjentem jest Miasto Olsztyn.

Z Osi priorytetowej 5 Środowisko przyrodnicze i racjonalne wykorzystanie zasobów Działanie 5.2 Gospodarka wodno-ściekowa Instytucja Zarządzająca przewidywała realizację 2 projektów wybranych w trybie pozakonkursowym w ramach RPO WiM 2014-2020:

- 1) Kontynuacja MASTERPLANU dla Wielkich Jezior Mazurskich – ochrona wód powierzchniowych obszaru poprzez rozbudowę i modernizację infrastruktury wodno-ściekowej – Gmina Orzysz,
- 2) Kontynuacja MASTERPLANU dla Wielkich Jezior Mazurskich – ochrona wód powierzchniowych obszaru poprzez rozbudowę i modernizację infrastruktury wodno-ściekowej – Gmina Pozezdrze.

Do końca 2016 roku Instytucja Zarządzająca nie zawarła pre-umów, a do Funduszu nie wpłynęły wnioski o dofinansowanie na realizację tych projektów.

W 2016 r. zatwierdzono 5 wniosków o płatność, których całkowita kwota poniesionych wydatków objętych wnioskami wynosiła 665 118,45 zł. Wypłaty dotyczyły projektów realizowanych z Osi priorytetowej 4 Efektywność energetyczna.

4.4. Dofinansowanie w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowiska na lata 2007-2013

W 2015 roku Instytucja Wdrażająca w celu zapewnienia możliwie najwyższego poziomu kontraktacji i certyfikacji środków, podejmowała szereg działań polegających na bieżącym monitorowaniu projektów, rozszerzaniu zakresów rzeczowych, uwalnianiu

oszczędności i przeliczaniu poziomu dofinansowania oraz współpracy z wnioskodawcami w zakresie przygotowywania projektów.

W 2015 r. zakończono realizację i rozliczono 10 projektów realizowanych z POIiŚ. Nie prowadzono już naboru wniosków.

Od początku okresu programowania 2007-2013, Wojewódzki Fundusz wdrażał 27 projektów, w tym 21 z priorytetu I i 6 projektów z priorytetu II. Do końca 2015 r. zostało zakończonych i rozliczonych oraz zrealizowano płatności końcowe dla 10 projektów. Wartość wdrażanych projektów w ramach realizowanych umów wynosiła ogółem 859,8 mln zł, a kwota dofinansowania z Funduszu Spójności 419,1 mln zł. Kwoty te uwzględniają podpisane aneksy zmniejszające wartość projektów po rozstrzygnięciu przetargów, oszczędności w dofinansowaniu oraz przeliczenia dofinansowania na zakończenie realizacji projektów.

W 2015 roku Wojewódzki Fundusz, działając jako Instytucja Wdrażająca w ramach priorytetu II zawarł 2 nowe umowy o dofinansowanie, tj.:

- „Zakup urządzeń specjalistycznych do segregacji odpadów w ZUO Elbląg” - ZUO Sp. z o. o. w Elblągu,
- „Rekultywacja składowisk odpadów komunalnych w regionie MZM-GO i Miasta Mrągowa” – Mazurski Związek Międzygminny – Gospodarka Odpadami w Giżycku.

W 2015 roku zakończono realizację, odbyły się kontrole i zatwierdzono wnioski o płatność końcową oraz wypłacono końcowe płatności następujących projektów:

- „Regulacja gospodarki wodno-ściekowej w gminach Regionu Wielkich Jezior Mazurskich – aglomeracja Pisz” (Beneficjent – Gmina Pisz),
- „Kompleksowe rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej Gminy Miejskiej Lidzbark Warmiński” (Beneficjent – Gmina Miejska Lidzbark Warmiński),
- „Mazurski Masterplan Regulacja Gospodarki Wodno-Ściekowej w gminach regionu WJM – aglomeracja Giżycko” (Beneficjent – Wodociągi i Kanalizacja Giżycko Sp. z o. o.),
- „Modernizacja oczyszczalni ścieków i systemu kanalizacyjnego dla Miasta Mrągowa” (Beneficjent – Zakład Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o. o.),
- „Poprawa gospodarki ściekowej w aglomeracji Szczytno” (Beneficjent – Gmina Miejska Szczytno),
- „Uporządkowanie gospodarki ściekowej w aglomeracji Olsztyn” (Beneficjent – Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o. o. w Olsztynie),

- „Projekt budowlano-wykonawczy rozbudowy instalacji ATSO na Oczyszczalni Ścieków w Giżycku” (Beneficjent – Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o.),
- „Budowa sieci wodociągowej i kanalizacji sanitarnej dla miejscowości Szymany” (Beneficjent – Gmina Szczytno),
- „Budowa systemu gospodarki odpadami komunalnymi na terenie Związku Gmin Regionu Ostródzko-Iławskiego „Czyste Środowisko” – II etap,, (Beneficjent – Zakład Unieszkodliwiania Odpadów Komunalnych RUDNO Sp. z o.o.),
- „Zakup urządzeń specjalistycznych do segregacji odpadów w ZUO Elbląg” (Beneficjent – Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o. o).

W ramach POIiŚ WFOŚiGW w Olsztynie odpowiadał za realizację dwóch projektów kluczowych z zakresu gospodarki odpadami:

- „Racjonalizacja gospodarki odpadami komunalnymi i rekultywacja składowisk odpadów w Elblągu” (Beneficjent – Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o.o. w Elblągu),
- „System zagospodarowania odpadów komunalnych w Olsztynie. Budowa Zakładu Unieszkodliwiania Odpadów” (Beneficjent – Zakład Gospodarki Odpadami Komunalnymi Sp. z o.o. w Olsztynie).

Pierwszy z tych projektów został zakończony i rozliczony w 2013 r. Natomiast drugi projekt – po intensywnych pracach budowlanych w ramach poszczególnych kontraktów, został oddany do użytkowania i rozpoczął funkcjonowanie.

W roku 2015 do Wojewódzkiego Funduszu wpłynęły 53 wnioski beneficjentów o płatność, w tym 4 wnioski o płatność końcową – na łączną kwotę wydatków kwalifikowalnych 154,8 mln zł, co odpowiada wkładowi UE na poziomie 123,6 mln zł.

Na podstawie złożonych i zweryfikowanych wniosków o płatność, Wojewódzki Fundusz przekazał 10 okresowych Poświadczeń i deklaracji wydatków do Instytucji Pośredniczącej. Suma wydatków kwalifikowalnych w poświadczeniach do Instytucji Pośredniczącej za 2015 r. wyniosła 170,4 mln zł, w tym dofinansowanie UE 144,8 mln zł. Od początku realizacji Programu do 31.12.2015 r. poświadczono wydatki kwalifikowalne na kwotę 476,9 mln zł, co odpowiada dofinansowaniu UE w wysokości 405,4 mln zł.

W 2016 roku Instytucja Wdrażająca realizowała powierzone zadania w zakresie monitorowania projektów oraz kontroli trwałości projektów.

4.5. Dofinansowanie w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 i Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020

Lata 2015-2016 to okres przejściowy między realizacją Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 a Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020.

Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego pełnił rolę instytucji wdrażającej dla części działań Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Do najważniejszych z punktu widzenia ochrony środowiska zaliczyć można:

Oś I – Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego

- Działanie 125: Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowywaniem rolnictwa i leśnictwa,

Oś III – Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej

- Działanie 321: Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej,
- Działanie 313, 322, 323: Odnowa i rozwój wsi,

Oś IV – LEADER

- Działanie 413: Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju.

W latach 2015-2016 nowe umowy na realizację działań w ramach PROW 2007-2013 w województwie warmińsko-mazurskim zawierano jedynie w ramach Działania 321: Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej oraz Działania 413: Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju – małe projekty.

Tabela 14. Realizacja działań 321 i 413 PROW 2007-2013 w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2015-2016 (źródło: dane pozyskane z Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego)

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 osie i działania		Złożone wnioski			Zawarte umowy / wydane decyzje	
Kod	Nazwa działania	Lic zba	Wnioskowana kwota [tys. zł]		Pierwotna kwota umów / decyzji	
			Ogółem	Środki EFRROW	Ogółem	Środki EFRROW
Oś 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej						
321	Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej	31	20 937 249,86	15 619 358,82	16 417 003,94	9 752 038,00
Oś 4 LEADER						
413	Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju (operacje 3 i 4)	5	158 130,36	126 504,28	158 130,36	126 504,28
SUMA			21 095 380,22	15 745 863,10	16 575 134,30	9 878 542,28

W zakresie działania „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej” wnioski składane były przez urzędy gmin oraz przedsiębiorstwa komunalne. Zadania realizowane w ramach tej kategorii dotyczyły głównie budowy, rozbudowy i modernizacji systemów zaopatrzenia w wodę i kanalizacyjnych oraz inwestycji w mikroinstalacje odnawialnych źródeł energii. Do największych z finansowego punktu widzenia (złożone wnioski na ponad 1 mln zł wartości) projektów, w których umowy o realizację zostały podpisane w latach 2015-2016 można zaliczyć:

- „Modernizacja technologii oczyszczania ścieków z zastosowaniem metody tlenowego granulowanego osadu czynnego oraz tlenowej przeróbki powstałych osadów nadmiernych na oczyszczalni ścieków w Janowie” (Gmina Janowo),
- „Budowa sieci wodociągowej i kanalizacji sanitarnej Rybical - Mrówki, Ryn, ul. Polna i ul. Zamiejska, gmina Ryn” (Gmina Ryn),
- „Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowości Królikowo” (Gmina Olsztynek),
- „Zewnętrzna sieć kanalizacji sanitarnej – grawitacyjnej i tłocznej z infrastrukturą techniczną dla miejscowości Robawy gmina Reszel” (Wielobranżowe Przedsiębiorstwo Komunalne Sp. z o.o. w Reszlu),
- „Gmina Bisztynek dla mieszkańców i natury” (Gmina Bisztynek).

W zakresie działania „Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju (operacje 3 i 4, tj. odnowa i rozwój wsi oraz małe projekty)” w latach 2015-2016 realizowano projekty o wartości nie przekraczającej kilkudziesięciu tysięcy złotych. W ramach tych kategorii wnioski złożyły przedsiębiorstwo komunalne, fundacja, gminny ośrodek kultury, ochotnicza straż pożarna oraz osoba fizyczna. Działania obejmowały m.in. zagospodarowanie sali dydaktycznej w budynku Gimnazjum Publicznego w Dobrym Mieście z przeznaczeniem na „Pokój energetyczny”, remont i zagospodarowanie terenu świetlicy wiejskiej w Kruklinie celem utworzenia Mazurskiego Centrum Obserwacji Ptaków, zachowanie i promocja dziedzictwa historycznego i przyrodniczego regionu przez utworzenie wsi tematycznej „Rodowo – w drewnie zakłète” oraz izby tradycji w straźnicy OSP „Pomoc Maltańska” w Klebarku Wielkim.

W ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 do końca 2016 r. zawarto zaledwie jedną umowę na realizację projektu dotyczącego budowy ulicy Marii Konopnickiej w Korszach wraz z przebudową sieci wodociągowej i budową kanalizacji deszczowej na kwotę 934 463 zł.

5. Wnioski z realizacji w latach 2015-2016 Programu Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018

Niniejszy raport przedstawia analizę stanu oraz zmian zachodzących w środowisku województwa warmińsko-mazurskiego, a także określa stopień realizacji zadań wyznaczonych w *Programie Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018*.

Podstawą opracowania *Raportu*, weryfikującego wykonanie zadań z realizacji *Programu* w latach 2015-2016, były ankiety sporządzone i rozesłane do podmiotów wykonujących przedmiotowe zadania. Ponieważ nie wszystkie podmioty wypełniły ankiety, a te które zostały wypełnione często nie zawierały kompletnych danych, konieczne było sięgnięcie również do innych źródeł informacji.

Analiza przedstawionych w *Raporcie* danych pozwala stwierdzić, że założone w *Programie Ochrony Środowiska Województwa Warmińsko-Mazurskiego na lata 2011-2014 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2015-2018* działania były w latach 2015-2016 realizowane przez jednostki w nim wskazane. W każdym z zaplanowanych kierunków działań podjęto inwestycje i akcje zmierzające do poprawy stanu środowiska, co w wielu przypadkach miało odbicie we wskaźnikach oceny realizacji *Programu*.

W ramach **Priorytetu I: „Doskonalenie działań systemowych”** szczególnie godne podkreślenia jest duże zaangażowanie wielu podmiotów w podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa. Szczególnie edukacja ekologiczna dzieci i młodzieży prowadzona jest na wysokim poziomie – organizowane są rozmaite konkursy, a lekcje szkolne często przyjmują formę interaktywną, zdecydowanie bardziej interesującą dla dzieci. Istotne znaczenie ma działalność edukacyjna prowadzona przez parki krajobrazowe oraz jednostki Regionalnych Dyrekcji Lasów Państwowych, które znakomicie uzupełniają edukację szkolną.

Większość jednostek samorządu terytorialnego spełnia ustawowy obowiązek sporządzania strategicznych programów rozwoju, w tym programów ochrony środowiska, jednak zdarzają się odstępstwa. W dokumentach strategicznych zasadniczo uwzględnia się wymagania ochrony środowiska, w tym coraz częściej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się korytarze ekologiczne. Postępy

odnotowuje się także we współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej. Dużym powodzeniem wśród miast województwa warmińsko-mazurskiego cieszy się udział w Polskiej Krajowej Sieci Miast Cittaslow, której jednym z celów jest zachowanie unikalnego charakteru każdego z miast, w tym troska o środowisko. Na każdym szczeblu JST utrzymywane są także kontakty z partnerami z zagranicy.

Gorzej wygląda rozwój systemu ekozarządzania wśród przedsiębiorstw. Certyfikaty EMAS (systemu ekozarządzania i audytu) oraz świadectwa Przedsiębiorstw Czystej Produkcji są promowane, tym niemniej do końca 2016 r. jedynie dwa podmioty z województwa warmińsko-mazurskiego zarejestrowały się w rejestrze. By nastąpił rozwój w tej dziedzinie należy intensywniej propagować korzyści związane z posiadaniem danego certyfikatu. Podobnie ma się sprawa z rozwojem badań i wdrażaniem eko innowacji. Mimo badań naukowych prowadzonych przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski i działań promocyjnych realizowanych m.in. przez Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, powiązanie nauki z biznesem wciąż wymaga znaczącego udoskonalenia.

Samorządy starają się aktywować udział społeczeństwa w działaniach na rzecz ochrony środowiska, np. zachęcają do udziału w konsultacjach społecznych przez wykorzystywanie nowoczesnych środków komunikacji. Należy dalej rozwijać takie działania, ponieważ wciąż zdarzają się głosy niezadowolenia z ograniczonego udziału mieszkańców w procesach podejmowania decyzji dotyczących ogółu społeczeństwa.

Realizację **Priorytetu II: „Zapewnienie ochrony i racjonalnego użytkowania zasobów naturalnych”** należy generalnie ocenić pozytywnie. Wskaźniki dotyczące ochrony przyrody i krajobrazu (procent powierzchni województwa zajęty przez obszary objęte prawną ochroną przyrody, liczba rezerwatów przyrody, liczba obszarów chronionego krajobrazu, powierzchnia zajęta przez sieć obszarów Natura 2000) odnotowały niewielki wzrost względem 2010 r., natomiast w stosunku do roku 2014 nie uległy znaczącym zmianom. Z dużym zaangażowaniem swoje działania statutowe wypełniają Samorząd Województwa, parki krajobrazowe oraz Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Olsztynie. Parki krajobrazowe województwa warmińsko-mazurskiego mogłyby w jeszcze większym zakresie spełniać postawione przed nimi zadania, gdyby ich możliwości kadrowo-finansowe były zwiększone i zbliżone do parków krajobrazowych w innych regionach kraju. Dokonujący się postęp infrastruktury drogowej realizowany jest z poszanowaniem przyrody – rozbudowa i modernizacja systemu dróg na terenie województwa warmińsko-mazurskiego odbywa się z uwzględnieniem zachowania i odtwarzania korytarzy ekologicznych oraz z zastosowaniem wariantów wywierających

możliwie najmniejszy wpływ na środowisko. W podobny sposób realizowane są inwestycje modernizujące ciek wodny – umożliwia się przemieszczanie się rybom i innym organizmom przez budowę przepławek. Gospodarka leśna PGL Lasów Państwowych także prowadzona jest z poszanowaniem przyrody i z zachowaniem jej walorów.

Poważnym problemem jest eliminacja ekspansywnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla rodzimej przyrody. Podejmowane są w tym zakresie pojedyncze działania, jednak nie stworzono spójnego programu, który w zorganizowany sposób pomógłby wyeliminować lub chociażby w znaczny sposób ograniczyć to niekorzystne zjawisko. Warto zaznaczyć, że gminy województwa warmińsko-mazurskiego deklarują, iż regularnie prowadzą nasadzenia rodzimych gatunków drzew i krzewów przy okazji pielęgnacji terenów zielonych. Większe sukcesy odnoszone są w zakresie restytucji i ochrony gatunków zagrożonych (np. cietrzewia, rysia, żubra czy też gatunków roślin), jest to jednak zadanie długotrwałe i jego realne powodzenie zależy od konsekwencji prowadzonych przez kolejne lata starań.

Budzący duże kontrowersje wśród mieszkańców szybki rozwój w minionych latach inwestycji w duże elektrownie wiatrowe, które negatywnie zmieniają krajobraz, został przyhamowany za sprawą m.in. wprowadzania przez gminy odpowiednich zapisów w studiach zagospodarowania przestrzennego i miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Znaczenie w zatrzymaniu negatywnego trendu ma także przygotowany kilka lat temu przez Samorząd Województwa raport mający na celu określenie obszarów, na terenie których lokalizacja turbin wiatrowych może być dopuszczona. Ze względu na brak przepisów prawnych szczegółowo określających dopuszczalność inwestycji w elektrownie wiatrowe, niezbędne jest prowadzenie przez władze gminne konsultacji społecznych i dogłębna analiza każdego przypadku potencjalnej budowy turbiny wiatrowej.

Za gospodarkę leśną w województwie warmińsko-mazurskim odpowiedzialne są Regionalne Dyrekcje Lasów Państwowych w Olsztynie, Białymstoku, Gdańsku i Toruniu. Wszelkie plany i programy realizowane w nadleśnictwach służą rozwijaniu trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej.

Dane statystyczne opisujące zmiany zachodzące w gospodarowaniu zasobami wody wskazują na postępy w tej dziedzinie, m.in. odnotowano znaczący spadek wodochłonności produkcji, a także utrzymany został trend zmniejszania się zużycia wody z wodociągów w gospodarstwach domowych. Gorsze wyniki odnotowano w zakresie zaopatrzenia ludności w wodę odpowiadającą wymaganiom sanitarnym, jednak wpływ na ten stan

rzeczy ma wejście w życie rozporządzenia Ministra Zdrowia wyraźnie zaostrzające te wymagania. Oba Zarządy Melioracji i Urzędów Wodnych na terytorium województwa warmińsko-mazurskiego realizowały działania związane z utrzymaniem i modernizacją systemów melioracyjnych oraz ochroną przeciwpowodziową, a Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie opracował projekt planu przeciwdziałania skutkom suszy w regionach wodnych: Środkowej Wisły, Łyny i Węgorapy, Świeżej i Jarft, natomiast Państwowy Instytut Geologiczny prowadził monitoring zbiorników wód podziemnych na terenie województwa.

Dwojakie wyniki wskaźników odnotowano w ramach ochrony powierzchni ziemi. Dalszemu obniżeniu uległ udział gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych w użytkach rolnych, jednak zwiększyła się powierzchnia terenów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji, a liczba gospodarstw ekologicznych, szybko przyrastająca w ostatnich latach, nieco się zmniejszyła na koniec 2016 r. Realizację celów w zakresie ochrony powierzchni stanowiła w dużej mierze działalność Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która dofinansowuje m.in. działania służące przeciwdziałaniu erozji gleb oraz rozwojowi rolnictwa ekologicznego. Swoją wkład niewątpliwie miały także Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie wraz z oddziałami lokalnymi oraz Okręgowa Stacja Chemiczno-Rolnicza w Olsztynie, które między innymi prowadzą doradztwo w sprawach nawożenia oraz działalność szkoleniową i informacyjną.

Działania zmierzające do ochrony klimatu opierały się na wycofywaniu z obrotu i stosowania substancji niszczących warstwę ozonową oraz kontrolach Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Olsztynie w zakresie przestrzegania ustawy *o substancjach zubożających warstwę ozonową*. Duże znaczenie ma też promocja wykorzystania odnawialnych źródeł energii. Ich rozwój jest jednak ograniczony ze względu na niekorzystny wpływ dużych inwestycji na krajobraz i przyrodę oraz wysoki koszt i niepewną opłacalność małych instalacji przeznaczonych dla prywatnych użytkowników. Zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym zależy nie tylko od działań promocyjnych i dostępności dopłat i kredytów, ale także od stanu prawnego i ekonomicznego dotyczącego sprzedaży energii do sieci energetycznej.

W ramach **Priorytetu III: „Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego”** największy problem w realizacji celów występuje w przypadku jakości wód powierzchniowych. Mimo licznych inwestycji dotyczących rozbudowy i modernizacji sieci kanalizacyjnej oraz oczyszczalni ścieków i związanej z tym redukcji ładunku zanieczyszczeń w ściekach odprowadzanych do wód lub ziemi, zmniejszeniu uległ odsetek

wód (rzek, kanałów i jezior) w stanie bardzo dobrym i stanie dobrym, natomiast stan wód przejściowych (Zalewu Wiślanego) niezmiennie jest zły. Podkreślenia wymaga jednak fakt, że lista akwenów podlegających ocenie stanu jednolitych części wód w poszczególnych latach ulega zmianom, a tym samym niemożliwe jest dokładne oszacowanie rzeczywistego stanu tego elementu środowiska, tym niemniej uzyskane wyniki wskazują na niekorzystny trend. W celu zmiany tego negatywnego stanu niezbędne jest kontynuowanie inwestycji w gospodarkę ściekową, ograniczenie budownictwa w bezpośrednim sąsiedztwie jezior i rzek, ograniczenie spływu bezpośredniego zanieczyszczeń do wód. Niezwykle istotne jest także dalsze ograniczanie wpływu turystyki na stan wód. Ośrodki turystyczne powinny być wyposażone w infrastrukturę zabezpieczającą akweny wodne przed zanieczyszczeniem, a turyści powinni być edukowani na temat właściwych postaw ekologicznych. Cennym działaniem mogłoby być również opracowanie i realizacja programu rekultywacji jezior.

Dalsze wyzwania stoją także przed działaniami związanymi z poprawą jakości powietrza. Mimo że województwo warmińsko-mazurskie nie należy do regionów mocno uprzemysłowionych, zanieczyszczenie powietrza, zwłaszcza w odniesieniu do zanieczyszczeń pyłowych, wciąż przekracza wartości dopuszczalne. Należy w dalszym ciągu dążyć do zamiany kotłów węglowych na obiekty niskoemisyjne oraz do instalowania wysokosprawnych urządzeń ciepłowniczych i budowy nowoczesnych sieci ciepłowniczych. Istotne jest także zmniejszenie zapotrzebowania na energię, w tym stosowanie technologii energooszczędnych oraz termomodernizacja budynków. Ponadto potrzebne są działania edukacyjne, uświadamiające społeczeństwo o szkodliwości spalania odpadów w domowych piecach. W poprawie jakości powietrza ważną rolę powinno także spełniać ograniczenie emisji ze środków transportu, w tym przez poprawę jakości dróg i organizacji ruchu kołowego, np. przez budowę obwodnic, oraz przez modernizację taboru samochodowego.

W dziedzinie gospodarowania odpadami, po przejęciu obowiązku w zakresie zagospodarowania odpadów komunalnych przez gminy i związki międzygminne, należy kontynuować zwiększanie poziomu recyklingu i przygotowywania do ponownego użycia papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła oraz ograniczanie masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania, a także realizację *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest na lata 2011-2015 z perspektywą do roku 2020*.

Badania poziomu hałasu wskazują na występowanie przekroczeń w ramach hałasu emitowanego przez zakłady przemysłowe jak i w przypadku hałasu komunikacyjnego. Wskazane jest takie kształtowanie przestrzeni urbanistycznej, by oddziaływanie hałasu było jak najmniej dotkliwe, a jednocześnie należy stosować wszelkie rozwiązania techniczne i organizacyjne ograniczające oddziaływanie hałasu.

Działania prowadzone w zakresie ograniczania zagrożeń ze strony substancji chemicznych w środowisku należy uznać za satysfakcjonujące. Prowadzone są wymagane prawem rejestry oraz przeprowadzane kontrole przestrzegania obowiązków przedsiębiorców.

6. Spis tabel

Tabela 1. Formy ochrony przyrody (źródło: GUS)	34
Tabela 2. Efekty rzeczowe inwestycji ochrony środowiska i gospodarki wodnej oddane w roku sprawozdawczym w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	68
Tabela 3. Zasoby eksploatacyjne wód podziemnych w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	68
Tabela 4. Efekty rzeczowe – realizacja podpisanych przez WFOŚiGW w Olsztynie umów w dziedzinie "poważne awarie" (źródło: WFOŚiGW w Olsztynie)	77
Tabela 5. Długość czynnej sieci gazowej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS).....	82
Tabela 6. Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	83
Tabela 7. Długość dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	83
Tabela 8. Efekty rzeczowe inwestycji w oczyszczalnie ścieków w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	90
Tabela 9. Efekty rzeczowe inwestycji w sieć kanalizacyjną w województwie warmińsko-mazurskim (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS)	91
Tabela 10. Ludność województwa warmińsko-mazurskiego korzystająca z oczyszczalni ścieków (źródło: Bank Danych Lokalnych GUS).....	91
Tabela 11. Dofinansowanie przedsięwzięć z WFOŚiGW w Olsztynie (źródło: Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie).....	111
Tabela 12. Struktura dofinansowania przedsięwzięć związanych z ochroną środowiska przez WFOŚiGW w Olsztynie w latach 2015-2016 - wg form i dziedzin dofinansowania (źródło: Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie)	112
Tabela 13. Przykłady projektów zakończonych w 2015 r. dofinansowanych w ramach RPO WiM wskazane w <i>Sprawozdaniu z działalności Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Olsztynie za 2015 rok</i>	114
Tabela 14. Realizacja działań 321 i 413 PROW 2007-2013 w województwie warmińsko-mazurskim w latach 2015-2016 (źródło: dane pozyskane z Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego).....	119